

Vetenskaps societeten i Lund

Årsbok 1976

Vetenskaps societeten
i Lund
Årsbok 1976

*Yearbook of
the New Society of Letters
at Lund*

Gleerups

*CWK Gleerup är produktlinjenamnet för vetenskapliga skrifter
utgivna av LiberLäromedel Lund*

Redigering: Louise Vinge

Formgivning: Lars Tempte

Omslagsbild: Ektrappan i Lundagårdshuset från 1732. Foto: Erik Liljeroth, Allhems förlag

ISBN 91-40-04255-3

Berlingska Boktryckeriet

Lund 1976

Innehåll

Artiklar

- 5 *Sten Ake Nilsson*: Petter Lorens Hoffbro och frihetstidens bildmanipulationer
- 35 *Stig Wikander*: Källorna till Wladimir den store
- 44 *Lars Österlin*: Lundensiska kulturperspektiv. Ur J. H. Thomanders brev till J. U. Winberg 1817–1832

Minnesord

- 76 Carl-Axel Althin av *Holger Crafoord*
- 84 Knud Togeby av *Alf Lombard*
- 92 Gunnar Olinder av *Gösta Vitestam*

Vetenskaps societeten i Lund

- 98 Matrikel
- 108 Verksamheten 1975
- 110 Räkenskaper
- 113 Revisionsberättelse
- 114 Skriftförteckning

Sten Åke Nilsson

Petter Lorens Hoffbro och frihetstidens bildmanipulationer

The subject matter of a print, like its purpose and the social group at which it is directed, has always had a great deal to do with how it is made.

William M. Ivins, *Prints and Visual Communication*.

Den folkliga grafik som från 1700-talets början producerades i Sverige är ännu så länge föga undersökt och kräver andra behandlingsmetoder än dem som vanligtvis tillämpats på konstnärligt material av äldre datum.¹ Det individuella momentet, konceptionen av konstverket etc., som utgjort huvudämnet för så många studier, kommer här i bakgrunden – även i de fall där vi kan leta fram förlagor och mästare. Långt viktigare är ledet *från* det färdiga konstverket till publiken och olika typer av användning.²

Mot denna bakgrund kan det verka inkonsekvent att rikta uppmärksamheten mot en enskild person som *Petter Lorens Hoffbro*, men han var nu inte bara konstnär utan också förläggare och distribuerade själv sina alster. Och det är inte som individ han intresserar oss utan som den förste svenske storproducenten och »kommunikationsteknikern» på den folkliga bildens område.³

Efter vad vi redan vet började Hoffbro sin bana som boktryckaregesäll hos Jakob Wilde i Stockholm och kallades när han gifte sig 1742 för *konstförvant*.⁴ Han hade tydligen lärt sig skära träsnitt, och med tanke på hur skickligt han senare arbetade med sina redskap ligger det nära till hands att anta, att han lärt sig färdigheten utomlands, efter den egentliga gesällutbildningen. Vid ett tillfälle hänvisade han till en av de mera kända tyska bildfabrikörerna, Albrecht Schmidt i Augsburg, som hade en omfattande verksamhet och många anställda. Kan Hoffbro ha tillhört hans medarbetarstab eller kände han bara till ho-

nom genom de brokiga bilder som från Augsburg spreds ut över Europa?

Hänvisningen finns i en inlaga till Stockholms hallrätt hos vilken Hoffbro den 24 februari 1744 anhöll om att få ägna sig åt *brevmåleri*. I sina signerade verk kallade han sig sedan för »formskärare och brevmålare», yrkesbeteckningar med gammal hävd i dessa sammanhang. I en hantverkarsvit från 1500-talets mitt förklaras, att formskäraren med sina verktyg skär ut bilden på trästocken, medan brevmålaren med hjälp av schabloner lägger färg på de tryckta bilderna.⁵

Hoffbro skötte förmodligen båda dessa sysslor men han skaffade sig också medhjälpare. I verkstaden vid Hornsgatan arbetade 1755 förutom hustrun och han själv ytterligare tre personer. Han annonserade ut sina bilder i Stockholms Posttidningar och sörjde som nämnt själv för distributionen. Detta vet vi av en tillfällighet. 1745 råkade han under en resa till Lindesberg ut för ett tullbeslag. Hans lager bestod då av inte mindre än »45 böcker och 14 ark tryckta och målade papperstavor», dvs. 1.139 blad i allt. Antalet kan jämföras med en uppgift som gäller en senare storföretagare i branschen, Carl Gustaf Berling i Lund. I hans bouppteckning från 1789 finns en post på cirka 5.000 blad, men han hade då tillverkat och sålt träsnitt i flera decennier och skaffat sig ett stort avsättningsområde i Sydsverige.⁶

Trots den omfattande produktionen har Hoffbros bilder haft svårt att överleva till våra dagar. Det ödet delar de med all annan folklig grafik. De enstaka exemplar som bevarats tyder på att han rörde sig med en ganska liten välkänd motivkrets.

Persongalleriet

Bland Hoffbros bevarade bilder finns tre fursteporträtt. Det ena visar Fredrik I och hans föregångare på Sveriges tron samt Adolf Fredrik som tronföljare, en roll som tilldelades honom 1743. Detta är det mest sammansatta av Hoffbros bildark och så grovt i sina detaljer, att det knappast kan vara skuret av mästaren själv utan måste betraktas som ett verkstadsarbete. Kompositionsmässigt anknyter det till många svenska kungalängder där små porträtt ordnats kring ett större, av den regerande kungen. Ett näraliggande exempel är den regentlängd av Niclas Lafrensen d.ä. som nu finns i Svenska institutet i Paris och som bör vara gjord på 1740-talet då konstnären sysslade mycket med minia-

Fig. 1. P. L. Hoffbro, Fredrik I och »Svenska Konungars Äminnelse»; färglagt träsnitt. Kungl. Biblioteket, Stockholm.

tyrnmåleri.⁷ Men någon direkt förebild är den inte. Det förefaller överhuvud som om Hoffbro haft svårt att skaffa fram både de porträtt och uppgifter som behövdes i sammanhanget. Den övergripande rubriken »Svenska Konungars Äminnelse, Samt deras Födelse, Alder och Ahr» lovar för mycket. Det är bara fem av porträtten som försetts med födelse- och dödsår. I texten kring de andra har siffrorna aldrig sku-

Fig. 2 a & b. P. L. Hoffbro, Fredrik III (Fredrik II) och Heinrich Ludvig av Preussen; färgglada träsnitt. Arla Coldinu-ordens arkiv, Stockholm.

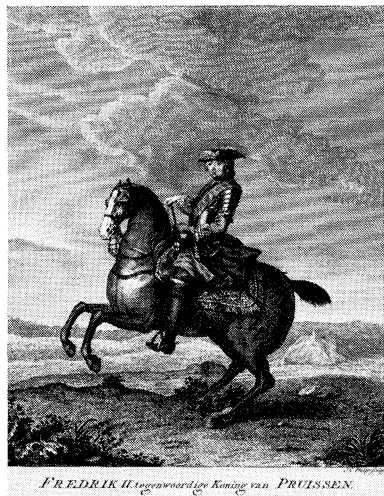

Fig. 2 c. J. C. Philips, Fredrik II; kopparstick. Kungl. Biblioteket, Stockholm.

Fig. 2 d. D. Berger, Heinrich Ludvig av Preussen; kopparstick. Kungl. Biblioteket, Stockholm.

Petter Lorens Hoffbro och frihetstidens bildmanipulationer

rits ut; i stället för årtal ser vi en rad mörka block. Och porträtt-likheten är inte bestickande. Men bladet i sin helhet är praktfullt, barockmässigt: kretsen av kungar framträder mot en fond som ger intryck av stofftapet. I rankverket skymtar fyra putti, och till dessa detaljer kommer så Fredrik I:s namnkartusch och en textad förbön för »vår milda konung . . . våra högheter riksråd och samteliga stender».⁸

Hoffbros bilder av Fredrik II och hans bror Heinrich Ludwig av Preussen bör ha tillkommit i slutet av 1750-talet då de båda stod i blickpunkten genom sina framgångar i 7-årskriget.⁹ De återges till häst med marskalkstav i handen. Hoffbro har förmodligen utgått från kopparstuckna förlagor men korrigerat motiven så att de skall passa både träsnittstekniken och avnämarna. I stället för vida landskapsutblickar reser Hoffbro kulisser av träd, tält och städer på ömse sidor om rytarna. Manéret känns igen. Det är framför allt 1700-talets danska kungligheter som får uppträda i sådan omgivning på de folkliga blad som utges av Köpenhamns olika förläggare, men typen blir också vanlig hos Berlings i Lund.¹⁰

Medan Hoffbro i fråga om fältherreporträtten kunde röra sig på ett internationellt fält med vida och korsande referenser arbetade han mera självständigt då han avbildade fem figurer ur samtidens svenska historia: Georg Heinrich von Görtz, Malcolm Sinclair, Eric Brahe, Gustaf Horn och Anton Ernst Angel. Här kunde han också räkna med ett mera genuint intresse hos sin publik, som sett Görtz, Brahe, Horn och Angel avrättas för högförräderi och som med spänning följt relationerna om Sinclairs sensationella mord.

Hjältens bild

Mordet på Malcolm Sinclair i Schlesien 1739 gav upphov till mycken diplomatisk skriftväxling och en mängd folkliga visor av vilka Anders Odels är den mest kända. Det är denna framställning som levt vidare, och det var av allt att döma också den som tydligast präglade sin samtid. Under 1740-talet publicerades minst fem upplagor.¹¹

Till Odels visa ansluter ett av Petter Lorens Hoffbros träsnitt.¹² Det visar hur Sinclair under sin hemresa från Turkiet »af arge bofwar mördas». Slakten har visserligen inte börjat: Sinclair står rak i bildens mitt med ena handen i sidan och den andra kring värjfastet. Han är klädd i en uniform som mycket liknar den karolinska. Han bär peruk

Fig. 3. P. L. Hoffbro, Malcolm Sinclair, »af arge bofwar mördad»; färglagt träsnitt. Finlands Nationalmuseum, Helsingfors.

av samtidsnitt, men utformningen av gestalt och ansiktsdrag stämmer inte alls med de autentiska porträtt vi har av honom. En teckning av Hoffler och en målning av Scheffel ger en entydig bild av en medelålders kraftig man med dubbelhaka.¹⁸ Då porträtten gjordes var han 38 år, vid mordet 49. En mustasch drar ett streck under näsan. Hoffbros hjälte är däremot ung och smärt med rena drag och fast hållning.

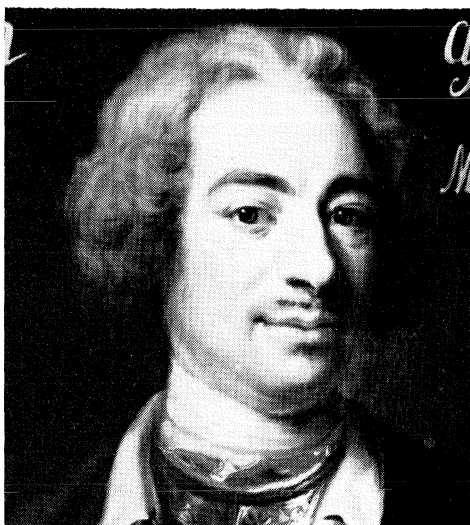

Fig. 4. J. H. Scheffel, Malcolm Sinclair; oljemålning daterad 1728. Gripsholm nr. 357. Detalj.

Konstnären har helt enkelt valt att framställa honom som Carl XII, närmast i anslutning till David von Kraffts porträtt av Altranstädt-typen – som i en version försetts med påskriften »Werldens Hjelte».¹⁴

Det är alltså bilden av den unge segerrike kungen som på nytt manas fram för att tjäna svenskarna till efterföljd. Här är Hoffbro kongenial med Odel, som vid utformningen av sin Carl XII-gestalt också tagit hjälp av Kraffts porträtt.¹⁵ Men Hoffbro går ett steg längre när han *kontaminerar de båda hjältarna i en figur* och når med denna förkortningsteknik stor slagkraft. Jämförd med Odels 90 strofer långa visa kan denna framställning uppfattas i ett enda sammanhang. Hoffbros Sinclair är ett porträtt i blyxtbelysning.

Vid sidan av Sinclair har Hoffbro ställt de ryska officerare som ledde truppstyrkan vid hans tillfångatagande och som sköt ner honom. Båda är kraftigt karikerade. Det har naturligtvis inte varit konstnärens avsikt att göra porträtt i egentlig mening utan en mera allmän karaktärstolkning, så grov i själva verket, att den inte kan missförstås. Han har tecknat två regelrätta »mördarfysionomier». I sin kontrastverkan påminner bilden om många framställningar ur passionshistorien, särskilt de moment där Kristus förråddes eller begabbas. Jämförelsen har faktiskt relevans för under figurerna har Hoffbro passat in några rader

från andra Mackabéerboken som berättar om hur den trosvisse ut-
härddar stympning och tortyr utan att svikta: »Det är en stor tröst at
wi hoppas, när menniskorna dräpa oss, at Gud oss åter til lifs uppväcka
skal.»¹⁶

Det ställer sig svårt att med säkerhet datera Hoffbros blad. Mordet
ägde rum i mitten av juni 1739, och nyheten torde enligt Erik Hörn-
ström ha nått Stockholm på omvägar och snabbt satt sinnena i brand;
den 6 juli såg man sig föranlåten att förnya en förordning som gällde
»wåldsamheters styrande vid Broen» (Norrbro).¹⁷ Men myndigheternas
handläggning var betydligt långsammare och styrd av diplomatiska hän-
syn. En officiell redogörelse för händelsen föredrogs i Rådet den 21
april 1740 men trycktes först *efter* krigsutbrottet i augusti 1741! De
först daterade exemplaren av Odels visa är också från 1741, och de
odaterade som finns behöver inte nödvändigtvis ha publicerats förrän
då. För att de skulle vara tidigare talar möjligen omständigheten att de
inte tycks ha gått genom censuren.¹⁸

Hoffbros bidrag är av allt att döma ännu senare. Han har längst ner
på bladet satt ut tryckorten och sitt namn med tillägget »formskärare
och brefmålare», titlar som var skråbundna och som betecknar den
självständiga verksamhet som han efter vad vi vet inte fick Hallrättens
tillstånd att bedriva förrän i februari 1744. (Det är dock inte uteslutet
att han redan tidigare utfört och även utgivit enstaka blad, men i så
fall utan att ange ursprunget.)

Denna sena datering är anmärkningsvärd bl.a. därför att man tidi-
gare gjort gällande, att Hoffbros blad liksom Odels visa skulle ha bi-
dragit till krigshetsen mot Ryssland, att det alltså skulle ha tillkommit
och även distribuerats i rent propagandasyfte.¹⁹ För en omfattande
spridning talar det faktum, att det enda exemplar som hittills kommit
fram fanns i Pielavesi kyrka i Finland, men detta säger givetvis ingen-
ting om när det kom dit och hur det en gång uppfattades.²⁰

Det mest sannolika är att Hoffbros bild av Sinclair kom till då kriget
redan var förlorat, och att den var riktad på Sinclairs person och fol-
kets förutsatta konstanta behov av hjältar snarare än snabbt växlande
opinioner. I motsats till Anders Odel var Hoffbro knappast ute för att
kräva omedelbar hämnd för Malcolm Sinclairs blod. Möjligen kan hans
träsnitt i sitt finska sammanhang ha tjänat som en påminnelse om den
»blödande» gräns, som vid fredsslutet drogs genom Savolax och
Karelen.²¹

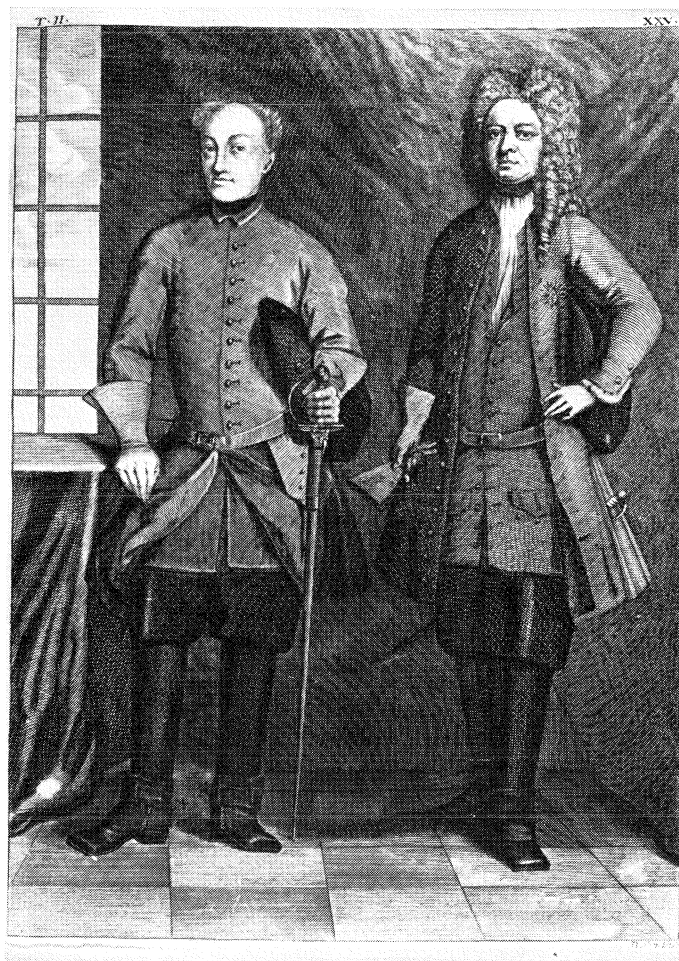

Fig. 5. R. Smith, Carl XII och Georg Heinrich von Görtz; kopparstick illustrerande Aubry De la Motraye, *Travels through Europe, Asia and into part of Africa*, London 1723.

Förrädarens bild

Görtz' person behandlades mera omilt i 1700-talets populärkonst. Bilderna kom att fungera inom den ram av vidare manipulationer som företogs för att göra honom till ensam ansvarig för misslyckandena under de sista krigsåren. Skuldbördan försköts från kungen till hans utländske minister.²² Det kritiska skedet var i första hand Frihetstidens inledning, men Görtz' namn aktualiserades igen när hattpartiet i slutet av 30-talet samlade opinionen mot den ryska arvfienden.

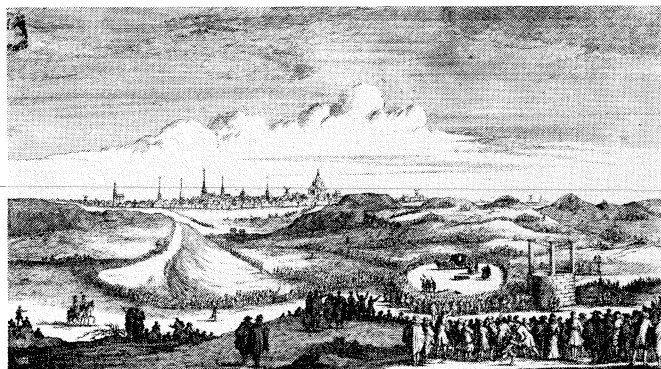

Fig. 6. Georg Heinrich von Görtz' avrättning den 19.2. 1719; osignerat kopparstick. Kungl. Biblioteket, Stockholm.

Utgångsläget kan sägas representeras av det porträtt av Carl XII och Görtz sida vid sida som illustrerar Abry De la Motrayes *Travels through Europe, Asia and into part of Africa*.²³ Det måste ha ansetts som direkt komprometterande när boken publicerades 1723. För alltsedan Görtz kvällen den 1 december 1718 häktats i Tanums prästgård i Bohuslän hade det officiella Sverige arbetat på hans undergång. Och om tidens historieskrivning stått sig skulle han ha varit dömd till evig vanära – och eviga helvetesstraff.

Görtz' halshuggning utanför Skanstull i februari 1719 stacks i koppar och finns bevarad i blad med holländsk text.²⁴ Görtz' person tar egentligen ingen större plats även om den svarta vagnen och de små figurerna inne i spetsgården känns betydelsefulla i sammanhanget. Bilden vidgar sig till ett panorama över Stockholms stad och omgivning, och man ser överallt längs vägar och kullar hur svenskarna möter upp för att lojalt bevittna denna föga hedersamma avslutning på det karolinska skedet. Scenen verkar tillrättalagd för en europeisk publik, som såg med förvåning på det som tilldrog sig i Stockholm. För omvärlden stod det redan nu klart att det rörde sig om ett justitiemord.²⁵

Ett annat stick med texter på tyska och latin svarar nära mot det officiella Sveriges inställning till Görtz. Det visar Caron i sin båt, lastad med både stupstocken, bödelsyxan och delinkventen. På andra stranden väntar en äldre erkänd förrädare av den svenska stormakten, Johann Reinhold Patkul, som utlämnats efter fördraget i Altranstädt och avrättats i Kazmierz under uppseendeväckande grymma former.²⁶ Kopparsticket ingår i en anonymt publicerad skrift med titeln *Gespräche*

Petter Lorens Hoffbro och frihetstidens bildmanipulationer

*in dem Reiche derer Todten.*²⁷ Följande repliker korsar varandra på bilden: Caron: »Hier bring ich den Baron von Görtz»; Patkul: »O, weh mir! Ja, ja, so gehts»; Görtz: »Mors Regis fides in Regum est Mors mea», ett uttalande som skall vara autentiskt.²⁸ – Här har vi det svarta motstycket till »Hjeltarnas Samtal Med den Tappre och Omistelige, Men på sin hemresa ifrån Constantinopel . . . förrådeligen mördade . . . Malcom Sinclair», dvs. Anders Odels Sinclairsvisa.

De visor som gjordes om Görtz var i allmänhet av ett annat slag. Han kallas i dem en ful varg och en djävul som ljuger för kungen.

Fig. 7. Johann Reinhold Patkul och den döde Georg Heinrich von Görtz; osignerat kopparstick illustrerande (David Fassmann) *Gespräche in dem Reiche derer Todten*, Leipzig 1719.

Fig. 8. P. L. Hoffbro, Georg Heinrich von Görtz; färglagt träsnitt. Kungl. Biblioteket.

Petter Lorens Hoffbro och frihetstidens bildmanipulationer

Bara i något enstaka fall vågar författaren tala till punkt och rikta anklagelsen mot Carl XII:

Ty blir det Görtzens lov, att han har varit klok.
Vad – klok? Tänk, vad för konst det är bedra en tok.²⁰

Till de mera kända åtgärderna som företogs under de sista krigsåren för att förbättra det statsfinansiella läget hörde införandet av de s.k. nödmynten, som började utges i mars 1716. Som ensam ansvarig för de stora emissionerna utpekar vår tids historiker Carl XII själv, men samtidigt ingavs en annan uppfattning.³⁰ I rättegången mot Görtz var detta en huvudpunkt, och från det tillfälle då han som arresterad fördes genom Stockholms gator har vi bevarad en ensam replik, som visar att propagandan föll i god jord. En kvinna ropade: »Vår Gud har givit dig i våra händer, låt nu se om dina gudar, som du givit oss till mynt, kunna frälsa dig därur.»³¹ – Gudarna var de klassiska, Jupiter, Saturnus, Mars och Apollon, som avbildats på kopparmynten 1718. Det är denna sista »folkliga» föreställning som Hoffbro faller tillbaka på då han i ett blad framställer Görtz som skälm och bedragare. Med händerna i sidan och trikornen under vänster arm står han bredbent i bildfältets centrum. Som modell tycks Hoffbro ha använt kopparsticket i De la Motrayes *Travels*, men han har gjort några obetydliga ändringar i klädedräkten, och han visar Görtz enögd, en detalj som stämmer med de faktiska förhållandena men som här verkar infam. Till detta kommer så mynttecknen av vilka vi bara ser åtsidan, med gudarna. De cirklar över honom som cirkusjonglörens bollar: en trogen bild av hans finansiella konststycke. Texten under fötterna är ett prov på blint främlingshat:

Til hiertat war du swensk bar trohets färg i håren:
Half Engelsk i din gom, Fransösk til ben och låren:
Men ach! hwi äst du fäld som en omogen ros!
Du lilla swenska och du engelska fransos.
Hwi äst du icke fri från vilda diurens öde?
Som aldrig wenta lif sen de en gång ä döde.
Men fast med din person är ingenting bewendt:
Har doch din döda mull en grafskrift wäl förtient.

Bildarket, som måste vara producerat på 1740-talet, visar att man ännu kände behov av att binda »rätt» person vid mynttecknen. Det fanns en mycket speciell anledning till detta. I Danmark hade man nämligen

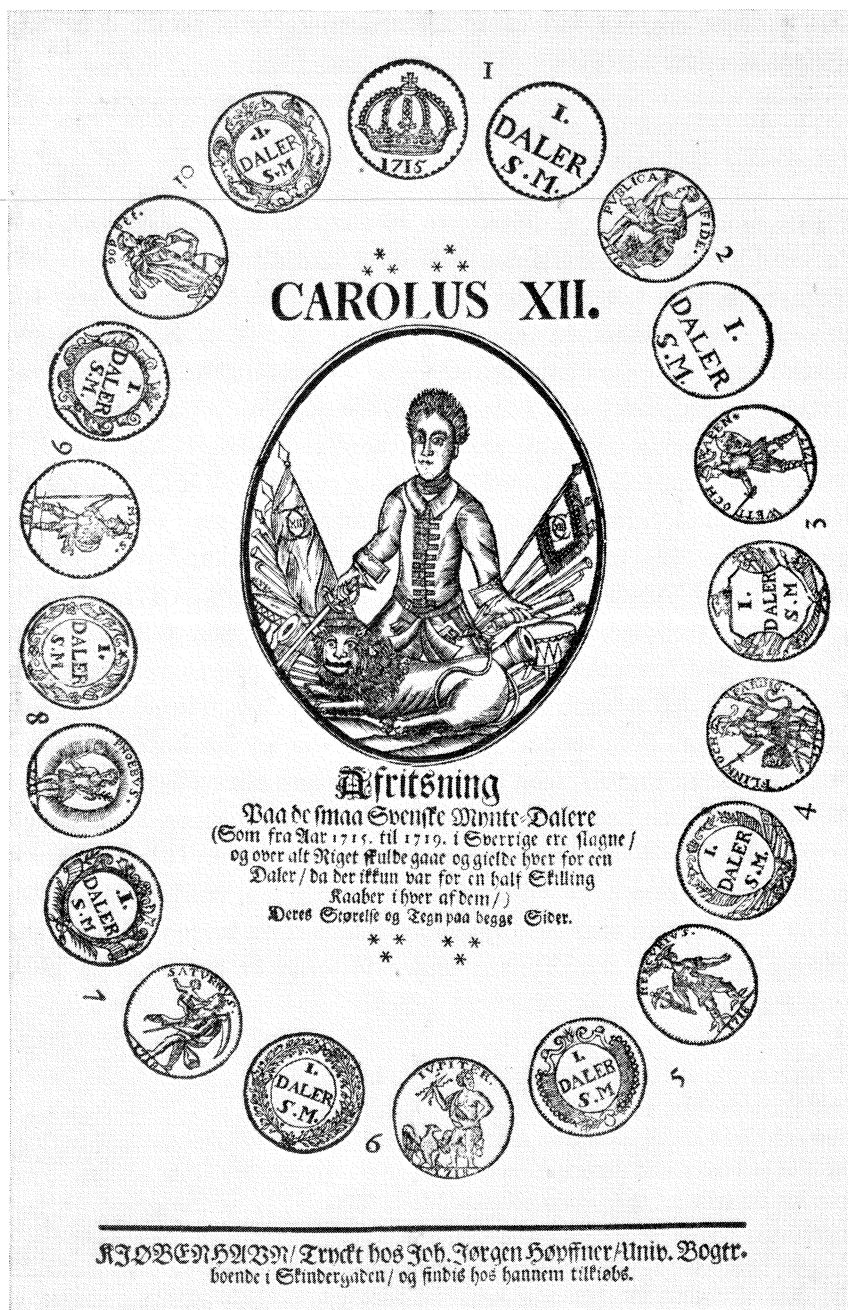

Fig. 9. Johan Jørgen Høpffner (boktryckare, förläggare), Carolus XII; träsnitt. Kongl. Biblioteket, Köpenhamn.

Fig. 10 a. Carl XII; osignerat kopparstick. Armémuseum, Stockholm.

utgett ett porträtt av Carl XII i en hemtam närmiljö av lejon och troféer men också med en omgivande oval av mynttecken, som här återges med båda sina sidor.³² Avsikten är tydlig. Det är fråga om en nidbild, men när den publicerades är svårt att fastställa. Bladets förläggare Johann Jørgen Høppfner började sin verksamhet redan 1719 och höll igång ännu 1765.³³ Han är känd för en lång rad av folkliga bilder, men på dessa sätter han vanligtvis bara ut tryckorten och sin

Fig. 10 b. Carolus XII; osignerat träsnitt daterat 1719. Kongl. Biblioteket, Köpenhamn. Detalj.

adress – för att vägleda eventuella köpare. På Carl XII-bilden skyltar han däremot med hela sitt namn och sin titel: universitetsboktryckare. Det är en detalj som ger bladet officiell anstrykning, och man kunde tänka sig, att det t.o.m. var gjort på officiellt uppdrag.

När den danska nidsbilden än publicerades verkar det finnas ett direkt samband mellan den och Hoffbros porträtt av Görtz. De anger en polarisering. Och bilden av Görtz i sin tur bör ha tillkommit i samma situation som bilden av Malcolm Sinclair. Medan denne tillförsäkras ett evärdligt liv berövas Görtz alla sådana möjligheter: han får dela de oskäliga djurens öde. Hoffbro populariserar på så sätt den historieversion som först utformades av domaren och bödeln.

Om Hoffbro i flera fall arbetade med blickarna bakåt i historien förstod han också att ta vara på nya tillfällen som dök upp. 1756 års statskupp gav honom i ett slag ett helt galleri av »riksförrädare» att avbilda sedan konspirationen avslöjats och åtta av de inblandade dömts till döden.

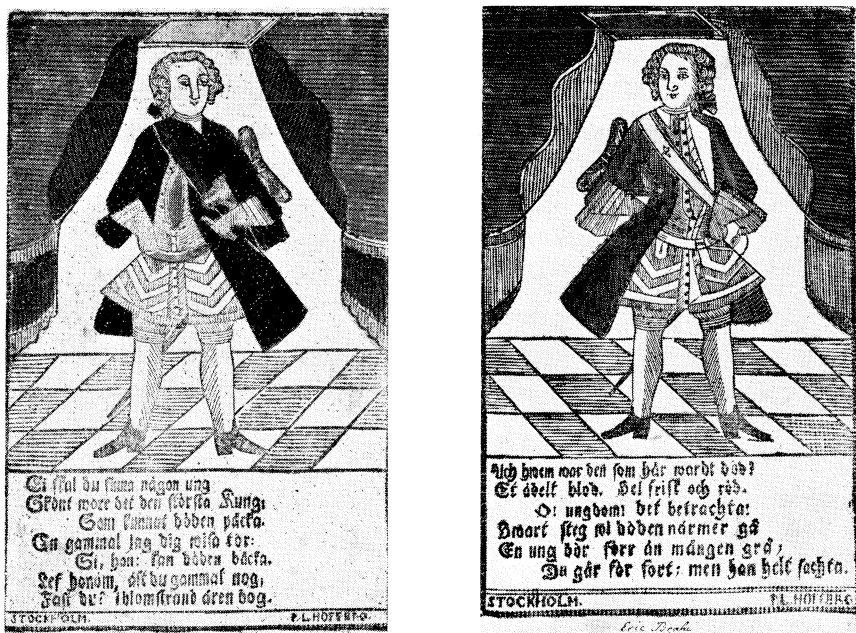

Fig. 11 a & b. P. L. Hoffbro, Gustaf Jacob Horn af Rantzien och Eric Brahe; färglagda träsnitt. Kungl. Biblioteket.

Avrättningarna skedde framför Riddarholmskyrkan där »Ett ovanligt tillopp af åskådare stormade till . . . Alla taken kring Riddarholmen voro fulla af åskådare och den minsta fönsterglugg betaltes rätt dyrt», berättar Axel von Fersen, som själv tog aktiv del i dessa händelser; han fick bl.a. sköta de ömtåliga relationerna mellan ständerna och kungaparet.³⁴ Man hade delat upp missdådarna efter börd och rang och lät således hovmarskalken Gustaf Jacob Horn och översten Eric Brahe gå först till stupstocken den 23 juli, då även kaptenerna Puke och Stålsvärd miste huvudet, medan underofficerarna Christiernin, Escholin och Mozelius samt f.d. hovlöparen Anton Ernst Angel fick vänta till dagen därpå.

Det är tänkbart, att Hoffbro avbildat samtliga delinkventer men de bevarade bilderna visar endast tre: Horn, Brahe och Angel, de mest högättade och den mest folkliga – Angel hade under de sista åren försörjt sig som värdshusvärd och måste ha varit känd i vida kretsar. Man kan fråga sig om detta »urval» var medvetet spekulativt och även om bilderna hann bli färdiga så att de kunde säljas vid exekutionen på Riddarholmen.

Många tryckta visor från denna tid berättar under rubriker som *Avskedssamtal*, *Svanesång* eller *Bättringstårar* om mördares och tjuvkonors slut på galgbacken. Datum för avrättningen anges alltid, och ibland säges visan vara tryckt »samma dag». Den har någon gång en träsnittsvinjett på titelbladet, och texterna kan sjungas på melodier som man i den gamla psalmboken i allmänhet hittar i avdelningen »Suckar i Dödsångest».

Hoffbro nöjer sig med *en* vers och ger bilden stort utrymme. Serien av porträtt aviserar den journalistik som ett par decennier senare blommar upp kring den danske »riksförrädaren» Struense. Texterna är antitetiskt uppbyggda och saknar inte naiv charm, som denna för Eric Brahe:

Ach hwem war den som här wardt död?
Et ädelt blod. Hel frisk och röd.
O! ungdom! det betrachta!
Hwart steg wi döden närmer gå
En ung dör förr än mången grå,
Du går för fort; men han helt sachta.

En viss porträttlikhet kan spåras i bilderna av Brahe och Horn om man jämför med deras av Scheffel målade porträtt. För övrigt är de stöpta i samma form som Görtz men framträder mellan draperier och på schackrutade golv, som ger allmänna associationer till teatern och närmare bestämt till den scen som framställts på titelbladet till Carl Gyllenborgs 1740 tryckta komedi *Swenska Sprätthöken*.

Angel har karakteriserats med hjälp av sitt smått fantastiska löparlivré. Bilden är den säkrast komponerade i serien och visar en fin balans mellan negativa och positiva ytor liksom mellan figurdelen och den i samma stock skurna texten. Färgsättningen är också festligare, helt i gult och rött.

Hoffbromanéret

Hoffbro själv dog 1759, men hans verkstad levde vidare ytterligare några år och hans *stil* återopas långt in på det nya seklet. I en anteckning från Läppe gästgivaregård 1833 nämner Adolf Törneros några i stugan uppklistrade bilder som enligt honom representerar »galningsmåleriet i Hoffbromanéret».³⁵

Fig. 12. P. L. Hoffbro, Anton Ernst Angel; färglagt träsnitt. Kungl. Biblioteket, Stockholm.

Fig. 13. Textil komposition med ridande kung; flamskvävnad från Vemmenhögs hd, Skåne. Kulturhistoriska museet för södra Sverige, Lund. Detalj.

Bilderna kunde i detta fall omöjligen vara gjorda av Hoffbro eftersom de föreställde Napoleon, Carl Johan, Oscar och Josephine, men de var enligt Törneros sätt att se tillverkade inom samma tradition; grova träsnitt med färgerna pålagda i efterhand. För det största utbudet av sådan grafik svarade vid denna tid J. P. Lundströms tryckeri i Jönköping, men till Lappe skulle bilderna också ha kunnat komma från mindre, mera närbelägna officiner som John L. Belfrages i Arboga eller E. T. Maijs i Linköping.³⁶ Tendensen att sätta Hoffbros namn på en hel kategori bilder visar sig emellertid redan hos en rad gustavianska

Petter Lorens Hoffbro och frihetstidens bildmanipulationer

författare. Välbekant är Bellmans tillskrivning i Fredmans epistel 62 där han rent av gör Hoffbro till dekorationsmålare.³⁷

Hoffbros bilder måste ha gjort ett bestående intryck. De representerade en *alternativ konst*, ett framställningssätt av helt annat slag än det som samtidigt lärdes ut av den nystartade Konstakademien och som riktade sig till samhällets aristokrati och bourgeoisie. Hoffbro vände sig till bönderna och de lägre skikten som hittills haft en ytterst begränsad tillgång till bilder. Även om en del kyrkliga dekorationssviter från Frihetstiden – som utläggningarna av Luthers katekes i Habo – kan sägas vara utformade med tanke på den lantliga publiken innebar träsnitten ändå någonting nytt i sitt sammanhang.³⁸ De kunde köpas för ett par skilling, tas hem, fästas upp och alltid finnas tillgängliga i den vardagliga miljön. Och vi vet av många vittnesbörd att de accepterades. De fick ersätta dyrbarare målade bonader och de stimulerade till nya konstverk.³⁹ I skånska textilier kan vi hitta flera framställningar som går tillbaka på träsnittsark. På en flamskvävnad från Vemmenhögs härad i Skåne finns en ridande kung som visar stora överensstämmelser med Hoffbros bild av Heinrich Ludwig av Preussen, som dock fått sin trikorn utbytt mot en krona av guldtråd.⁴⁰

Flamskvävnadens speciella teknik och »hoffbromanéret» verkar heller inte ligga långt ifrån varandra. I valet av bildkaraktär har Hoffbro och hans efterföljare gått den folkliga publiken tillmötes. En analys av bildarkens formella egenskaper verkar därför väsentlig. Redan i denna kategori träffas avgörandet om bildens sociala bestämelse.

Hoffbros bilder frapperar genom bristen på gängse perspektiv. Kompositionens delar har karaktären av tunna skivor eller skikt som ibland överlappar. Detta gäller figurerna likaväl som ryttarporträttens träd- och arkitekturkulisser. Golvens schackrutor återges isometriskt. Skraferingen verkar inte gjord för att skapa volym, snarare för att ange olika färgplan. Den i efterhand, fläckvis utförda koloreringen upphäver alla eventuella tendenser till djupverkan och återför bilden till ytplanet, där den ligger som ett raster – och där även texten finns. Helheten ger intryck av collage, av sammantejpade bilder och textremsor.⁴¹

I folkkonstens fria efterbildningar har denna karaktär i allt väsentligt bevarats, men överlappningar saknas. »Perspektivlösheten» är ännu mera prononcerad, och här ligger den stora skillnaden mellan Hoffbro och folkkonsten å ena sidan och den samtida etablerade konsten å den andra.

Rokokon syftar till *kontinuitet*. I alla sammanhang är den principen klart uttryckt. I stadsplanerna dominerar gatusträckningar och platser av samma lätta rytm; i rummet glider vägg och tak omärkligt i varandra; i en stol eller en byrå finns samma mjuka övergångar mellan ben och sarg som mellan lådornas buktande trämaterial och de påskruvade ornamenten; och bildrummet, slutligen, måste betraktas som en utvidgning av det verkliga rummet, en kavitet ur vilken konstnären trollar fram nya volymer.

Om dessa principer undervisade Taraval och hans franska kolleger vid Slottsbygget. För att lära svenskarna denna konst importerades ritningar och modeller. Den som avvek från denna officiella linje måste vara en dåre. »Galningsmåleriet i Hoffbromanéret» måste ha förefallit lika groteskt för rokokons män som för romantikern Törneros.⁴²

Ryska förebilder? Spelkortsmästaren

Om man jämför bildarken från Hoffbros verkstad med europeiskt material är det till att börja med svårt att finna några direkta motsvarigheter till dessa bildbyggen. »Hoffbromanéret» verkar originellt även om vissa stildrag alltid går igen i de folkliga träsnitten. Med Albrecht Schmidts och andra augsburgertryck har de inte mycket gemensamt.⁴³

Det finns emellertid flera överensstämmelser mellan Hoffbros framställningssätt och den samtida *ryska* grafiken. I denna är figurerna på samma sätt ställda i centrum och behandlade så att de verkar pressade platta mot bildytan; uniformerna ser ut som om man brett ut dem på ett bord, kulisser tornar upp sig, moln och textband fyller ut de tomma ytorna. Särskilt Hoffbros bilder av Görtz och Angel står så nära ryska framställningar av anonyma gardister eller kända hjältar som Bova Korolevic och Evdon att man skulle vilja förutsätta ett direkt samband.⁴⁴ Vi vet ju att den folkliga grafiken spreds vida omkring. Hittills har vi mest räknat med västeuropeiska förlagor för östliga snitt och efter Fraenger sett mer på innehållet än formbildningen.⁴⁵ Men med denna sista utgångspunkt skulle man gärna vilja föreställa sig ett utbyte som gick i andra riktningen, från Ryssland västerut.⁴⁶

En annan viktig faktor att ta hänsyn till när vi försöker härleda »Hoffbromanéret» är *spelkortet*. Här är sambanden också väsentligen lättare att klarlägga. Den svenska spelkortsmarknaden domine-

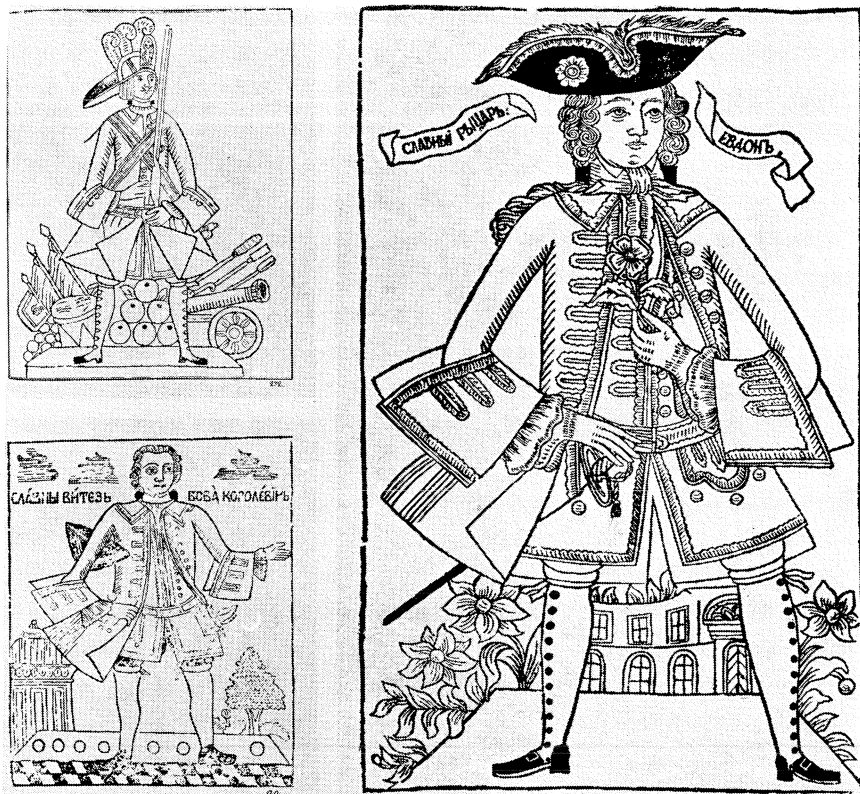

Fig. 14 a, b & c. Grenadjär, Bova Korolevic och »Den tappre herr Evdon»; osignerade träsnitt. Saltykov-Scedrin biblioteket, Leningrad.

rades länge av den Klinckowströmska fabriken, som hade monopol på tillverkningen fram till 1743, men som lade ner produktionen fem år senare i samband med att man införde en kraftig konsumtionsaccis.⁴⁷ I mars 1755 fick Hoffbro hos Kommerskollegium tillstånd att »här i staden utan något hinder, mehn eller förfång tillverka, det bästa han kan och gitter, kortlekar av smärre sorter för barn samt Cambiokort»; och året därefter, då den betungande skatten avskaffades, anhöll han om att få göra kort av vanlig storlek.⁴⁸ Från 1757 till sin död sysslade han med spelkortstillverkning. Verkstaden och änkan Anna Maria Hoffbro fortsatte produktionen till 1765.

Av de över en miljon lekar som kontrollstämplades under 1700-talets sista decennier har bara något tiotal bevarats i mera fullständigt skick, och ingen av dem kan med bestämdhet knytas till Hoffbro. Men genom John Bernströms forskning vet vi ändå tillräckligt mycket för

att se överensstämmelsen mellan spelkorten och Hoffbros framställningssätt i de större träsnitten. Gestalter som Görtz och Angel är helt enkelt spelkortsfigurer som klivit ut ur leken, som ställts ensamma och växt i betydelse och format. Tekniken, dispositionen av bildytan, frånvaron av ett konventionellt perspektiv bidrar på olika sätt till att ge dem en enhetlig karaktär. För att klargöra överensstämmelsen kan vi titta på ett par figurkort ur en 78-kortslek som tryckts av Sven Blomberger i Stockholm 1766.⁴⁹ - De båda knektarna fyller väl ut utrymmet innanför bildramen. Skrafferingen, sättet att återge peruken och ornamentala detaljer i dräkterna är detsamma som i bilden av Görtz. Mellan figurernas ben löper ett par textremsor med den ursprungliga förläggarens namn och tryckort, »Andreas Benedictus Göbl: in München». Dessa har lagts så att de motverkar vår upplevelse av någonting definitivt »framför» eller »bakom». En perspektivlöshet som också betonas av det schackrutade golvet under deras fötter, som blivit till ett mönster i *bildens yta*. Här finns alltså »hoffbromanéret» nära nog färdigutbildat. Så tydlig är överensstämmelsen att vi utan de uppgifter som faktiskt existerar om Hoffbros person skulle kunna ge honom »anonymnamnet» Spelkortsmästaren.

Viktigt är, att Hoffbro från början och i alla kända blad som utgått från hans verkstad framträder med denna stil. Ett förhållande som tyder på att han under sin utbildning lärt sig skära spelkortsformer.⁵⁰

Spel med kända modeller

Hoffbros formella grepp är genialt i sin enkelhet. Samma sorts kortlekar användes i alla samhällsklasser under 1700-talet, men i de bredare skikt av befolkningen som han särskilt vände sig till var figurkorten i lekarna de enda bilder som man hade daglig kontakt med. De tummades och lades ut på borden mellan spelarna i hem och krogstugor. Inte minst i Bellmans diktning får man besked om hur frekvent kortspelet var under 1700-talet och hur personligt man uppfattade lekens figurer. Liksom senare kände man igen sig i 52-kortslekarnas persongalleri och gav speciella namn åt knektar och damer liksom åt Blaren i killeleken.

För Hoffbro gällde det att nå ut med sina bilder, att presentera sina personer så att de genast kändes bekanta. Därför gjorde han dem till kortfigurer. Men Hoffbros spel med kända modeller blir försåtligt om

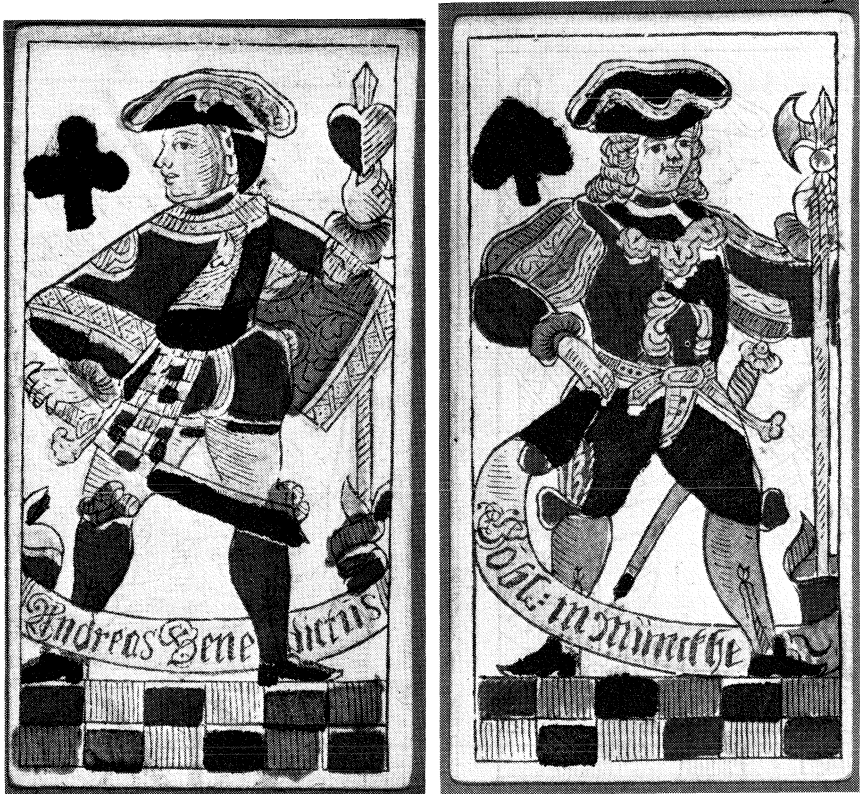

Fig. 15 a & b. Klöver- och spaderknekt ur en 78-kortslek av Sven Blomberg(er), Stockholm 1766; tryckt med former signerade »Andreas Benedictus Göbl: in München». Nordiska museet.

vi lämnar formens kategori och ser på innehållet i hans bilder. Han hade funnit ett sätt att smyga in information där den knappast märktes. Vi kan inte visa att han mera medvetet och direkt, på uppdrag, förmedlade politiska »sanningar». Men vi vet av bilderna själva att han i lättfattlig form delgav sin publik hattpartiets uppfattning om Sinclairs hjälteroll likaväl som den officiella förkastelse domen över förrädaren Görtz.⁵¹

De moraliserande texterna får inte tas alltför bokstavligt. De var snarast ett slags ursäkter, legitimerande liksom formen. De gör inte bilderna mindre effektiva.

I Frihetstidens rörliga politiska spel är Hoffbro en opportunist bland många. Han utnyttjar hela det svängrum som myndigheterna senare på papperet gav åt svenskarna. I den *Förordning angående Skrif- och*

Tryckfriheten som Adolf Fredrik signerade 1766 förordas bl.a. framställningar som kan tjäna som varningar för dem som har folkets öden i sina händer och som kan förhindra »förhastade, obetänkte, illfundige eller ock grymme och neslige rådslag och gärningar», och man lämnar fältet fritt för politiska reflektioner som kan sägas gälla »dels hemlige, dels mer bekante händelser» i svensk eller utländsk historia.⁵² Enväldet under Carl XI hade sett betydligt strängare på sådana ting, liksom senare den regim som befordrade 1812 års proposition angående tryckfriheten⁵³ skulle göra. Den uppmärksammade *faran* i ett populärt framställningssätt av Hoffbros art därför att det påverkar »allmänhetens sinnen, är lättast tillgängligt för alla folkklasser, lättast lämpadt efter obildade läsares begrepp och smak».⁵⁴

Noter

1 Den svenska folkliga grafiken fick sitt första erkännande genom C. U. Palms artikel »Gamla svenska kistebrev», *Ord och Bild*, 1899. För den vetenskapliga behandlingen svarar i första hand Bengt Bengtsson, som i *Fataburen* 1934 skrivit om »Det svenska kistebrevet». Han har senare publicerat två uppsatser om bildproduktionen från tryckerier i Karlskrona och Karlshamn, »Några blekingska kistebrev», *Blekingeboken*, 1937, och »Boktryckare Sven Rask i Växjö och hans kistebrev», *Kronobergsboken*, 1948.

Hur föga undersökt det svenska materialet är – jämfört med det danska – framgår med all tydlighet av V. E. Clausens stora verk *Folkelig Grafik i Skandinavien*, Köpenhamn 1974. Clausens bok recenserades i *Sydsvenska Dagbladet* den 5.6.1974, »Borups och Berlings taylor», av Nils-Arvid Bringéus, som själv lämnat ett par viktiga bidrag till uppordningen och förståelsen av den svenska folkliga bilden, »Sömnens och lättjans skamlighet. Ett sedelärande bildmotiv i jämförande belysning», *Rig*, häfte 3, 1974; »Hantverkarsviten i det sydsvenska bonadsmåleriet», *Varbergs Museums årsbok*, 1975.

2 Det är framför allt mångfaldigheten i användningen som gjort att jag här genomgående undviker »kistebrev», en term som jag uppfattar i linje med den av P. V. Glob skapade beteckningen »Mosefolket» för de i torvmossar funna välbevarade liken av danska järnåldersmän. Det är visserligen sant, att vi nu finner de flesta *bevarade* proven på folklig grafik i locken på böndernas klädkistor, och vi vet också att de hamnade där redan på 1700-talet. De berättar om *en* viktig funktion som finns belagd från medeltiden; se Alfred Frauendorfer, »Gotischer Einblatt-Holzschnitt als Kassetten-Schmuck», *Festschrift Dr. h.c. Eduard Trautscholdt*, Hamburg 1965, och Jean Adhémar, *Imagerie Populaire Française*, Milan 1968, bild 25.

Det finns emellertid många vittnesbörd om att bilderna har använts på andra sätt; de har klistrats på trä- och pappskivor för att sitta uppe permanent eller också nålats upp mera tillfälligt. I en samling som ingår i Göteborgs historiska museum finns påfallande många blad med stuckna hål i hörnen och även en anteckning, från Långaryd i Småland, att de fungerat »som väggprydnader». Det

Petter Lorens Hoffbro och frihetstidens bildmanipulationer

förefaller viktigt att betona en vidare funktionsaspekt när vi bedömer det totala utbudet av bildark och bildernas roll som inspirationskälla. Med beteckningen folklig grafik eller populärkonst menar jag, liksom Nils-Arvid Bringéus i ovan anförda artikel i *SDS*, att bilderna producerades för folket, i städernas tryckerier med landsbygdens befolkning som viktigaste avnämare.

- 3 I sina ovan anförda uppsatser har Bengt Bengtsson gjort gällande att C. G. Berling i Lund skulle varit först i Sverige med att tillverka och sälja folkliga bildark i större skala. I *Blekingeboken* 1937 vill han dessutom göra produktionen av sådana bilder till »en ursprungligen rent sydsvensk företeelse»; s. 189. Föreliggande uppsats visar, att Hoffbro var betydligt tidigare ute, och C. E. Klemming, *Svensk boktryckeri-historia*, Stockholm 1883, anför att en annan mellansvensk boktryckaregesäll, Carl Stolpe, 1755 sökte tillstånd att få anlägga en verkstad i Stockholm, »i synnerhet till träsnitts och andra målade pappers ... förfärdigande»; s. 237. Ansökan avslogs men Stolpe kom igen och drev från 1759 tillsammans med Petter Jöransson Nyström ett tryckeri som producerade begravningsverser för adelsmän och borgare men också folkliga blad. Jfr. Artur Sahlén, *Om träsnitt och träsnidare*, Stockholm 1914.

Om man ser på det *sydsvenska* området har man av allt att döma före Berlings tid skaffat sina bilder från Danmark. I författarens samling finns ett blad som satt inklistrat i en ekkista med flackt kupigt lock från Karlaby i Skåne. Det visar två fältherrar till fots, »Fridericus Ludovicus, Prinz af Wallis» och »Eugenius Franciscus, Prinz af Savoyen» och har tryckorten »Kjøbenhavn, findes tilkiøbs i Skinder-Gaden lige over for vor Frue-Skole». Ett halvark med en framställning av Maria och Elisabeths möte i Göteborgs historiska museum har samma adress och uppges vara inköpt 1905, från Sydhalland. Båda bladen är förmodligen unika och finns inte förtecknade i V. E. Clausens *Det folkelige danske træsnit i etbladstryk 1650-1870*, København 1961. Av denna bok framgår emellertid, att den aktuella adressen tillhörde J. J. Høpffner och att den förekom i denna utformning på blad tryckta av honom mellan 1720 och 1765; a.a. s. 28. De båda exemplen i svensk ägo skulle jag själv vilja lägga tidigt i Høpffners produktion, decennierna före Berlings verksamhet i Lund och även före Hoffbros entré i dessa sammanhang. De tidigaste av Berling tryckta bildark som jag träffat på är daterade 1759.

- 4 Hoffbro och hans verksamhet har tidigare behandlats av Mila Hallman, »Något om tapetmålare», *Målare, urmakare, flickor och lösdrivvare*, Stockholm 1907, och Gunnar W. Lundberg, »Formskärar Hoffbro», *Bellmansfigurer*, Stockholm 1927. Jag har i fortsättningen utnyttjat deras uppgifter, som hämtats ur Kommerskollegii och andra arkiv.
- 5 Wolfgang Brückner, *Populäre Drucksgraphik Europas, Deutschland*, München 1969, s. 10. Bilderna, av Jost Amman med text av Hans Sachs, Frankfurt/Main 1568, är återgivna på s. 9.
- 6 Bengt Bengtsson, a.a. 1937, s. 190. På ett ark från Markaryds sn., tryckt i Lund 1799, med bilder av Gustaf Adolf och Fredrika Dorotea Wilhelmina, finns antecknat, att det inhandlats i Lund i april 1801; Nordiska museet. Annars skötte Berlings också distributionen med hjälp av kringvandrande försäljare. I samband med ett censuringripande 1747 får vi reda på att folkliga tryck säljes till »löst folk, tiggare och wisekrämare, efter wanligheten, hwilka med sådane stryka landet omkring», samt att de flesta avnämarna finns i bondeståndet. Från Bert Möller, »Berlingska boktryckeriet genom fyra generationer», *Berlingska boktryckeriet i Lund 1745-1945*, Lund 1945.
- 7 Gunnar W. Lundberg, *Svenskt och franskt 1700-tal i Institut Tessins samlingar*,

- Malmö 1972, s. 106. En liknande regentlängd finns på Gripsholm, nr. 462.
- 8 Om Hoffbro och hans relationer till tapetmåleriet, se Mila Hallman a.a.
- 9 Bilderna i Arla Coldinu-ordens arkiv, Stockholm, publicerades av Gunnar W. Lundberg, a.a. 1927. Man skulle möjligen kunna datera bladen till 1756. I juni året därpå beslöts om Sveriges deltagande i kriget mot Preussen. Detta steg var visserligen impopulärt, men det förefaller föga troligt att Hoffbro skulle gå emot den officiella uppfattningen och avbilda motståndarsidans fältherrar. Mot detta kan sägas, att Heinrich Ludwigs framgångar kom i slutet av kriget, och att han blev mera allmänt känd först efter segern vid Freiburg 1762. Se T. Säve, *Sveriges deltagande i sjuåriga kriget åren 1757–1762*, Stockholm 1915.
- 10 Se exempelvis V. E. Clausen, a.a. 1961, fig. 12; samt a.a. 1973, fig. 43 och 96.
- 11 Erik Hörnström, *Anders Odel*, Uppsala 1943, s. 35. Den mest fullständiga samlingen av utgåvor finns i Kungl. Bibliotekets samlingar av skillingtryck.
- 12 Emil Nervander, »En bild af Malcolm Sinclair anträffad i Pielavesi kyrkas källare», *Finskt Museum*, 1899, s. 63 f.
- 13 Baltzar Hofflers svartkrit-teckning, i Nationalmuseum, Stockholm; Johan Henric Scheffels porträtt på Gripsholm, nr. 1019; en replik deponerad på Svea Livgarde, Ulriksdal; båda signerade 1728.
- 14 Midjebild av David von Krafft efter Schwartz, 1707; Gripsholm nr. 1244.
- 15 Erik Hörnström, a.a., s. 64.
- 16 Texten på Hoffbros bild följer inte ordagrant Carl XII-bibeln men ligger den mycket nära.
- 17 Erik Hörnström, a.a., s. 31 not 8 och s. 32 f.
- 18 Erik Hörnström, a.a., s. 35 ff. I ett av Kungl. Bibliotekets odaterade exemplar av Sinclairsvisan ingår emellertid i strof 90 en ofullständig rad: uppmaningen till hämnd har uteslutits.
- 19 Se exempelvis *Svenska folket genom tiderna*, del 6, Malmö 1938, s. 324.
- 20 Om Sinclairsvisan som opinionsbildare skriver Erik Hörnström, a.a. s. 83 f.
- 21 Om hattarnas krigspolitik 1739–43 och gränsdragningen vid fredsslutet i Åbo, se Sten Carlsson, *Den svenska historien*, del 6, s. 101 ff.
- 22 Görtz' roll och behandlingen av honom avhandlas av Hjalmar Lindeberg, *Görtz, ett offer för enväldet*, Stockholm 1925, som sammanfattar: »Då man alltså tillägger Görtz de mest samhällsförstörande bevekelsegrunder, träffar denna anklagelse uteslutande Konung Karl, mot vilken man ej djärvdes rikta någon förebräelse»; s. 92; här citeras också Hans Järta, *Svenska Akademiens handlingar*, XXIII, s. 85.
- 23 Bilden återfinnes tillsammans med andra kopparsticksillustrationer i slutet av första volymen.
- 24 Ett exemplar i Kungl. Biblioteket, Stockholm, daterat 1719 med texten: »Eerste stuk. Afbeelding na't Leven, so als zich de Executie van den Baron Gorts heeft toe Gedragen». Det har förtecknats i Carl Snoilsky, *Svenska historiska planscher*, Stockholm 1893, s. 225.
- 25 Se Hjalmar Lindeberg, a.a., passim.
- 26 Harald Hornborg, *Konspiratören Johann Reinhold Patkul*, Stockholm 1945, s. 251.
- 27 Författare är David Fassmann; skriften utgavs i Leipzig 1719.
- 28 Jfr. De la Motraye, a.a., II, s. 360.
- 29 Axel Strindberg, *Bondenöd och stormaktsdröm*, Stockholm 1937, s. 423 f.
- 30 Gustaf Utterström, »Görtz och finanspolitiken», *Den svenska historien*, del 5, Stockholm 1967, s. 299.
- 31 De la Motraye, a.a., II, s. 350.

Petter Lorens Hoffbro och frihetstidens bildmanipulationer

- 32 Ett exemplar i Kungl. Biblioteket i Stockholm, ett annat i Kongl. Biblioteket i Köpenhamn.
- 33 Om Høfffners verksamhet, se V. E. Clausen, a.a., 1961, s. 28 ff. Mynttecknens värde nedsattes 1724, och bilden är säkerligen gjord efter detta år eftersom ironin knappast fungerade förrän mynten förklarats totalt värdelösa. Ett annat träsnittsark i Kongl. Biblioteket i Köpenhamn bär året 1719 och röjer ingensomhelst kritisk inställning till Carl XII. Porträtten tycks emellertid ha haft samma kopparstickna förlaga.
- 34 Fredrik Axel von Fersen, *Historiska skrifter*, I, Stockholm 1867, s. 98 ff.
- 35 Adolf Törneros, *Bref och dagboks-anteckningar*, Uppsala 1840, I, s. 361: »det på samma väggar fastklistrade galningsmåleriet i Hoffbro-manéret, föreställande Bonaparte, Kungen, Oscar, Josephine m.fl.»
- 36 Båda tryckte bildark, se G. E. Klemming, a.a., s. 469 och 560.
- 37 Gunnar W. Lundberg, a.a., s. 110 f., har visat, att Hoffbro med all säkerhet inte är upphovsman till de interiörmålningar på Gröna Lund som ofta tillskrivits honom. I Bellmans skildring i epistel 62 ger de visserligen intryck av uppförstora träschnitt med gammaltestamentliga motiv av den typ vi känner från Berlings och andra officiner: David och Goliat, Elie himmelfärd etc.; därmed inte sagt att de skulle vara gjorda av Hoffbro eller någon annan producent av folklig grafik. Bellman menar förmodligen bara att *stilen* är Hoffbros, att de är gjorda i »Hoffbro-manéret».
- Resultatet av Lundbergs undersökning har inte alltid uppmärksamrats i senare forskning; så behandlas målningarna som autentiska verk av Hoffbro i Emil Hultmark, *Svenska kopparstickare och etsare*, Uppsala 1944, och i Torsten Palmérs artikel om Hoffbro i *Svenskt Konstnärslexikon*.
- 38 Om Habo, se Gunnar Jungmarker, »Habo kyrka och dess målningar», *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift*, IV: 3-4, 1930, samt Sven-Axel Hallbäck, *Det efterreformatoriska dekorativa kyrkomåleriet på 1600- och 1700-talen i Sverige*, I, Göteborg 1947.
- 39 På ett nytryck av ett »kistebrev» från Officina Typographica på Skansen återges en uppteckning från Sydsverige: »På julaftons morgon, innan dager, togs jularken upp ur kistor och läddikor och 'pinnades opp' i rader längs väggarna . . . Sen gick vi glyttar upp på bänkarna med ljus i handen och läste bilderna.» Träsnitten har alltså i detta sammanhang fungerat som målade bonader.
- Hur bildark utnyttjats som *förlaga* för bonader beskriver Nils-Arvid Bringéus i ovan a.a., *Varbergs museums årsbok*. En hälsingemålning, som bl.a. visar David och Goliat och som förefaller inspirerat av träsnittsbilder återges i *Fataburen*, 1934, s. 131. En större målning från Oppmanna sn, Villands härad i Skåne, är gjord efter ett bildark från J. P. Lundströms tryckeri i Jönköping, 1834, »Jesus inför Pilatus»; *Kulturens årsbok* 1938, s. 24-25.
- 40 Jfr. Märta Lindström, »Kistebrev som förebild», *Kulturens årsbok* 1959, s. 166. Det material som i denna artikel utnyttjats för att visa på sambanden mellan folkliga träsnitt och textilier är genomgående *avdrag* från stockar som tillhört Berlings och Lundbergiska tryckeriet. Det förefaller något oegentligt eftersom väverskorna måste ha arbetat efter de färdiga »kistebreven» med text och pålagda färger. Många av de bildark som under 1700- och 1800-talen trycktes i Lund finns i en samling på Österlens museum i Simrishamn.
- 41 Jfr. Bengt Bengtsson, a.a. 1934, s. 90.
- 42 Avvikelsen från den etablerade linjen får inte uppfattas som symptom på bristande tidsmedvetande eller ren naivitet; Svante Svärdröms rader i *Dalmålningarna och deras förlagor*, Stockholm 1949, är missvisande: »Hoffbro och hans

yrkesbröder representera något av det tidlösa i konsten; den enkla bildmakaren som går sin egen väg utan att taga närmare befattnin g med moderiktningar och tidsstilar.» I själva verket är Hoffbros porträtt lika mycket rokok o som Gustaf Lundbergs eller Olof Arenius, och även senare »enkla bildmakare» är noga med att anpassa sina ark efter tidsmodet; även om de använder gamla och beprövade stockar för själva bilden varieras typografin och ramverket.

- 43 Jfr. Wolfgang Brückner, a.a. fig. 113–114.
- 44 Catherine Claudon-Adhémar, *Stampe Populairi Russe*, Milan 1974, fig. 9, 25, 44, 45, 46.
- 45 Wilhelm Fraenger, »Deutsche Vorlagen zu russischen Volksbilder-bogen des 18. Jahrhunderts», *Jahrbuch für historische Volkskunde*, 2, 1926.
- 46 Några direkta belägg i form av bevarade blad har jag inte funnit. Det är emellertid inte omöjligt att den rytta bild som ingår i det av Sven Rask 1805 tryckta »julbrevet» och som illustrerar Bengt Bengtssons a.a. 1948, s. 90, har skurits efter rysk förlaga. Sådana porträtt med rikt utstyrda kartuscher – i detta fall med en fläkt örn – är vanliga i rysk folklig grafik. Jfr. Catherine Claudon-Adhémar, a.a., fig. 8, 9, 11, 20, 21, 24, 25.
- 47 John Bernström, *Spelkort*, Stockholm 1960, s. 60.
- 48 Gunnar W. Lundberg, a.a., 1927, s. 107.
- 49 Jfr. John Bernström, a.a., s. 61. Jfr. Detlef Hoffman, *The Playing Card*, Greenwich, Connecticut 1973, s. 15.
- 50 Läromästare skulle i så fall kunna vara Johann Gottlob Zimmermann, som förestår den Klinckowströmska fabriken; John Bernström, a.a., s. 59.
- 51 Jfr. Georges-Henri Rivière, »Some thoughts on popular prints», *Art and Artists*, June 1974.
- 52 C. E. Klemming, a.a., s. 313 f.
- 53 1665 utfärdar Förmyndarregeringen under Carl XI ett plakat som uttryckligen förbjuder »alle skimpflige Skriffter, vthaff hwad art och invention dhe äre, dhet ware sigh i form aff Samtahl, Rijm, Wijsor, tryckte eller skreffne, vthi Koppar eller elliest vtstuckne Figurer . . .». Så starkt upplevs hotet, att man vänder sig mot allt handhavande av skrifterna, som när de påträffas »vthaff Bödelen offenteligen skole förbrännas», (och bödeln fick, inom parentes sagt, två mark för denna tjänst, lika mycket som då han skar öronen av en brottsling). C. E. Klemming, a.a., s. 283 f.
- 54 C. E. Klemming, a.a., s. 359.

Stig Wikander

Källorna till Wladimir den store

År 1817, åtta år efter det Alexander I av Ryssland tagit ifrån oss Finland, bringar Stagnelius i sitt hexameter-epos *Wladimir den store* samme härskare (III, 171–188) och även ätten Romanov (II, 132–148) glödande hyllningar. Samtidigt övervägde han på allvar att träda i finländsk statstjänst.¹

Man skulle misstaga sig mycket, om man häri ville se resultaten av någon verklig kännedom om Ryssland eller om tsar Alexander I:s person. Det framgår tydligt av *Wladimir den store* (särskilt III, 172 ff), att det bara är en egenskap, men en som uppväger allt annat, som han beundrar hos den ryske självhärskaren, och det är hans egenskap av Napoleons besegrare; *Wladimir den store* är det sista uttrycket för det Napoleonshat, som präglar en begränsad period av Stagnelius' diktning, tiden 1812–1817. »Efter 1817 har den politiska passionen upphört att spela en märkbar roll i hans existens som diktare och människa.»²

Koalitionen mot Napoleon hade utom Alexander I två framstående företrädare i Wellington och kronprins Karl Johan. De hyllades också under denna tid av skalden i lika översvallande ordalag som den ryske tsaren. Och det är säkerligen ingenting annat än deras resoluta kamp mot den »korsikanska rövardrotten»³ som föranlett dessa poetiska hyllningar.

Wellington firas i tre dikter från 1812–1815 över slagen vid Salamanca, Vittoria och Waterloo och ännu i elegien »Ond och besvärlig är tiden» från sistnämnda år. Karl Johan hyllas för att inte säga för-gudas i en rad dikter från samma tid.

Den första dikten till Wellington, »Över slaget vid Salamanca», är också det första uttrycket för detta Napoleonshat, och samtidigt det första dokument som uttrycker politiska antipatier från Stagnelius'

sida. Den har skrivits höstterminen 1812 i Uppsala, ganska snart efter slaget vid Salamanca. Detta stod den 22 juli, men först en månad senare dyker det upp en torftig notis på några rader i *Stockholms-Posten*.⁴

Man ställer sig onekligen några frågor. Hur har en nittonårig student fäst sig vid och kunnat göra ett så stort nummer av slaget vid Salamanca? Och därmed sammanhänger frågan: Hur gammalt och hur motiverat var hans Napoleonshat?

Här har Bök kommit med en av dessa luftiga hypoteser, som inte så sällan får breda ut sig i hans Stagneliusundersökningar. Han menade att Bourbonernas besök i Kalmar 1804 skulle grundlagt en solid bourbonvänlig och Napoleonshatande tradition i familjen Stagnelius.⁵

Det finns inte skymten av belägg för en sådan förmodan. Under de franska prinsarnas vistelse i Kalmar bodde familjen Stagnelius i Gärdslösa på Öland och hade veterligen ingen kontakt med de celebra gästerna hos landshövdingen i Kalmar. Biskop Stagnelius' åsiktsyttringar rör sig självfallet inom ramen för kungatrogna och konservativa tänkesätt, men det behöver inte betyda fransk legitimitet och Napoleonshat.

En verkligt principiell legitimitet var förresten helt otänkbar under Stagnelius' studentår, då en f.d. jakobinsk krigsminister hade blivit rikets tronföljare. Inte heller några speciella sympatier för bourbonerna var påkallade, och dem hade inte heller Stagnelius, frånsatt att han en enda gång antyder något sådant, då han i elegien »Ond och besvärlig är tiden» (1815) använder uttrycket »den heliga tronen» om den franska kungatronen.

Stagnelius var den mest franskorienterade av romantikerna. Hans franska beläsenhet var både av äldre och nyare datum. I dikten »Över slaget vid Salamanca» rör han sig med 1700-talets franska retorik och dygdesvärmeri. Men anslaget har en modernare touche. Dikten börjar:

Jag såg civismen, hur med gäckad arm
Mot våldets forsar dammar han uppförde

Civisme är ett ord, som först är belagt hos Restif de la Bretonne 1770, men som först i franska revolutionens språkbruk får allmän spridning. Inte förrän 1835 släpps det in i Franska Akademiens ordbok.⁶ Hos Stagnelius förekommer det bara på detta ställe – strof 6 av dikten ersätter det med *borgardygd*, ett försök till svensk översättning. I svenskt språkbruk förblir civism en sällsynt gäst. Jag har inte funnit det belagt före Stagnelius. Långt senare användes det av Atterbom i ordparet »heroism

och civism»,⁷ med en något annan nyans, då de två orden sätts emot varandra.

Men frågar vi, vem som kan ha inspirerat Stagnelius både till Napoleons hat och till förfranskat språkbruk, så finns det två akademiska lärare från 1810-talet att räkna med.

Benjamin Höijer, från 1809 till sin död 1812 professor i logik och metafysik, var en dominerande gestalt i dåtidens Uppsala. Av hans intressanta resejournal för tiden 1800–1802⁸ erfar man, att han vistades det mesta av år 1800 i Paris: han ger uttryck åt ett hat och förakt för den nyblivne förste konsuln Bonaparte, som inte kunde varit starkare, fränkänner honom t.o.m. fysiskt mod och militära förtjänster. Hans ideal är Carnot och han har tydligen i Paris rört sig i republikanska kretsar, som med avsky såg den nya diktaturen ta form. Sedermera har han försonat sig med tanken på en konstitutionell monarki och lär ha kommit väl överens med Karl Johan.

Ahörare har intygat, att Höijer älskade att krydda sitt föredrag med gallicismer. De förekommer inte så ofta i hans tryckta skrifter. Men föreläsningarna lär alltid ha improviserats, utifrån kortfattade anteckningar.

Höijer var alltså Napoleons hatare som få svenskar vid denna tid och han rörde sig med modernt franskt språkbruk. Men vi vet inte om Stagnelius hört till hans elever eller umgänge.

Däremot var Stagnelius vårterminen 1814 elev till franske språkmästaren Maximilien de Béthune – kanske också han hört honom tidigare, för åhörarlistor saknas för hela året 1812 och dessutom gav de Béthune mycket privat undervisning, som inte finns registrerad.

Men vem var Maximilien de Béthune (1770–1822), språkmästare vid Uppsala Universitet från 1810 till sin död? Hans biografi är ytterst torftigt bekant, han har tydligen försökt och lyckats med att leva så obemärkt som möjligt. De få fakta, som kan uppspåras, har samlats av en Uppsalaforskare, K. W. Herdin.⁹ Man vet bara, att det i Frankrike funnits tre adliga familjer de Béthune, av olika ursprung, men som kom att räkna släkt med varandra. Det visar sig omöjligt att genealogiskt inpassa vår man i någon av dessa.¹⁰ Han kom 1803 till Sverige från England. Han var uppenbarligen protestant, för han inskrev sig genast i Storkyrkoförsamlingen. I katalogen över hans bibliotek finner man bl.a. fyra bibelöversättningar, en fransk, en engelsk, en tysk och en latinsk, alla protestantiska. Den latinska är Sebastian Castellios.

Som merit för språkmästartjänsten utgav han en fransk elementarbok och en *Éloge de Gustave III* vid avtäckningen av kungens staty den 24 januari 1808. 1810 förordnade honom Axel von Fersen till fransk språkmästare i Uppsala.

Man kan anta, att Axel von Fersen inte förordnat en person till fransk språkmästare utan att vara säker om hans samhällsbevarande och rojalistiska inställning. Men vad har vi för direkta vittnesbörd om de åsikter de Béthune haft och eventuellt bibringat sina studenter? Man får gissa sig till dem av den anförda skriften om Gustav III, av ett uttalande av hans vän Johan Henrik Schröder och av listan på hans böcker, som såldes på auktion efter hans bortgång.

Éloge de Gustave III är även för att vara ett arbete i éloge-stil ett sällsynt innehållslöst stycke retorik. Författaren vet absolut ingenting om kungen eller om Sverige på hans tid. Men han klarar sin hyska genom att ge en snabbteckning av Europas monarker på den tiden och uppehåller sig särskilt vid Gustavs förbindelser med Frankrike. Det ger honom anledning att skarpt kritisera hertigen av Choiseul och hans Österrike-vänliga politik, men även hans fördrivande av jesuiterna: två gånger, sid. 15 och 20, understryker han det ödesdigra i denna åtgärd, som undergrävde respekten för monarkien och befrämjade den skadliga upplysningsfilosofien. Sådana uttalanden måste ha passat Axel von Fersen förträffligt.

Efter de Béthunes bortgång skriver den Uppsala-bo, som stod honom närmast, historieprofessorn Johan Henrik Schröder, till lektor Scharringsson i Västerås den 23.11.1822 (UUB):

Franska språkmästaren Maximil. de Béthune dog i förra veckan. Af hans papper befanns han ojäfvigt vara Fransk Comte och Grand-Croix af Maltheserorden, således förnäm Emigrant och förnäm Språkmästare. En nyhet som ultras ej skulle tycka om att förnimma.

De av Schröder nämnda papperen har tyvärr kommit bort. Men vad var det som »ultras» skulle ha ogillat? de Béthune återvände inte till Frankrike efter 1815. Skulle hans reformerta bekännelse eller hans politiska åsikter inte ha passat i Ludvig XVIII:s Frankrike? Något sådant måste väl Schröder mena.

Ett visst vittnesbörd om den franske språkmästarens åsikter och intressen kanske man kan utläsa ur bokauktionskatalogen över hans böcker, som försåldes i Uppsala »15 october och följande dagar» 1823. Det är ett utvalt, förnämligt bibliotek, som förresten innehåller flera

böcker och tidskrifter, som inte finns i våra offentliga bibliotek (man undrar var dessa rara böcker hamnade). Huvuddelen är som naturligt franska klassiker och nyare författare, samt litteratur kring revolutionen och Napoleon. En del texter och lexika vittnar om intresse för italienska, spanska och portugisiska språken, medan böcker på engelska och tyska är ytterst fåtaliga: de Béthune hade Milton på franska och *Common Prayer Book* på italienska (London 1722). Denna senare översättning föranstaltades i början av 1600-talet av Sir Henry Wotton, engelsk ambassadör i Venedig, då man hade förhoppningar om ett närmande mellan anglikanska kyrkan och den liberala katolicismen i Paolo Sarpis Venedig.¹¹

Av nyare franska författare finner man Chateaubriand, *Génie du Christianisme* och Mme de Staël, *De l'Allemagne*, däremot ingenting av de Bonald eller Joseph de Maistre. Alltså två författare, som tillhörde Napoleons förklarade fiender men inga av den franska reaktionens litterära banérförare. Schröder hade kanske rätt i sin mening, att ultras inte skulle gillat de Béthune?

Ett ganska personligt intyg om ägarens åsikter ger väl det faktum, att han i ett band låtit inbinda fem éloger: över kanslern L'Hôpital, hertigen av Sully, »roi de Prusse» (=Fredrik den store), Gustav III (de Béthunes egen éloge) och Washington. Alltså fyra protestantiska statsmän plus den konciliante katoliken L'Hôpital.

Men det finns också tre skrifter, som kunde tänkas ligga till grund för dikter av Stagnelius. (De följande resonemangen är givetvis högst hypotetiska. Men man får ha fullt klart för sig, hur oerhört svårt det vid denna tid var att komma över nyare utländska böcker – för åren 1812–1814 tillkom de hinder som krigshändelserna skapade för den utländska bokhandeln.)

de Béthune hade skaffat sig en anonym stridsskrift mot Napoleon, tryckt i London 1808: *Exposé des Manoeuvres et des Intrigues qui ont préparé l'usurpation de la Couronne d'Espagne*. Med detta speciella intresse för kriget på iberiska halvön kunde han mycket väl ha underrettat sina studenter om betydelsen av slaget vid Salamanca och insett, att detta första stora nederlag för fransmännen betydde en vändning för det napoleonska herravärdet. Hur skulle en okunnig, knappt nitton-årig student, »nyss från provinsen arriverad», annars sett på slaget i det fjärran Spanien ur så storslagna perspektiv:

Stig Wikander

Vad? Är det dagen som jag randas ser
Och dygdens jubel som mitt öra fyller?

...

Nu era kedjor skaken, alla land!

... och, från strand till strand,

Varann tillsjungen, väldige Tyrteér!

(»Över slaget vid Salamanca«, stroferna 7 och 9)

Ett annorlunda fall har vi att göra med i Stagnelius' fragmentariska Claudianus-översättning. Den omfattar de 41 första verserna av *De raptu Proserpinae*. Man kan något förundras över valet av Claudianus. Det framgår visserligen av Stagnelius' hela produktion, översättningar och reminiscenser i egna dikter, att han var hemma i dåtidens skolförfattare, Horatius, Vergilius, Catullus och Propertius. Man kan var ingalunda någon lärd man. Gick hans beläsenhet utöver de vanliga skoltexterna? Claudianus skulle vara det enda undantaget. Och valet måste väl varit betingat av det intresse för Eleusis' mysterier och mytologi, som satt djupa spår i hans diktning. Men valet av just denna dikt kan ha aktualiserats av hans franske lärare. I dennes bibliotek finns den då mycket lästa översättningen *l'enlèvement de Proserpine*,¹² en fullständig prosaöversättning av dikten, verkställd av Jean-Bernard (även kallad Hans Bernhardt) Merian, en fransk-schweizare, som spelade en stor roll i Fredrik den stores Berlin-akademi.

Merian understryker i sitt företal den mysteriekaraktär, som präglar det inledande avsnittet av Claudianus' dikt: han finner där »des expressions ... que l'on ne saurait comprendre sans être initié dans les mystères d'Eleusis, parce qu'il y décrit une partie des spectacles que l'on représentoit dans la célébration de ces mystères» (s. 101).

Men Merian citerar också för att avvisa den, en helt annan tolkning av dikten. En 1500-tals-alkemist, Furichius,¹³ hade tolkat den som en allegorisk framställning av »le grand oeuvre» (Merian s. 67). Det är mycket möjligt, att Stagnelius med sitt mycket stora intresse för alkemi, just ur den synpunkten tagit itu med översättningen av Claudianus. Men det måste samtidigt påpekas, att det inte finns något spår av att skalden använt Merians franska text vid sin översättning, han har översatt direkt från latinets och gjort det utomordentligt skickligt.

Nu kommer vi till ett tredje verk i de Béthunes bibliotek, som torde vara den enda källan till *Wladimir den store: Levesque, Histoire de Russie*, första bandet.

Redan i inledningen till första upplagan av Stagnelius' *Samlade skrif-*

ter nämnde Hammarsköld Levesques arbete som enda källan till Stagnelius' ryska epos.

Men Böök var av annan mening. Enligt kommentaren från 1919¹⁴ skulle skalden ha använt dels en tysk översättning av den s.k. Nestorskrönikan, Schlözers eller Scherers, dels, där han avviker från denna, en rad nyare franska arbeten, Le Clerc, *Histoire de la Russie ancienne*, Levesque, *Histoire de Russie* och Perin, *Sammandrag af Rysslands historia* (svensk övers. 1810).

Stagnelius sätter belägringen av Theodosia i centrum för den episka handlingen. Det är en annan stad på Krim än Cherson, som enligt Nestorskrönikan kap. XLII (Norrbacks övers. s. 65 ff) är föremål för Vladimirs belägring. Senare källor, både Levesque¹⁵ och Perin, insätter i stället Theodosia. Både Levesque och Perin identifierar felaktigt flodnamnet Bug med namnet för Gud, *bog*. Här har de alltså samma uppgifter. På andra punkter divergerar de, och då följer Stagnelius *alltid* Levesque. Så finns den helt ohistoriska uppgiften i *Wladimir I*, 57: »Se, vid din fot har Polens monark sin krona ju nedlagt», även hos Levesque, som skriver: »des conquêtes faites sur Métischlaf, roi de Pologne, conquêtes que la Russie conservait encore vers la fin du onzième siecle» (s. 164). Medan Perin mera korrekt skriver s. 150 om »åtskilliga krigsoperationer mot Polen» vilket ungefär återger vad Nestorskrönikan säger i kap. XXXVIII (Norrbacks övers. s. 57).

I avsnitten om slavernas gamla religion har de två franska författarna ganska lika uppgifter. Men åtminstone på en punkt skär det sig. Det gäller förlagan för Stagnelius' skildring av den fornryska kärleksgudinnan Lada. Han låter tsaren lova, *Wladimir II*, 43–45:

... För dig, ljuvt leende LADA,
Skall en blomstrande tropp av lekande gossar och tärnor
Sväva i dans med smyckade hår och retande later.

Perins kortfattade omnämnande av Lada s. 29 innehåller inte något sådant. Inte heller Levesque s. 49 är utförlig, men strax förut, på sidan 48, skildrar han Koupalofirandets midsommardanser sålunda: »La jeunesse des deux sexes, parée de couronnes et de guirlandes de fleurs, se rassemblait, formait des choeurs de danse et sautait légèrement pardessus les feux qu'elle avait allumés.»

Denna passus har Stagnelius begagnat men överfört festskildringen från Koupalo på Lada.

Men om allt tyder på, att man inte behöver gå till någon annan bok

än Levesques för att finna allt ryskt material i *Wladimir den store*, så bör man väl också fråga sig, vilka böcker Stagnelius rimligtvis har kunnat ha tillgång till. Böök har inte ens ställt sig den frågan.

Men vi har ju en utmärkt katalog över universitetsbibliotekets bokbestånd på skaldens tid – 1806–1814 utkom F. A. Aurivillius' *Catalogus librorum impressorum Bibliothecae Regiae Academiae Upsaliensis*. Av den kan man inhämta, att det på Stagnelius' tid¹⁶ inte fanns någon edition eller översättning av Nestorskrönikan, om man inte dit skall räkna ett sällsynt fragmentariskt tryck, ett korrekturavdrag av Schlözers *Annales Russici, Slavonice et Latine*, Göttingen 1770, men detta tryck omfattar bara kap. II–V och alltså inte Vladimirs historia. F.ö. hade biblioteket bara ett arbete om Rysslands äldre historia, Levesque, *Historie de Russie*, första upplagan, 1782 (senare förvärvades fjärde upplagan, 1812, med tillägg av Malte-Brun och Depping; det är den som citeras här).

Nu är det förstås föga troligt, att Stagnelius konsulterade lärda böcker på det svårtillgängliga biblioteket. Hammarsköld har berättat, att han tydligen aldrig besökt Kgl. Biblioteket under sin Stockholms-tid. Uppsalabiblioteket var ytterst ogästvänligt mot besökare och höll bara en läsesal öppen en timme om dagen. Studenter hade svårt att få hemlån.¹⁷

Vad bokhandeln i Uppsala beträffar, så har vi talrika annonser i *Uppsala Tidning* om nyinkommen utländsk litteratur av Berglunds och Bruzelius' boklådor. Ett mycket stort tillskott fick bokhandeln varje Disting, då importerade böcker och musikalier såldes på marknaden.

Jag har gått igenom *Uppsala Tidnings* bokannonser för åren 1812–1814 och bara en gång funnit ett arbete omfattande Rysslands äldre historia till salu – Levesque, *Historie de Russie*, salubjudet Distingen 1814 enligt annons i *Uppsala Tidning* för 9 februari 1814.

Vi har alltså Hammarskölds ord på att Levesque var Stagnelius' enda källa, och vi ser att detta mycket spridda verk under Stagnelius' studietid fanns på universitetsbiblioteket, i bokhandeln och i franske språkmästarens bibliotek. Allt ryskt i *Wladimir den store* kan härledas ur detta enda verk, och det var det enda verkligt lättillgängliga på den tiden, om man ville ta reda på historien om Rysslands kristnande. Om skalden sedan har fått det till låns av de Béthune eller om han stött på det under Distingen 1814, är kanske inte så viktigt.

En uppsats behandlande bl.a. den episka stilen i *Wladimir den store* utkommer i nästa årgång av *Sammlaren*.

Noter

- 1 Olle Holmberg, »Stagneliusnotiser», *Samlaren* 1936, 64 ff.
- 2 Fredrik Böök, i Stagnelius, *Samlade skrifter*, 1957, 1, s. XX. Det är denna upplaga som citeras i fortsättningen, med förkortningen SS.
- 3 »Dygdelära», strof 16, SS 1, 17.
- 4 22 aug. har tidningen en kort notis om slaget, den 31 Wellingtons segerrapport, den 8 sept. bulletinen från Paris.
- 5 Böök, *Erik Johan Stagnelius*, Stockholm 1919, s. 98 ff.
- 6 Se Gunnar von Proschwitz, *Introduction à l'étude du vocabulaire de Beaumarchais*, Stockholm 1956, s. 63, 221 f. Jag är prof. von Proschwitz även f.ö. tack skyldig för en rad värdefulla påpekanden under arbetet med denna uppsats.
- 7 Atterbom, *Poesins historia*, Örebro 1861, II, s. 24.
- 8 Manuskriptet i UUB, se även B. Liljekrantz, *Benjamin Höijer*, Lund 1912, s. 273 f., även s. 274 n. 1: »Efter sin hemkomst har han på sitt vanliga deciderade sätt uttalat sin mening om Napoleon så paradoxalt, att han blivit föremål för löje, enligt en uppgift i Hampus Mörners Minnen.»
- 9 *Personhistorisk Tidskrift* 1923, s. 36–47, omtryckt i *Gammalt och nytt*, Uppsala 1935, s. 156–169 med bättre fotografi av gravstenen med dess latinska inskrift. Germund Michanek, *Studenter och hetärer*, Uppsala 1971, följer Herdin.
- 10 En viss A. L. de Béthune med titeln markis skulle ha uppehållit sig i Sverige under revolutionen, enligt Fernand Baldensperger, *Le mouvement des idées dans l'émigration française*, Paris 1925, II, s. 57 och registret. Av adelstiteln och initialerna att döma hörde han till samma gren som generalen Armand-Louis marquis de Béthune (1711–1788), se *Dictionnaire de biographie française* (1954).
- 11 Härom senast Frances A. Yates, *The Rosicrucian Enlightenment* (pocket 1975), s. 168 ff.
- 12 de Béthune hade första uppl., Berlin 1767. UUB har ett exemplar av den andra upplagan, som utkom 1777.
- 13 Enligt Bibliothèque Nationales bokkatalog utgav Johannes Nicolaus Furich (Furichius) en »*Chryseidos libri III*», Strasbourg 1631, »Poëma de lapide philosophorum». Jag har inte sett detta arbete.
- 14 *Samlade skrifter*, 1919, V (kommentaren) s. 305.
- 15 Levesque, 1812, s. 168 tycks rent av identifiera de två städerna.
- 16 Obs. emellertid att katalogen endast går t.o.m. 1796.
- 17 Så Christian Molbech, *Breve fra Sverrige*, Kjøbenhavn 1817, II, s. 291. Han besökte Uppsala 1812.

Lars Österlin

Lundensiska kulturperspektiv

Ur J. H. Thomanders brev till J. U. Winberg
1817–1832

För den kulturkrets ur vilken den vittre lundabiskopen Johan Henrik Thomander framgick och för hans egen utveckling och verksamhet i yngre år utgör tre sviter av brev den väsentliga delen av källmaterialet. Det är Thomanders brev till ungdomsvännen Henrik Munthe, till stockholmsprästen och författaren Carl Fredrik Dahlgren samt till grosshandlaren och riksdagsmannen Johan Ulrik Winberg i Karlshamn och på herrgården Stensnäs. Av dessa är de båda förstnämnda sedan länge publicerade och flitigt utnyttjade.¹ Breven till J. U. Winberg däremot, som är den ojämförligt största och viktigaste av dessa brevsviter, har varit i privat ägo och intill nyligen otillgängliga för forskningen. Frånsett några korta, lösryckta citat i Nils Algårds avhandling om Thomander 1924 har innehållet i denna omfattande samling varit helt okänt.

Kontakten mellan Thomander och Winberg inleddes 1817, då Thomander anställdes som informator för Winbergs söner, och ledde till en mycket nära vänskap.² Denna anställning varade i elva år, varunder Thomander delade sin tid mellan det winbergska hemmet och Lund. Samtidigt med Winbergs söner undervisades ett par söner till karlshamnssköpmannen Julius Mörck. Till adepterna slöt sig i Lund en son till excellensen greve C. A. Trolle-Wachtmeister, Axel Wachtmeister. När konditionen hos Winberg upphörde, fick Thomander istället motsvarande tjänst i den wachtmeisterska familjen på Årup, en herrgård nära gränsen mellan Skåne och Blekinge (1828–1830). Förbindelsen med Winberg fortsatte dock under dessa år. Brevsamlingen upphör 1832, dvs. halvtannat år före Winbergs död.

Winberg intog en framträdande plats i sydsvenskt finansliv, inom industri och skeppshandel, och han var ledamot av borgarståndet allt-

ifrån riksdagen 1817–1818 till sin död. Han hade också omfattande kulturella intressen, stod i vänskapsförbindelse med en rad författare och samlade ett stort bibliotek på sin lantegendom Stensnäs. Han dog år 1834 i Stockholm, i den stora koleraepidemi som fr.a. Wallins »Dödens Engel» gjort känd för eftervärlden.³

Thomanders brev till Winberg ingår i samlingen »J. U. Winbergs papper», som innehåller ett stort antal brev också från andra personer. De från Thomander utgör den största delen av samlingen, 92 stycken. Breven till Winberg har tillvaratagits av hans efterkommande. Genom en sondotter som var gift med professor Martin Weibull övertogs de först av denne och sedan av sonen professor Lauritz Weibull. Efter Lauritz Weibulls död överlämnades av den weibullska familjen hela samlingen till Lunds Universitetsbibliotek.

Av Winbergs brev till Thomander är blott ett fåtal bevarade. De ingår i den Thomanderska samlingen i Lunds Universitetsbibliotek. Winbergs brev till sin hustru, vilka innehåller skildringar av riksdagslivet i Stockholm (utnyttjade i *Karlshamns historia*), är i privat ägo.

Brevskrivaren

Det första brevet i samlingen är daterat den 18 december 1817. Det anger själva anslaget. Anledningen till att Thomander, som nyligen tillträtt sin tjänst som informator, skrev till Winberg var att denne befann sig i Stockholm vid den urtima riksdagen 1817–1818, den riksdag under vilken Karl den XIII avled och Karl XIV Johan uppsteg på tronen. Riksdagen hade sammankallats i november 1817. Hemma hos Winbergs hade inträffat en tragisk händelse kort efter familjefaderns avresa. Den lille son som Winberg fått i sitt andra gifte, med Helena Löngren, hade dött. Thomander hade tagit sig an de äldre barnen och gjorde nu allt han kunde för att trösta föräldrarna. Allt detta ledde till att banden mellan den unge informatorn och den winbergska familjen från början knöts mycket fasta.

Längtan efter familjefadern återger Thomander med den åttaårige Ulrik Winbergs ord: »Det kunde gerna få låta bli att vara jul bara Pappa vore hemma.» Vad Thomander själv ville offra var ingenting mindre: »För min del skulle jag gerna sakna böcker i åtta dar, om jag finge återse Herr Winberg i kretsen af sin familj.» Thomander menade sig veta att Winberg värderade »den husliga lefnaden mer än den

Stockholmska». Själv skulle han välja hemmet framför det offentliga livet. Han säger detta i följande mening, i den siratliga och aningen smickrande stil som han mycket snart skulle överge för en mera direkt och lättflytande prosa: »Nog har man mera lugn under eget tak, än då man sitter närmare statens styre. Helst ville jag vara fri från en så oädel böjelse som afunden; men skulle den få makt öfver mig, så vet jag hvilken jag skulle afundas i M[in] H[erre]s person, Riksdagsmannen eller Husfadern. Statens mysterier skulle jag ej vilja profanera med mitt cyklopiska kannstöpare-öga. Jag kommer ihog bildstoden i Sais.»

Det är vägen till båda dessa mål, till de offentliga posterna och till ett eget hem, som vi kan följa i den stora sviten av brev från Thomander till Johan Ulrik Winberg. Det blev för Thomander i båda avseenden en ganska lång och krokig väg. Det är tydligt att han var lycklig över vad han redan nu funnit hos Winbergs i Karlshamn och på Stensnäs: en familj och ett hem som han nästan kunde betrakta som sitt eget. Det hade han dittills inte ägt. Men han var ingalunda ointresserad av den värld som hans nye, faderlige vän – riksdagsmannen Winberg – också representerade, vid »statens styre».

Visst ville han genomskåda »statens mysterier» – liksom universitetets och kyrkans. Bildstoden i Sais röjer honom. Den grekiska myten om den beslöjade bildstoden kände han säkert bäst i Schillers tolkning, i dikten »Das verschleierte Bild zu Sais», om ynglingen som hyste en så het åtrå att utforska livets och vetandets djupaste hemlighet att han begav sig till Sais i Egypten där det fanns en beslöjad Isis-bild. Men den fick ännu ingen dödlig se. Ynglingen i myten lät sig dock inte hejdas. Trots Isis-prästernas varningar ryckte han täckelset från bilden och föll död till marken. Vad han såg fick ingen veta. När Thomander skriver att han »kommer ihog bildstoden i Sais», vill han ödmjukt ange att hans önskan skulle vara farlig och förmäten. I romantikens tidsålder var annars målet just detta att till varje pris söka efter Sanningen och Mysteriet. Den beslöjade bildstoden i Sais var ett omtyckt motiv. På Thomander passade det väl in, särskilt för det årtionde som nu låg framför honom: »Ein Jüngling, den des Wissens heisser Durst/Nach Sais in Egypten trieb, der Priester/Geheime Weissheit zu erlernen.»

En personlig upplysning har vi samtidigt fått på köpet. Det var blott ett – »cyklopiskt» – öga som Thomander hade kunnat fästa på den obeslöjade Isis. Det brukar heta att Thomander var skelögd. I själva

verket hade han alltså endast ett brukbart öga. Det bekräftas i ett brev längre fram (24.3.1828). Där skriver han apropå sina motigheter med befordran vid universitetet: »... jag har flera docenter i theologien före mig, hvilka hacka ut mitt enda öga, i fall jag tar försteget.»⁴

När Thomander skrev sina första brev till Winberg, var han bara nitton år. Men han var en tidigt mognad man och han hade redan en omfattande bildning. Vid fjortons års ålder hade han med lysande vitsord utexaminerats från Karlshamns trivialskola och avlagt sin studentexamen i Lund. Vid akademien hade han visserligen bara vistats några terminer och istället fortsatt sina studier på egen hand parallellt med en lärartjänst i hemstaden. Fattig hade han varit och i mycket lämnat åt sig själv. Man kan inte varit utan möjligheter att skaffa sig bildning. Han var heller inte utan en kulturell bakgrund. På mödernet tillhörde han den ansedda prästsläkten Thomæus. Hans bästa vän under pojkåren, Henrik Munthe, var son till borgmästaren i Karlshamn och sonson till professor Sven Johan Munthe i Lund.⁵ Till hans hem måste Thomander ha haft tillträde.

När brevsviden begynner, hade Thomander alltså redan tillryggalagt ett gott stycke väg. Men det är lika fullt uppenbart att den nya konditionen hos Winbergs öppnade vidgade möjligheter. Nu kom han mitt upp i en burgen borgerlig kulturmiljö på höjden av vad det dåtida Sverige hade att erbjuda.

Möte med Lund

Som informator för de båda karlshamnsfamiljerna kunde Thomander dela sin tid mellan Blekinge och Lund, där han under terminerna hade att undervisa sina adepter vid sidan av de egna studierna. Thomander kunde äntligen starta mera målmedvetna studier. Han valde prästbanan. Någon teologisk ämbetsexamen fanns ännu inte. Man läste huvudsakligen humaniora och genomgick därefter det s.k. teologiska seminariet. Detta tog för Thomander drygt ett år, hösten 1819–hösten 1820, varefter han prästvigdes och sedan återvände till Karlshamn och Stensnäs.

Det första brevet från Lund är daterat den 4 oktober 1819. Här läser man:

Jag kom hit med sundt förnuft och hela lemmar i fredags kl 12, som jag ämnat, och fann Lund vederstyggligare än nånsin. Min vistelse här sedermera har just icke tjenat att förändra mina tänkesätt i den delen. Dimmor och

rännstenar äro det enda, man ser, och det vatten, man dricker, flyter från de dödas grafvar. De som vistas på lazarettet bo bäst; ty de befinna sig åtminstone tretti steg ifrån staden.⁶

Texten kräver några kommentarer. Först att Lund vid denna tid ännu var en liten stad och detta sett inte bara från nutida förhållanden. Den som kom från Karlshamn kom från en betydligt livligare ort med blomstrandande näringar och täta kontinentala förbindelser.⁷ Den andra kommentaren gäller dricksvattnet. Det hämtade Lunds borgare företrädesvis i brunnen i domkyrkans krypta, mitt ibland de medeltida gravarna. En tredje förklarande upplysning lämnar Thomander själv litet längre fram i samma brev, om varför han särskilt nämner lasarettet, där det låg »tretti steg från staden» – dvs. i nuvarande kvarteret Paradislyckan. Han hade gjort sjukbesök hos en släkting till fru Winberg, en magister Löngren. Om sjukrummet hade han svårt att finna något positivt att säga: »Höga väggar och ett öppet fönster voro de enda förmoner, jag i hast kunde upptäcka.» Däremot berömmar han den ena av läkarna, dr. Florman. Det var professor Arvid Henric Florman, professor i anatomi, kirurgi och veterinärkonst, känd som en föregångsman inom den komparativa anatomin och i kyrkohistoriska sammanhang som lärjunge till Henrik Schartau.⁸ Om förhållandet till Schartau nämner Thomander ingenting (Schartau omtalas faktiskt aldrig i Thomanders brev).⁹ Det var läkaren Florman som hade gjort intryck på honom. Han kallar honom »vördnadsvärd», vilket är ett starkt ord i Thomanders mun.

Det var Florman som skötte magister Löngren. Den andre läkaren som han hade beröring med var »lasarettsföreståndaren», eller som den exakta titeln löd: direktören för Institutum Clinicum. Det var som Thomander uppger dr. Jacob Sönnerborg. Om honom måste han tillstå att han icke var »fullt af samma kaliber», dvs. som Florman. Med tanke på vad som eljest är känt om Sönnerborg och om stridigheterna på Lunds lasarett under hans tid,¹⁰ är Thomanders reserverade omdöme på intet sätt anmärkningsvärt.

Den intellektuella nivån bland studenterna i Lund har inte imponerat på Thomander. »Här äro ovanligt många studenter, nästan likså många som här äro kalvhufvuden» (=dumhuvuden). Han berättar vidare att Lund har ett »LäseSällskap» och att där finns »några utländska Litteratur Tidningar, som betalas af etthundra personer och läsas af ett dussin». Det skulle bli hans »tröst här i jämmerdalen».¹¹

Ekonomiskt var Thomanders studier garanterade av Winberg, dels

genom det arvode han fick för »conditionen», dels genom lån. Det har hetat att Thomander var för stolt för att skuldsätta sig. Av brevväxlingen med Winberg framgår att han tvärtom var för stolt för att inte leva på lån. Gåvor ville han inte ta emot. Breven innehåller täta ekonomiska översikter och många tacksägelser. Han är dock aldrig vare sig krypande eller klagande i dessa stycken. Han börjar ett brev (13.10. 1820) med en »jeremiad» över sin ekonomiska status men avbryter den plötsligt: »Dock hvarföre icke heldre prisa min lyckliga stjärna som bland alla dödliga just gifvit mig Hr Winberg till creditor?»¹³ Mårtensafton 1826 heter det kort och gott: »I afseende på mina finanser tillkännagifves, att min älskade kära Cassa stilla avled i Lund den 9 hujus kl 3/4 till 2.e.m. Sorgens beklagande undanbedes.» På ett eller annat vis tycks den dock ha återuppstått, ty i december s.å. kan han berätta att han tänker göra »stort disputationskalas på värdshuset» och då skulle det inte knusslas: »Det skall kosta en 50 Rs B^{co}. Biskop, Professorer etc» (8.12.1826).

Om hur han levde mera till vardags kan följande anföras (12.3. 1827). Det skall då först sägas att han nu var docent och samtidigt anställd som präst vid Klosterkyrkan.

Min lefvernes beskrivning här i Lund är i korthet följande. Jag har, sedan jag kommit hit, gjort 2 uppvaktningar, hos Bispnen och Ahlman en hvardera, går till Reuterd[ahl] en gång i veckan eller mindre, och för öfrigt till ingen. 3 ggr har jag spelat kort, 3 ggr bestått mig och mina /vänner/ Rhenskt vin, druckit punsch ett par ggr i veckan, för öfrigt läst, skrifvit och skött mina göromål.

»Bispnen», Wilhelm Faxé, Martin Erik Ahlman, den ledande bland teologiska fakultetens professorer,¹³ och Henrik Reuterdahl, kyrkohistorikern, som längre fram blev biskop i Lund och ärkebiskop – det var faktiskt, fränsett Henrik Schartau, de tre männen av betydelse inom det kyrkliga och teologiska Lund. Av dessa var Reuterdahl genom alla de år brevsviten omfattar Thomanders näre och trogne vän – och egentligen den ende i Lund. Han »plåstrar om» alla Thomanders bekymmer, han finns till hands och hälsar, »nickar», »knuffas» eller »gluttar i papperet» vid alla tänkbara tillfällen, också om brevet till Winberg avslutas så sent att redan nattvakten låtit höra sig.

Esaias Tegnér

Det akademiska Lund dominerades av Esaias Tegnér, och Thomander startade naturligt nog med att gå på hans föreläsningar i grekiska. Om Tegnérns verksamhet som professor finns skiftande omdömen.¹⁴ Det som gjorde Tegnérns insats i visst avseende betydande för grekstudiet i Lund var hans urval av de texter som togs upp i föreläsningarna. Det hade förut mest varit Xenofon och de nytestamentliga författarna. Liksom nyhumanisterna på kontinenten bröt Tegnér med denna tradition och tog fram de stora klassiska författarna: Homeros, Pindaros och Thukydidens. Om själva föreläsningarna är omdömena ofta mera reserverade. Thomanders bedömning är nära nog nedgörande:

Föreläsningar har jag bevistat, och först och främst Tegnérns. Han läser Thucydides, som Justus ungefär skulle läsa honom. Han slänger benen utom katedren, och gör sig bra mycket omak för att genom hvarjehanda behagliga attituder låta sina fem åhörare förstå, huru långt ett snille kan gå i nonchalance. (4.10. 1819.)

Förutom skildringen av Tegnérns divalater ligger det elaka givetvis i jämförelsen med Justus, men den kräver en förklaring. För Winberg kan det inte ha rått någon tvekan. I Karlshamn fanns vid denna tid som »kollega» vid trivialskolan en Justus Jonas Rothstein, och det var han som hade hand om bl.a. den elementära skolundervisningen i de klassiska språken. Det var en man som förvisso inte var helt utan begåvning, men han var mest känd för sina minneskunskaper. Han gav ut *Matrikel öfver Lunds stift* år 1823 och längre fram en *Biblisk verbal-concordans*. Han tycks ha varit ett original som efter åtskilliga misslyckade försök att vinna kyrklig befördran till sist blev kyrkoherde i Frenninge och Vollsjö.¹⁵ Det är naturligt att han för karlshamnsborna helt enkelt var »Justus». Det är också tämligen givet att hans undervisning i det grekiska språket för de tioåriga pojarna knappast kan ha legat på något högre plan.

Vad Thomander tillsammans med de fyra övriga åhörarna upplevde på professor Tegnérns föreläsningstimmar har alltså inte väckt hans hänförelse. Thomanders förhållande till Tegnér var över huvud taget ambivalent. Beundran blandas med besvikelse. Så också i hans brev till Winberg. Tegnérns tal vid reformationsjubiléet 1817 omtalar han i ett av breven till Winberg i Stockholm (18.12.1817). Här stannar han, betecknande nog, enbart vid Tegnérns häftiga utfall mot nyromantikerna:

Å propos af märkvärdigheter, torde Prof. Tegnér's Oration på Svenska vid Jubelfesten förtjena nämnas. Den innehöll en satir öfver Schellingianerna och slött ungefär så här: Förlåt ädle Luther, att jag firat Din högtid, liksom Grekerne Pelops' – med att piska pojkar. . . .»¹⁶

Thomander skrev »Schellingianerna», och han kände sig kanske därmed själv inte direkt träffad. Inte heller med uppsalaromantikerna, som Tegnér framförallt åsyftade, var Thomander egentligen allierad. Tegnér's bestämda avståndstagande från den »nya skolan» måste dock i längden ha bidragit till att göra Thomander besviken. Eller bar det honom av mera psykologiska skäl emot att oreserverat ansluta sig till den uppvaktande skaran kring den lundensiske skaldefursten?

I oktober 1819 skriver han:¹⁷

Tegnér har jag ej sökt, oakadt jag genom Thomæus skulle kunna få tillträde till honom. Jag har sett honom på lässällskapet; men ej känt någon dragningskraft till honom. Han känner sin öfverlägsenhet; och huru mycken vördnad man har för ett snille af detta slag, så känner man dock sin andedrägt besvärad af hans grannskap.

Thomander beskriver i detta brev Tegnér som deprimerad och överdrivet ömtålig för kritik. Det är annars inte känt att Tegnér skulle haft någon nedgångsperiod vid denna tid. Umgänget i »Härbärgen» chockerade somliga, bl.a. Henrik Reuterdahl, och dennes omdöme återkommer i Thomanders beskrivning av Tegnér:

Hans ekonomiska omständigheter, som icke förbättrat sig, det dåliga sällskap, han har, den orättvisa, litteratörerna gjort honom, hans aftynande arbetsförmåga, äro allt tillfälligheter, som skola ha alldeles förstämt hans lynne. Genom Reuterdahl, för hvilken han utgjuter sitt hjerta, känner jag detta. I Stockholm fann han sig ännu mindre nöjd. Man firade honom; men kallt: ty han tillhörde hvarken de gamle eller de unge. . .

Den animala magnetismen

En modeföreteelse också i Lund då brevsviden begynner var »den animala magnetismen». I Thomanders tidigare brev återkommer gång på gång notiser om magnetisörernas kurer. Utförligast är han i ett brev 1819, där han ger Winberg en översikt över allt vad som från Lunds horisont kunde vara värt att nämna på detta område (oktober 1819). Winberg tycks vara lika intresserad som Thomander av magnetisörernas verksamhet och de upptäckter de menade sig ha gjort beträffande

samspelet mellan människokroppen och ett magnetiskt »fluidum» i universum. Uppgifterna i Thomanders brev kompletterar i flera avseenden den bild man förut, på grundval av ett mycket sporadiskt källmaterial, kunnat göra sig av hur den animala magnetismen praktiserades inom Lunds akademiska värld.¹⁸

Den som hade berett väg var professorn i praktisk medicin Eberhard Zacharias Munck av Rosenschöld, en av biskop Muncks söner. Han hade under flera år på 1810-talet föreläst om den animala magnetismen och över huvud om de kosmiska krafternas inverkan på människokroppen, om sömn, somnambulism, »om ljuset, elektriciteten, sol, måne i samma afseende» etc.¹⁹ Rosenschöld hade utgått från den schellingska naturfilosofin. Det var i regel den som utgjorde den idémässiga bakgrunden för det växande intresset för magnetismen vid denna tid.

När Thomander avgav sina rapporter till Winberg, fanns det två magnetisörer på orten: en i Lund, »en Dokt. Schönbeck, och en ännu mästerligare i Malmö, en Dokt. Ekman». En av Schönbecks kurer hade bevistats av Henrik Reuterdahl och vad han hade berättat återges utförligt av Thomander. Dr. Carl Gustaf Schönbeck var sedan föregående år anställd vid lasarettet i Lund som biträdande läkare. Han blev 1823 Sönnergrens efterträdare som chef för det »kliniska institutet». Vid den kur som Reuterdahl bevittnade hade Schönbeck behandlat en skånsk kyrkoherdedotter. Patienten hade försatts i ett sömntillstånd varunder hon, på Reuterdahls uppfordran, kunde redogöra för en långt tidigare inträffad händelse. Thomander relaterar att hon efter behandlingen återfått sin hälsa, men han vet också att berätta att Schönbeck haft ett sådant inflytande över henne att hon slagit upp en förlovning och istället förlovat sig med sin magnetisör. Denna och liknande tilldragelser ledde efterhand till att magnetismen kom i vanrykte i Lund.²⁰ Under åren 1819–1820 synes den emellertid ha betraktats som en helt respektabel medicinsk behandling.

Den andra magnetisören, dr. O. C. Ekman, var enligt Thomander en mycket nära vän till Reuterdahl. De var, som det framgår av Reuterdahls memoarer, skolkamrater från Malmö. Reuterdahl omtalar honom som en »af mig mycket värderad kamrat» och berättar att han slutade som provinsialläkare i Kalmar. Han nämner emellertid ingenting om den roll Ekman spelade inom den animala magnetismen och heller ingenting om det stora intresse han själv en gång haft för denna företeelse.²¹

Ekman hade år 1818 under Rosenschölds presidium försvarat en

akademisk avhandling i Lund om magnetismen. Thomander redogör för denna disputation och beskriver det fall ur Ekmans praktik som utgjort underlaget för avhandlingen. Han berättar också att han sett ett långt utlåtande över Ekmans avhandling av »den store magnetisören Carl Löwenhjelm», vilket han betecknar som »ett högst märkvärdigt dokument».²² I referat av Löwenhjelmns skrivelse berör han särskilt ett avsnitt som gällde somnambulernas religiösa upplevelser. Löwenhjelm hade med tanke härpå tillrätt att inte sätta »för mycket värde på alla somnambulers yttranden» utan att blott betrakta magnetismen som »en medicinsk kur». För Thomander var detta tydligen väsentligt. Ett uttalande av honom om magnetismen utanför breven till Winberg, vilket förut är känt, visar att Thomander kände en viss fruktan att magnetisörernas rapporter skulle få en religiös innebörd och komma i strid med den bibliska uppenbarelsen.²³ Thomander var dock fast besluten att så snart som möjligt bege sig till en av Ekmans kurer. Av Reuterdahl kunde han alltid få veta när en sådan skulle bli av.²⁴

Nästa brev (22.10.1819) är ett svar på Winbergs kommentarer till magnetismen och samtidigt ett tack.²⁵ Winbergs brev hade innehållit etthundra riksdaler riksgälds. Thomander tackar och fortsätter direkt: »Näst penningarna var den magnetiska delen af M[in] H[erre]s bref mig den angenämaste.» Magnetismen fick man i varje fall inte förkasta utan undersökning. Den hade ju fått auktoriteten av »härvarande läkare och vetenskapsmän, bland hvilka Rosensköld», och den var med största respekt omtalad av »alla utländska litteratörer och litteratur-tidningar» (22.10.1819).

Hösten 1820 kan Thomander berätta (27.11.1820) om ännu en magnetisk kur utförd av Schönbeck i Lund. Han gör det i lätt ton, fast händelsen egentligen hade mycket tragisk bakgrund:

»Doct. Schönbeck förehar en magnetisk kur med M[am]s[e]ll Wilhelmina Faxe; men det är så hemligt, att ingen menniska, icke en gång jag, vet det, mycket mindre får vara åskådare dervid. Det skall synas, som magnetismen hos henne icke hade någon framgång. Hennes sjukdom är sympatisk epilepsi.»

Wilhelmina Faxe var biskop Wilhelm Faxes yngsta dotter. Det är den »Mina» som förekommer i Tegnér's dikt 1818 »På biskops Faxes födelsedag». I Faxes *Biographiske anteckningar rörande mit lefnadslopp* heter det om henne och den liksom hon i unga år borttryckte sonen Jacob: »Herren känner mina hemliga suckar öfver min oersättliga K. Jacob – och min lilla qvicka – men så länge lidande K. Wilhelmina.»²⁶

Av Thomander får vi veta att hon led av epilepsi. Hon levde fram till 1829. Faxe skriver om hur man förgäves sökte hejda sjukdomen. Dock: »Alla försök blefvo fåfånga.»²⁷ Det är uppenbart att man grep efter varje möjlighet. Väl kan det kostat på för biskopen att vända sig till en magnetisör och just till Schönbeck som inte hade det bästa rykte när det gällde behandlingar av unga damer. Det är också anmärkningsvärt att Schönbeck trodde sig med sina metoder kunna behandla epilepsi. Faxe berör inte med ett ord att denne man varit dotterns läkare men däremot att just »Dr Schönbeck varit god att skriva orden» till den sorgemusik som utfördes vid begravningen. Det är känt att Schönbeck brukade framträda med tillfällighetsdikter liksom att han var en »framstående deltagare» i den lundensiska studentsången.²⁸ I orden till sorgemusiken över sin tidigare patient skriver han hemlighetsfullt om den »Lifvets väfnad» som är vorden »heligt mystisk» och som talat till jorden »som en pröfvad andagtsstund».²⁹ Syftar han därmed vad som förekommit vid en magnetisk kur eller blott på hennes sjukdom, »Morbus sacer»?

Teatern

Thomanders övervägande intresse under hela den tid brevväxlingen med Winberg varar – ett intresse som han helt och fullt delade med adressaten – var teatern och den dramatiska litteraturen. Vi vet att Thomander redan som barn hade satt upp teaterstycken på en vind i Karlshamn. Winberg hade en omfattande samling dramatik i sitt stora bibliotek på Stensnäs och hade i yngre dagar uppträtt i ett amatör-sällskap i Stockholm.³⁰ I Karlshamn var det han som brukade förmedla besöken av de resande teatersällskapen.³¹ Naturligt nog innehåller Thomanders brev allt som var värt att berätta på teaterns område. Det är det »ståhlbergska» sällskapet med bl.a. skådespelaren Erik Wilhelm Djurström som vi här möter såväl i Karlshamn som i Lund och Malmö. Det ståhlbergska »spektaklet» satte Thomander i och för sig inte högt. Han säger att dess framgångar bara vittnade om »den litterära pöbelns omdömesgåva i denna väg» (4.10.1819).

E. W. Djurström som samarbetade med fru Ståhlbergs sällskap var också översättare och han var inte någon obetydlig man.³² Djurström hörde till dem som bidrog till romantikens genombrott inom svensk teater med en ny repertoar: Shakespeare, Calderon, Oehlenschläger

och sist och kanske inte minst Franz Grillparzer, österrikaren som var en av de dramatiska författarna på modet. Djurström översatte och satte upp Grillparzers *Die Ahnfrau*, »Stamfrun», i Malmö för första gången i oktober 1819, bara två år efter urpremiären i Wien. Lika snabbt kom *Sappho* av samme författare. Thomander fick se översättningen av *Die Ahnfrau* i manuskript redan före premiären och han gav Djurström rådet att be Tegnér läsa den och hjälpa honom att få den publicerad i *Kalender för Damer*, en tidskrift som gavs ut av E. Bruzelius i Uppsala åren 1818–1822 och som bl.a. förmedlade översättningar av dramatiska arbeten.³³ Där kom Djurströms översättning visserligen inte in, men när den trycktes, var det i alla händelser med en tillägnan åt Tegnér.³⁴

Thomander såg Stamfrun vid premiären vid Malmö Teater, f.ö. ett »spektakelhus» som vann hans gillande. Det var till hälften fyllt av »pelegrimer» från Lund (7.11.1819). I Lund gavs teaterföreställningarna i en logbyggnad intill ett hotell nära Krafts torg.³⁵

I ett brev följande höst (6.11.1820) noterar Thomander, tydligen inte utan tillfredsställelse, att det kommit ut en tysk parodi på *Die Ahnfrau* – något som denna romantiska tragedi säkert lämpade sig väl för och som också passade Thomanders läggning bättre än den sentimentala genren. Till parodin skulle han själv återkomma och då som vi skall se förberedd med en omfattande beläsenhet.

Sappho översattes också av Djurström. Thomander fann den sentimental i överkant, men han visste att teaterpubliken hade smak för denna stil: »Theaterns vänner här äro så gråtmilda och beskedliga, att jag skulle råda dem att taga serviett för sig, när de gå i theaterladan, för att spara de hvita vestarna och de granna filegrams – [filigrans-] knapparna» (oktober 1819). För sin egen mera reserverade hållning till Grillparzers båda dramer kunde Thomander stödja sig på en utförlig granskning i *Jenaische Litteratur Zeitung* som han rekommenderade åt Winberg (22.10.1819).

Hösten 1819 gavs också *Hamlet* i Djurströms version i Malmö. Thomander såg den – greps av Shakespeares danaprins och förfasade sig över Djurströms. Det var nämligen inte bara en översättning utan en omarbetning som Djurström lät publiken i Malmö–Lund och Karlshamn uppleva. »I Hamlet efter Djurströms förfärdigande», skriver Thomander till Winberg, »dör Hamlet icke, utan kommer till ära och välfärd, som sig bör, och det går, som jag mins mig ha läst hos Schlegel eller Goethe: 'När först Lasten fått slut, sätter sig Dygden till bords'.

Lars Österlin

Vivat alla köks- och hushållsdramer!» (22.10.1819).

Var det efter den föreställningen som Thomander bestämde sig att själv börja översätta Shakespeare? I samma brev nämner han dels den danske Shakespeareöversättaren Peter Foersom, dels om de översättningsföretag som Georg Scheutz i Stockholm påbörjat och där Thomander själv några år senare skulle ta vid.³⁶

Den ståhlbergska teatertruppen återvände med jämna mellanrum till Lund och Malmö. I november 1820 uppfördes bl.a. Carl Israel Hallmans komedi *Finkel eller det underjordiska bränneriet* från 1776. Den föll enligt Thomander inte i publikens smak utan var nära att bli utvisslad (6.11.1820). För Thomander och för hans vänner bland de romantiska författarna låg det emellertid inget fel i att ta upp en sådan pjäs. Tvärtom påpekar Thomander, hade Lorenzo Hammarsköld räknat just denna fars som en av Hallmans bästa. Thomander menade att teaterpubliken i Malmö–Lund utgjordes av »pigor och käringar» i en konspiration under estetikprofessorns ledning. Det var vid denna tid Anders Lidbeck, och han avsåg enligt Thomanders uppfattning att motarbeta allt vad komedier hette.³⁷ Thomander däremot älskade komedin, inte minst farsen med den burleska humorn.³⁸

Hösten 1826 stannade Djurström en längre tid i Malmö och Lund. Han hade nu övertagit fru Ståhlbergs teatersällskap. Repertoaren var rikhaltig med bl.a. *Hamlet* och Körners *Hedvig eller röfvarbruden*.³⁹ Flera pjäser gavs i Djurströms översättning. Eftersom det var prästmöte i Lund den hösten spelades här, utöver det tidigare i Lunds veckoblad annonserade programmet – efter vad Thomander berättar – både *Pumpnickel*, som enligt tidskriften *Heimdall* var »en fars av bättre slag» som spelades »öfver 100 gånger» i Stockholm,⁴⁰ och Oehlenschlägers *Axel och Walborg* (25.9.1826).⁴¹

Musiklivet

Thomander hade fört med sitt teaterintresse från Karlshamn till Lund. Det samma gällde hans intresse för musiken. På detta område var han visserligen inte själv aktiv och heller ingen specialist som inom den dramatiska litteraturen och teatern. Det var från sina vänner och från eleverna som han fick impulser att följa med inom musiklivet. Vännen från pojåkåren Henrik Munthe som blev hovrättsråd i Stockholm är framför allt känd inom musikvärlden, som framstående violinist, som

Bellman-sångare och som Jenny Linds gynnare och ekonomiska rådgivare. Han efterträdde 1873 prins Oscar som praeses i Musikaliska akademien.⁴² I ett brev till Munthe hade Thomander i platonska vändningar utvecklat sin uppfattning om musikens »himmelska väsen». Här heter det: »All konst är i sin grund religiös, men musiken är af alla den mest kristligt religiösa.»⁴³ Musiken intog idémässigt en central plats i romantikernas värld. Bland Thomanders vänner är detta tydligt både hos Carl Fredrik Dahlgren och Carl Jonas Love Almqvist.

Som informator hade Thomander ansvar för sina elevers musikundervisning och måste redan av den anledningen hålla sig väl underrettad om de lärarkrafter som på detta område fanns att tillgå i Lund. I det winbergska hemmet liksom inom den övriga köpmannasocieteten i Karlshamn var musiken en viktig del av sällskapslivet. Av Winbergs söner hade särskilt den yngste, Emil, goda musikaliska anlag. Därför anställdes på Stensnäs en särskild »musikdirektör», som Thomander spårade upp i Lund. Han hette Lethin och var från början jur. stud. men övergick till musiken.⁴⁴ Han fick hos Winbergs i uppgift att utom undervisningen också uppträda på »assembléer etc». Orgel och fiol var enligt Thomander hans »force», och hans fiol var »bland de bättre i [akademiska] kapellet» (7.11.1819). När Emil kom ner till Lund, fick han först spela på »fru Billbergs klaver». Fru Billberg var Henrik Reuterdahls hyresvärdinna. Det var en rådmansänka, vid denna tid ett »medelåldrigt fruntimmer», som i Reuterdahls memoarer är ivrigt prisad.⁴⁵

När det gällde att skaffa en musiklärare i Lund, var nu endast det bästa gott nog. Thomander skriver 25.9.1826:

För undervisning derpå [dvs. på klaverinstrumentet] betalas 24 sk. Rgs för timmen. Den för mig såsom bäst uppgifne instruktören, en studerande Möller, kommer hit till terminens början. Vid tillfälle torde jag få veta, huru många timmar jag skall upptaga för musiken: jag gissar två i veckan. De andra undervisarena äro en Magister Rosensköld, som äfvenledes tar 24 sk. och Assessor Wenster, som skall vara den främste och tar 36 sk. Möller skall ha mera smak än Rosensköld.

Den Möller som här omtalas var sedermera domkyrkokantorn Nils Peter Möller, känd framför allt för sin komposition »Vindarnas kör» till ord ur Atterboms *Lycksalighetens ö*. Det är den melodi som längre fram kom att användas till kampsången »Arbetets söner». Assessor Christian Wenster, som var »den främste» och också den dyraste, var under en lång tid ledare både för Akademiska kapellet och för

musiklivet i domkyrkan. Men det blev Peter Munck af Rosenschöld som fick anställningen, magister och adjunkt i fysik, framstående pianospelare och aktiv inom musikteorin med ett alldeles eget tonsystem.⁴⁶

När Peter Munck af Rosenschöld började sin undervisning för Thomanders adept, i mars 1827, var emellertid fru Billbergs klaver av någon anledning inte längre disponibelt. Istället fick man ett så mycket förnämligare instrument, ett »fortepiano» som lånades från Trolleberg strax utanför Lund – då ännu huvudgodset i det Trolle-Wachtmeisterska fideikommisset. Fortepianot bars (sic!) in till Lund från Trolleberg och placerades i Thomanders rum. Det trakterades där flitigt, under Rosenschölds ledning, av Emil Winberg och den unge Axel Wachtmeister (12.3.1827). Om Thomander själv spelade anges inte. Men därmed hade nu hans nära förbindelse inletts med familjen Wachtmeister på Trolleberg, Trolle-Ljungby och Årup – den förbindelse som också skulle innefatta hans ungdoms romantiska kärlekssaga.

Thomander kallar fru Billbergs instrument klaver och sedan det Wachtmeisterska ett fortepiano. Klaver var det gängse uttrycket för ett »klavikord», det vanliga heminstrumentet vid 1800-talets början. Dess strängar anslogs med metalltunga och det hade en svag ton som knappast kunde varieras i styrka. Fortepianot, som ännu på 1820-talet var ett mycket sällsynt instrument i Sverige, byggde på en annan teknik, hammarmekanismen, dvs. dess strängar anslogs med klubbor klädda med mjukt material. Det var först fortepianot som kunde användas i en orkester och som hade en tonstyrka som kunde varieras. Det kunde framställa varmare och mera mättade toner. För romantikens musikliv var införandet av fortepianot av avgörande betydelse.⁴⁷ Utan detta instrument kunde man t.ex. knappast återge Beethovens pianokompositioner eller Chopin.

Thomanders notiser om de första kontakterna med fortepianot i Lund är ur denna synpunkt intressanta. Enstaka konserter omtalas också i brevet. En söndag i oktober 1820 hade, som Thomander skriver, »en Schwencke» konsert i Lund. Det måste ha varit Karl Schwencke (1797–1864) i Hamburg, som enligt Tobias Norlind ofta gjorde konsertturnéer i Sverige på 1820-talet och vars pianokompositioner blev mycket populära i vårt land.⁴⁸ Han skall vara »verldens störste fortepianist», skriver Thomander, men tillägger: »Åtminstone är han den störste här i staden, ifall det betyder det samma» (13.10.1820).

Litet längre fram (13.11.1826) berättar han om en konsert av klarnettisten Anders Addner, »[B. H.] Crusells elev», som vid denna tid-

punkt just slutat för sin svenske lärare och var på väg till fortsatt utbildning och berömmelse i utlandet. Emil Winberg bevistade Addners konsert i Lund.⁴⁹

Skönlitteraturen

Genomgående i hela brevsamlingen är intresset för litteraturen – skönlitteratur, filosofisk litteratur och som redan nämnts dramatisk litteratur. Breven innehåller en mängd notiser om vad som läses, köpes, beställes, lånas. De båda polerna är Winbergs förnämliga bibliotek på Stensnäs och Thomanders egen växande boksamling. Notiserna är i regel korta, det är som regel bara författarnamnet eller boktiteln som omnämnes, men urvalet belyser intresseriktningen.^{49a}

Redan i ett par av de första breven i samlingen (1.3.1818) och ett ofullständigt bevarat, odaterat från samma år) finner man den vederbörliga utgångspunkten för den litteraturintresserade i romantikens tidsålder. Thomander ber Winberg, som befinner sig i Stockholm under riksdagen, att »om rikets välfärd medgifver», ta sig tid att skaffa Schellings *Sämtliche Schriften* eller i varje fall de tvenne band av Schelling som tryckts i Uppsala. Thomander förskrev sig därmed inte till Schellings system. Han antyder tvärtom en smula raljant att det gällde att i tid få läsa den som är filosofen på modet. I ett av dessa brev finns också ett citat från Jean Paul, den författare bland de samtida som Thomander kanske såg som sitt främsta föredöme.⁵⁰ Jean Pauls skrifter återkommer också senare i uppgifterna om Thomanders läsvanor och bokbeställningar.

I november 1819 kan Thomander »helsa ifrån» Benjamin Höijers »Philosophiska Konstruktion» och från Lorenzo Hammarskölds *Svenska Vitterheten* (15.11.1819). Den förste maj 1823 ber han Winberg köpa »Spinoza, om den fins».

Om dansk litteratur håller han sig väl underrättad. Hösten 1819 var Oehlenschlägers *Nordens Guder* aktuell. Den omtalas mycket positivt, och Thomander skall skynda sig att läsa den. Mot Grundtvig, som han också räknar som en »nordisk mytholog», var han däremot mera skeptisk, detta på grund av Grundtvigs kyrkliga »sektarism» och hans negativa hållning mot Sverige (22.10.1819). Beträffande litteratur på det fornnordiska området berättade han vidare om lundamagistern, nyblivne titulärprofessorn Johan Gustaf Liljegrens översättning av de

nordiska sagorna, som han hade påbörjat 1818, och om hans statsstipendium för forskningar i Köpenhamn (15.11.1819).

Anonyma utgåvor av svensk skönlitteratur kunde Thomander stundom hjälpa Winberg att identifiera. Om den roliga, underhållande boken *Gubben med skåpet* kunde han strax meddela att den författats av Bengt J. Törneblad (15.11.1819).

I mars 1823 får Winberg flera råd beträffande inköp i Stockholm: en svensk konsthistorisk samling *Portfölj för historiska teckningar*, som fått beröm i *Svensk Litteratur Tidning* borde han köpa som en liten »upppoffring åt de sköna konsterna». Likaså *Fjärilar från Pinden* av Nicander och, givetvis, *Poetisk kalender*.

Samma vår, medan riksdagen ännu var samlad, föreställer sig Thomander att Winberg skall träffa författare och uppsöka boksamlingar i Stockholm (1.5.1823): Lorenzo [Hammarsköld], »Markall» [dvs. P. A. Wallmark], C. F. Dahlgren, [F. M.] Franzén m.fl. Vidare »Poetissan Fru Nyberg (annars Euphrosyne, ifrån Westerås-trakten)». Winberg bör också besöka »Brinkman, Suchtelen, dennes och Engströms Bibliothek och öfrige samlingar . . .». Sist i raden nämnes »Lings Gymnastik» – alltså inte Lings skönlitterära arbeten. Gymnastiken var ett av Thomanders intressen. Han hade tagit initiativet till en gymnastikinrättning i Karlshamn och han hade själv som informator på Stensnäs gymnastik på programmet.⁵¹ Nu ber han för säkerhets skull: »Om han [Ling] utgifvit någon bok i Gymnastiken, så köper Hr W. väl den.»

I samma brev finns en passus som bör återges i sin helhet:

Under det att Herrarne revidera Magasinsdirectionens räkenskaper, har ett af landets största snillen slocknat i Herrarnes grannskap, utan att Herrarne derföre tyckt det blifvit mörkare i deras protokoller. Det är troligt, att ingen ledamot i hela Borgarståndet vet, att Copisten Eric Johan Stagnelius dog i Stockholm den 3 April i sitt 30de lefnads år, och att Sverige i honom förlorat det största dramatiska anlag, som uppträdt på vår halfö, mera värdt än all den spannmål, som förvaras i alla kronans magasin.

Citatet kan anses anmärkningsvärt i flera avseenden. Själva stilen är karakteristisk för Thomander. Han hade ofta denna förkärlek att bygga upp sin framställning i kontraster mellan det sublima och det prosaiska. Det är vidare intressant att Thomander så snart var på det klara med Stagnelius' enastående betydelse. Dessa ord är skrivna innan Hammarsköld gav ut *Erik Johan Stagnelius Ett kors på hans graf*, den skrift som medförde att Stagnelius fick en mera allmän uppskattning. Slut-

ligen lägger man märke till att Thomander blott nämner den dramatiska insatsen – den som stod hans eget, särskilda intresse närmast – inte den lyriska.

En vårdag 1823 berättar Thomander (1.5.1823) att han tänker tillbringa följande veckohelg på Elleholm, dvs. Julius Mörcks lantegendom, och han ber Winberg föreställa sig hur skönt där skall bli. Thomander tänker tillbringa tiden »liggande på soffan med Tristram Shandy (comisk roman af Sterne) i handen, allt håret afklippt, blicken gulgrön och byxorna utan knappar, söndriga mellan benen». Laurence Sternes *Tristram Shandy* var en roman i många delar. Thomander kallar den »comisk». Han kunde också ha skrivit »humoristisk». I båda fallen täcker orden romantikernas mustigt skämtsamma framställning av människotyper och händelser.⁵² Den betecknar ett sätt att närma sig tingen som man ansåg föra djupare in i en brokig och dynamisk verklighet.

Äventyrsromanen intar en inte obetydlig plats i den Thomander-Winbergska korrespondensen. Detta kan ses som ett karakteristiskt utslag av dåtidens litterära intressen. Dessa romaner bör för övrigt inte bara betraktas som avkopplingsläsning. De representerar romantikens stora intresse för historiska och exotiska miljöer. Fenimore Cooper, indianromanens skapare, förekommer många gånger i breven, och det är i regel Coopers »samlade verk» det gäller, i tysk översättning (det förefaller som om Winberg inte köpte och läste böcker på engelska). De inköpes och lånas fram och tillbaka mellan Thomander, Winberg och även familjen Wachtmeister på Årup. Washington Irving och Walter Scott stöter man på i några av breven. Titlarna är ofullständigt angivna men de kan identifieras. Av Irving lästes *Bracebridge Hall*, en roman om en amerikans märkvärdiga upplevelser på ett gods i England. Walter Scott representeras av *Woodstock or the Cavalier* samt *The Fortunes of Nigel*. Den första kom i svensk översättning (av Lars Arnell) 1826–27.⁵³

Walter Scotts popularitet ledde till att redan samtiden gjorde imitationer av hans böcker. Horace Smith utgav 1826 *Brambletye House* som var en parodisk omarbetning av Scotts *Woodstock*. Det är den Thomander avser då han sommaren 1828 skriver till Winberg: »Fins Brambletyehouse el. någon annan god bok ute, så torde den med-sändas» (11.7.1828). Den fanns f.ö. redan i svensk översättning av Lars Arnell: *Slottet Brambletye eller Carl den II och Cromwell* (Stockholm 1827).

Tillsammans med Irving och Scott omtalas L. H. C. Hölty's *Gedichte* som efterfrågas i den svenska, i Uppsala tryckta utgåvan i *Bibliothek der deutschen Classiker*. Att Jean Paul-volymer förekommer är redan omnämnt. Vi möter dem ännu långt fram i brevväxlingen.⁵⁴ Ett bokverk som uppenbarligen utnyttjades vid upprepade tillfällen var *Zauber-Bibliothek* som befinnes vara sex volymer om trolddom, teurgi och mantik, häxor, häxprocesser, demoner, spöken m.m.⁵⁵ Det förelåg f.ö. ett visst samband mellan denna bok och Jean Paul. Enligt företalet till *Zauber-Bibliothek* hade Jean Paul ivrigt efterlyst ett »vetenskapligt» arbete inom detta område. *Zauber-Bibliothek* fanns i Winbergs boksamling och lånades därifrån både av Thomander och C. F. Dahlgren.

Tidens starka intresse för mysterier gick i många olika riktningar. Winberg var en ivrig frimurare och Thomander kunde vid ett tillfälle glädja honom med att spåra upp det frimureriska arbetet *Anti-Sarsena* (27.11.1820). Det var som titeln anger en motskrift mot *Sarsena*, ett angrepp på frimureriet av K. F. Ebers som utkom i Tyskland 1816. *Anti-Sarsena* hade publicerats följande år. I detta fallet är också Winbergs svar till Thomander bevarat, där han ber honom att köpa boken.⁵⁶

Litteraturen nådde sina läsare på olika vägar. Många av nyheterna fick man från Köpenhamn. Där om upplyser bl.a. ett brev på senvintern 1828. Vintern var det året så sträng, att isarna förhindrade sjöfarten på Öresund och därmed också alla boksändningar till Lund. Inte förrän den 24 mars kan Thomander meddela att vägen åter öppnats för kulturflödet från Danmark: »Hafvets gudinna har nu lossat på sitt isiga snörlif, och en hel vintergata af hennes Junoiska öfverflöd (böcker, literaturtidningar etc.) har öfversvämmat Lunds horisont.» Glerups bokhandel, som startade år 1826, underlättade annars bokinköpen och den stimulerade enligt Thomander intresset för bokinköp i Lund. Han redogör härför i ett brev (26.4.1830) om ett nytt erbjudande från Glerups om snabbare leveranser till Karlshamn:

Med Bokhandlar Glerup har jag talt om bokinköpet. Han har nu åtagit sig att fortskaffa de böcker, som requireras, med rask lägenhet till Ericsson i Christianstad och anmoda honom om fortställandet till Karlshamn. Han lemnar äfven saker till genomseende, som få återsändas. Någon ungefärlig summa såsom maximum skulle jag helst se bestämd. Det begynner nu här bli ett mod att köpa böcker. Svenska böcker fås äfven letteligen här.

Notiserna i Thomanders brev om beställningar hos Gleerups anger inte vilka böcker den förträffliga lundabokhandeln skulle anskaffa. Men här kommer Gleerups eget arkiv till hjälp. Det har nyligen överlämnats till Lunds Universitetsbibliotek och där återfinnes en del av Thomanders rekvisitioner. I synnerhet kan den dramatiska litteratur som omnämnes i några brev till Winberg därigenom identifieras. Dessa inköp var omfattande. Två beställningar från slutet av 1820-talet är särskilt anmärkningsvärda. De omfattar tillsammans cirka sjuttio volymer av franska 1700-talsförfattare.⁵⁷ Det mesta av denna litteratur är dramatik. Thomander, som nu hade sin anställning hos Wachtmeisters på Årup, avsåg uppenbarligen att med hela sin energi söka vidga sina inblickar i den franska litteraturen. Vi vet att han på Årup inte bara fortsatte sina översättningar av Shakespeare utan att han nu också tog fatt med Regnard och Voltaire. Han översatte Regnards *Les Folies amoureuses*⁵⁸ och Voltaires *Brutus*. I ett brev till Winberg (22.9.1827) frågar han denne till råds om vilken tragedi han helst borde välja för nästa översättning: »Mahomet [av Voltaire] el. Egmont [av Goethe].» Thomanders engagemang i den dramatiska litteraturen var alltså på intet vis på avtagande, trots att han vid denna tid stod mitt uppe i sin hektiska karriärstrid inom teologiska fakulteten och kyrkan.

Ett så rikhaltigt bokurval som Thomanders omfattade givetvis mera än en genre inom litteraturen. Man skönjer dock en bestämd förkärlek för en viss typ: satiren, komiken och den spexartade farsen. Genom Gleerups köpte han 1827 J. L. Heibergs *Kong Salomo og Jørgen Hattmager*, som han två år tidigare tillsammans med Winberg och Reuter-dahl sett på teatern i Köpenhamn.⁵⁹ I de större beställningarna lägger man märke till [*La*] *Pucelle d'Orléans* dvs. den spexartade, burleska dikten om Jeanne d'Arc av Voltaire, vidare Nicolas Chanforts och Charles Collés sentimentala komedier. Lesage har Thomander köpt vid samma tillfälle och alltså därigenom lärt känna den satiriska människoskildringen i *Gil Blas*. Lesage återkommer i en beställning den 21.3.1829 tillsammans med *La Bruyères Les Caractères de Théophraste*, Beaumarchais, Dufresny, La Chaussée och många andra.

Detta urval av litteratur kan ställas samman med de notiser vi förut mött om läsning av »comiska» och »humoristiska» romaner. Inriktningen måste sägas tyda på något mer än bara ett »intresse». Det är snarare fråga om ett systematiskt studium – ett studium som skulle sätta sina mycket tydliga spår i Thomanders eget sätt att tala och skriva.

När han en gång meddelade Winberg att det kommit ut en tysk parodi på Grillparzers *Die Ahnfrau*, fortsatte han med att berätta att han själv skrivit en parodi på en akademisk föreläsning (6.11.1820). Det torde vara den »återgivning» av en av Chr. Wåhlins föreläsningar som senare publicerades och som alltför ofta tagits för ett autentiskt referat.⁶⁰ Thomander gjorde bruk av Wåhlins föreläsningar för att pröva sig fram i en litterär stilart som han snart tillämpade med stor framgång.

Det skedde fr.a. under den stora befordringstriden efter Wåhlins död. Thomander stod då bakom de tvenne tidskrifter, *Gefion* och *Antivandalskrift*, som hade som sitt huvudsakliga föremål att förlöjliga medtävlarna om domprosttjänsten och den därmed förenade teologiska professuren. I *Gefion* bedrev Thomander och hans vän Nils Otto Ahnfelt sin hejdlösa drift med Achatius Kahl. Där publicerades också Thomanders – av Karl Ragnar Gierow särskilt uppmärksammade och på nytt tryckta parodi efter Jonathan Swift: »Engelskt sätt att förekomma det icke fattige barn må blifva en börda för sine resp. föräldrar och sockneboar . . .» I *Antivandalskrift* ingick hans förintande kvicka genomgång av C. G. Brunius teologiska specimineringsskrift.

I breven till Winberg omtalas *Gefions* skrivelser om Kahl, Thomanders besvärsskrift och hans »ovett emot Brunius» med uppenbar tillfredsställelse. Att det hade väckt »förbittring» (18.10.1830) och »ett fasligt rumor» (5.3.1832) förtog ingalunda Thomanders goda humör. Han hade – trots att han inte uppnådde att bli domprost, vilket han väl denna gång heller knappast väntade sig – under denna strid uppnått en obestridlig framgång. Han hade, i en speciell genre, slagit igenom som författare.

Henrik Reuterdaahl skriver i sina memoarer att Thomander med sina skrivelser »gjort sig omöjlig» under dessa år.⁶¹ Det förefaller knappast riktigt. Det var många år efteråt som Reuterdaahl fällde detta omdöme, då hans vänskap till Thomander hade förbyttts i avstånd och kyla. Han hade själv f.ö. aldrig haft sinne för den art av vitterhet som spelade en så stor roll för Thomander. I själva verket var marken mycket väl beredd för Thomanders satir och skämtan. Tegnér och hans vänner hade odlat sitt gyckel med samma varma håg. Nu fördes traditionen vidare av Thomander och kretsen kring honom. Detta stämde väl med tidsandan, och det stämde uppenbarligen särskilt väl i Lund.

Thomander hade ingalunda gjort sig omöjlig i det akademiska Lund – fränsett hos dem som hans skrifter drabbade. Brunius var givetvis,

som Thomander rapporterade (5.11.1830), »alldeles topp rasande». Men vi får också, i samma brev, veta att den nybildade Akademiska Föreningen valt Thomander till sin ordförande. Anmärkningsvärt är också att inte ens Faxe och C. A. Agardh kan förneka att de »med mycket nöje ha läst» Thomanders besvärsskrift (29.10.1830). Och mitt under det värsta rabaldret håller Thomander, på uppdrag av biskop Faxe, sin mycket uppmärksammade predikan vid jubelfesten av Augsburgska bekännelsen (29.10. och 6.12.1832).

Om satir och spex ofta har ansetts på ett särskilt sätt höra samman med den akademiska atmosfären i Lund, torde det också kunna sägas att Johan Henrik Thomander haft en viktig andel i att en gång befästa denna tradition. Denna stilart hörde inte bara samman med den unge Thomanders litteratursmak och egna skrifter. Ironin och raljeriet finns med som en ständig komponent också i fortsättningen. Den fanns i hans tal till studenterna, som professor och som biskop och utgjorde ett karakteristiskt drag, beundrat eller fruktat, det berodde från vilken sida man såg det, i hans många politiska framträdanden i riksdagen.⁶² Den saknas heller inte i hans stora kyrkopolitiska inlägg: *Om kyrkans och skolans ifrågavarande angelägenheter* (1853) och *De kyrkliga frågorna* (1860).

Religiös litteratur och predikan

I Thomanders brevväxling märker man knappast något avstånd mellan hans vittra intressen och hans begynnande religiösa författarskap. Hans båda första arbeten inom religionens fält kom ut 1826.⁶³ Det var en översättning av den medeltida uppbyggelseskriften *Om det fullkomliga goda*, en av den kristna mystikens klassiker. Denna översättning kan likaväl ses i samband med romantiken som med den anti-neologiska nyorienteringen i teologi och kyrka. Denna bok omnämnes inte i något av Thomanders egna brev men väl i ett av C. F. Dahlgren till Winberg.⁶⁴ Samma år kom också Thomanders avhandling för docenturen i Lund. För den fick Winberg bistå med ett citat ur ett bokverk som intc fanns vid universitetet men på Stensnäs (24.11.1826).

De verser Thomander skrev vid Jacob Faxes död 1827, trycktes i *Lunds Weckoblad*. Dem omnämner han inte utan stolthet (30.3.1827). De kom ju i någon mån i jämbredd med Tegnérs dikt vid samma till-

fälle och upptogs mycket välvilligt av föräldrarna, biskop Faxe och hans fru.

1828 startade Thomander tillsammans med Reuterdahl den för den svenska vetenskapliga teologin epokgörande tidskriften *Theologisk Quartalskrift*. Om dess utgivande ger breven besked. Om innehållet däremot har Thomander inte haft anledning att förhandla med Winberg. Han nämner blott upprepade gånger vilken uppskattning den rönte, också i Uppsala och Stockholm.⁶⁵

I den första årgången av denna tidskrift ingick ett arbete som också utgavs som ett särskilt häfte. Den skriften sändes givetvis till Stensnäs, till fru Winberg.⁶⁶ Det var Thomanders översättningar av Prudentius och andra fornkyrkliga hymnförfattare: *Sånger från den äldsta Kyrkan*. Thomanders översättningsverksamhet inom det religiösa området var i själva verket omfattande. Den har dock ännu inte blivit föremål för en litterär stilanalys motsvarande den som ägnats hans »profana» diktning och hans översättarverksamhet inom den dramatiska litteraturen. Thomanders skönlitterära produktion var frånsett Shakespeare-översättningarna knappast betydande, och den blev tidigt avbruten. Hans litterära verksamhet var emellertid därmed ingalunda avslutad. Den togs i fortsättningen i anspråk för en långt mer omfattande produktion i kyrkans tjänst, som talare och som teologisk och kyrkopolitisk författare.

Det var först och främst som predikant som Thomander kom att utveckla sin beundrade skaparkraft. I ett tidigt brev till Winberg anger han sin position och sitt program beträffande målsättning. Här föreligger en tydlig parallell med hans ställning inom skönlitteraturen. Romantiken innefattade också en brytning med den äldre skolan inom predikokonsten. Detta betydde samtidigt en religiös nyorientering. Thomander formulerar sitt program på följande sätt (6.11.1820):

Hvad nu predikningar beträffar, så, om man mäter dem med den estetiska alnen för vältalighetsstycken, så må jag väl tillstå, att jag i detta afseende sett de fordringar, man skäligen kan göra, om icke fullkomligen uppfyllda, dock icke sällan erkända och accepterade med en viss benägenhet och bemödande att fullgöra dem. Men väcker man åter fråga om den andeliga afhandlingar ensamt tillhörliga egenskaper, som Fransoserna kalla onction och Tyskarne Salbung, men svenskarne icke kalla någonting, efter de icke ega den, denna utsägliga innerlighet och ljufhet, den himmelska musiken, att jag så må kalla den: så tyckes den visst icke ligga inom kretsen af våra vanliga Religionslärarens förmåga. Utan att vidare ingå i detaljer, hvilka, såsom blott mina subjektiva idéer, icke kunna hafva något allmännare värde, ville jag endast

be om tillåtelse att säga, att der inre allvar och religiositet fattas, der fattas också något i predikan, om också alla tekniska föreskrifter vore följda efter mätsnöre. Liksom en till utseende god gerning kan hafva alla yttre criterier af laglikmätighet och rätthet, och icke desto mindre vara himmelsvidt skild ifrån dygd, genom en brist hos subjectet, så kan också ett väl arbetadt uppbyggelse-tal, genom en brist af samma beskaffenhet, vara rentaf förkasteligt. På detta sätt vill jag ursäkta mig för min stränghet i omdömena om detta slags producter.

Som en gång Albert Wifstrand utrett, hade uttrycket »salvelsefull» vid denna tid en klart positiv betydelse.⁶⁷ Enligt Thomander skulle detta ännu inte ha varit en gängse term i Sverige. Onction, Salbung, salvelse innefattar just det varpå han vill lägga den avgörande vikten vad det gäller predikans förnyelse. Någon dogmatisk förskjutning innebar detta alltså inte i första rummet, beträffande predikans innehåll, utan snarare något som skulle återspegla talarens personligt religiösa engagemang i predikouppgiften, att förkunnelsen skulle springa fram ur och öppna portarna för en upplevelse av andelivets hemligheter.

Hur Thomander vidare utvecklade sitt predikoprogram framgår av hans många recensioner i *Theologisk Quartalskrift* av in- och utländsk predikolitteratur.⁶⁸ Brytningen med neologin i teologiskt avseende sammanfaller här med tillämpningen av en ny homiletisk stilprincip men visar sig först och sist just i vad Thomander preciserade i sitt brev till Winberg, dvs. att förkunnelsen skulle vara anderik.

Hur Thomander själv predikade under 1820-talet framgår – i den mån tryckta predikningar ö.h. kan vittna om hans predikosätt – av den samling han gav ut 1829 *Predikningar och Nattvardstal* (Gleerups förlag). Här är brytningen med neologins predikan helt genomförd. Tonvikten ligger på den enskilde kristnes andliga liv, på omvändelsen och på helgelsen, det religiösa livets fostran och växt.⁶⁹

Thomanders predikotyp sammanföll i flera avseenden med inriktningen inom de nya väckelserörelserna på 1800-talet. Själv var dock Thomander egentligen ingen folklig talare.^{69a} Hans språk och tankevärld var i hög grad präglade av den vittra litteraturen. I Klosterkyrkan i Lund, där han tjänstgjorde i flera år som C. A. Agardhs prebendekomminister, hade han en talrik åhörarskara, men han menade själv att det var överklassen och de intellektuella som dominerade: »Öfverstinnor och deras adjutanter, professorskor, prester, studenter och pöbel vandra till mig» (16.4.1827). Notisen förekommer i samband med påsken 1827. Han hade då under en månad att hålla »4 skriftermål

och 2 ggr 8 predikningar, samt begynna med nattvardsbarnen» (predikningarna duplicerades i S:t Peters klostern och N. Nöbbelövs kyrkor) (12.3.1827). Han säger sig vara orolig för alla dessa uppgifter. Några veckor före påsk ber han Winberg (30.3.1827) öppna en av hans lådor i Karlshamn för att leta fram och sända honom manuskript till predikningar på »Långfredag, Påskdag och Annandagspåsk» – tydligen tidigare hållna i Karlshamn. Det är alltså inte korrekt, vad han själv vid ett annat tillfälle uppgivit att han aldrig skriftligt utarbetade sina predikningar.⁷⁰ Vid denna tid hade han uppenbarligen en varierande praxis. Den metod som han under 1820-talet arbetade sig fram till var det fria »extemporerandet», den form för förkunnelse med vilken han väckte så stor uppmärksamhet och beundran i sin samtid. Den motsvarade romantikens och på samma gång väckelsens uppskattning av det levande ordet. Efter påsken det nämnda året (1827) berättade han att han – trots de tillsända manuskripten – »extemporerade» både långfredag och påskdag (16.4.1827). Dit nådde han inte med ens. Då han provpredikade för kyrkoherdetjänsten i det patronella Stoby pastorat hade han utskrivit hela sin predikan, låtit Henrik Reuterdahl läsa och »approbera» den men utförde den »utantill». Om detta predikotillfälle i mars 1828 berättar han utförligt (14.3.1828):

Min långa predikan ... utfördes utantill med variationer först i annexen, der den gjorde effect på en vitt fru Palm, hvars man, en major, är akademisekreterarens bror. Däremot tycktes det i moderkyrkan avlöpa så mycket lugnare. Den 1000 al[nar] långa och 1 al[n] breda kyrkan var öfverfull av gapande munnar och stirrande ögon, men längre kom det icke. Några knektar och skrifvare, bland hvilka sednare Theod. Kall, utgjorde noblessen utom sjelfva patronaget. Mitt tal tycktes vara ett fremmande språk i Göinge härad.

På ett helt annat sätt tycks hans predikningar gått hem i Lund. Han må väl sucka: »Det ideliga predikandet och de många fruntimmershattarna i kyrkan göra mig grå hår» (17.5.1827). Det var dock just under dessa år i Lund som han hade börjat finna sin egen stil som andlig talare och med den sin framträdande ställning i svenska predikans historia. Hans predikan i Lunds domkyrka under Jubelfesten 1830 till minne av den augsburgska bekännelsens antagande väckte stor uppmärksamhet: »Min jubelpredikan har gjort mycket väsen», är hans eget sätt att omnämna detta, »och trycks nu på begäran och Gleerups förlag» (6.12.1830).

Vägen till kyrklig reform

Utblickarna över svenskt kyrkoliv i Thomanders brev har givetvis sin speciella vinkling. De ges av en man som från början intog en kritisk position, av en rebell inom både samhällsliv och kyrka. Inte sällan hör hans kritiska inställning samman med egna motgångar i den kyrkliga befordringsgången. Många brev i sviten handlar om Thomanders planer, förhoppningar och besvikelser i samband med en lång rad av ansökningar om pastorat. De torde dock falla utanför ramen för denna uppsats. Om hettan i omdömet ofta berodde på personlig missräkning, är det dock inte svårt att se en konsekvens i kritiken. Två av huvudkomponenterna i det kyrkliga reformprogram som Thomander utvecklade under 1830- och 1840-talen finns med redan i hans tidiga brevväxling. Det är hans bekämpande av skrå- och privilegietraditionerna på kyrkans likaväl som på andra områden i samhället. Och det är hans strävan att medverka till uppräckning och förnyelse av Svenska kyrkans prästerskap.

Vid prästmötet 1826 framträdde Thomander i debatten om de skånska prästernas byggnadsskyldighet på sina boställen. Han menade att det obefordrade prästerskapet blev förfördelat i dessa stycken. Efter vad han själv berättar gång på gång i breven gick han ut med häftiga uttalanden i denna fråga, riktade främst mot biskop Faxe. Man märker hans patos bakom skildringen. Det gällde att värna om en stor, oprivilegierad ämbetsmannagrupp som han själv länge nog skulle tillhöra.⁷¹ Men man bör också se denna fråga om de obefordrade prästerna i sitt sammanhang med hans övriga strävanden till en både intellektuell och andlig lyftning av det svenska prästeståndet. Detta program skall inte skildras utifrån hans brevväxling med Winberg.⁷² Men kraften och glöden i hans iver framträder ännu tydligare här än väl någonsin senare i hans reformförslag och skrifter. De bidrag till förnyelse av teologi och kyrkoliv som skulle fylla den större delen av hans livsgärning innebar också en kulturell insats. Inspirationen till denna gärning märker man i ord som dessa: »Får jag detta [ett nord-skånskt pastorat: Stoby], så är jag burgen för lifstiden och kommer på den punkt, der jag med lika bittert mod och mera eftertryck hoppas kunna strida emot all presterlig falskhet och orättfärdighet hvar jag finner den» (25.2.1828).

Med Winberg har Thomander delat både sina förhoppningar och strävanden och alla sina motgångar och sorger. Det gick honom ofta

Lars Österlin

emot under de femton år Winberg och hans fru var hans närmaste förtrogna. Det gällde såväl karriären som kärleken. Men vännerna på Stensnäs fick också bevittna hur han efter varje motgång stolt reste sig på nytt, bara ännu mera målmedveten än förut. Vid sådana tillfällen kan man se hela vidden av hans utblickar och planer. Ett av dessa brev är skrivet kort efter det bittra slutet på hans »romantiska levnadslopp», dvs. »förlovningsaffären» med Ulla Wachtmeister på Årup.⁷³ Nu kände hans verksamhetsiver ingen gräns (12.3.1832):

Går allt såsom jag ämnar så skall vid nästa års början en ny öfversättning af Nya Testamentet af mig vara tryckt. Mitt beslut att företaga det efter kyrkolagen är nu fattadt. När jag sedan afgifvit mitt fullständiga theologiska system, tänker jag egna mig åt de nio. Men Gud vet när den dagen upp-rinner, eller huro många bröllop, barnsöl och begrafningar utom all annan förargelse som ligger derimellan.

Man studsar vid läsningen. Dock fanns här egentligen inga överord. Muserna avsåg Thomander ingalunda att överge. För honom förelåg ingen motsättning mellan tjänsten hos de nio och kyrkogärningen. Något dogmatiskt system skapades visserligen inte av Thomander, lika lite som av någon annan svensk vid denna tid. Men översättningen av Nya Testamentet trycktes år 1835 och sitt kyrkolagsförslag publicerade han två år senare, 1837, ett förslag som skulle inleda en omstöpning av hela förhållandet mellan kyrka och samhälle i vårt land.

Då var Thomander en bärgad man. I de sista breven till Winberg är den ordinarie universitetslärartjänsten i sikte. Nu nämnes också allt oftare en viss Emelie. Det var hon som blev hans maka 1833, samma år som han utnämndes till professor. Hon var dotter till Winbergs kompanjon industrimagnaten och skeppsredaren W. Meyer i Karlshamn.⁷⁴ Den Meyerska familjen var om möjligt ännu rikare än den Winbergska, och Thomander och hans fru hade från början resurser att skapa sig det stora hem, som senare rekonstruerats och bevarats, med hela den väldiga boksamlingen, på Kulturhistoriska museet. Det var ett hem som under årtionden utgjorde ett känt kulturcentrum och vars rikedomar genom stora donationer av Thomanders efterkommande kom att gå vidare till en rad kyrkliga och kulturella institutioner i Lund.⁷⁵

Noter

Hänvisningarna till Thomanders brev i samlingen »J. U. Winbergs papper» i Lunds Universitetsbibliotek sker blott med angivande av datum.

Svenskt biografiskt lexikon förkortas SBL.

- 1 *Tankar och löjen*, af Joh. Henr. Thomander . . . Utg. av A. Ahnfelt, 1876.
- 2 För biografiska data om Th. hänvisas till N. Algård, *Johan Henrik Thomander. Kyrkomannen – Personligheten*, 1924, H. Rosengren och G. Samuelsson i *Karls- hamns historia*, 3, 1949, samt senast K. R. Gierow, *Johan Henrik Thomander. Fysionomi i tre belysningar*, 1975.
- 3 *Karlsхамns historia*, s. 52 f, 154 f, 295 ff och passim. Om familjen Winberg se *Svenska släktkalendern 1913*.
- 4 C. F. Dahlgren säger det ännu tydligare i ett brev till Winberg den 14.6.1831 (LUB), där han citerar ett yttrande av Tannström, att Th. borde utnämnas till domprost i Lund, »ehuru mannen äger två ting emot sig . . . neml. hans ungdom och det andra, att han blott ser med det högre ögat.»
- 5 L. och Å. W:son Munthe, *Släkten Munthe i Sverige*, 1931, s. 148 ff, 168 ff.
- 6 En liknande skildring ingår i Th:s brev till Munthe, se *Tankar och löjen* s. XXVI.
- 7 Om kontrasten mellan Karlshamn och Lund omkr. 1820 se K. R. Gierow 1975, s. 86 ff, 91 ff.
- 8 B. Hildebrand i SBL, K. R. Gierow, *Lunds universitets historia*, del 3, 1971, s. 269 f. samt C. G. Ahlström, Arvid Florman – den förste patologen i Lund (i *Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapets Årsskrift 1975*).
- 9 Se L. Österlin, *Thomanders kyrkogärning*, 1960, s. 56 f. Envist möter i litteraturen uppgifter om Th. som Schartau-lärjunge (senast hos B. Gustafsson i *Kyrkohistorisk årsskrift 1960* s. 290). Brevet till Winberg kan ses som en bekräftelse att Th. inte tillhörde Schartau-kretsen i Lund. På ett enda ställe nämner han »Schartauianerne» och där uppenbart som en som själv icke tillhörde denna krets (19.2.1829).
- 10 A. Flaum, *Lasarettet i Lund 1768–1968*, 1968, s. 95 ff, 113 ff.
- 11 Jfr *Tankar och löjen* s. XXVII. Om kalv i betydelsen »dum» se *Svenska Akademiens ordbok*.
- 12 Om Th:s skuldförbindelser med W. se också ett brev utan datum, av W. påtecknat att det besvarats den 19.10.1819. Slutligen 5.3.1832: »Den tid då jag var skuldfri lefver för mitt minne i samma behagliga ljus som barndomssällheten för andra. Hvar och en har ändå sitt Arkadien.»
- 13 Se K. Gierow 1971, s. 169 ff.
- 14 Se A. Wifstrand, »Tegnér som universitetslärare» (i *Samtid och framtid 1946*, nr 10), där också olika omdömen av samtida återges, samt senast K. Gierow 1971, s. 334 ff.
- 15 G. Carlquist, *Lunds stifts herdaminne*, ser. 2:6, s. 513 f. Vad Th. tänkte om Rothstein som lärare framgår av ett senare brev (1.3.1829). Där skriver han om en lärare och präst (Collin) vars »lärareanlag äro ungefär af samma beskaffenhet som Rothsteins: hans 30 pojkar drifva uppenbart gäck med honom . . .».
- 16 Om Jubelfesttalet 1817 se F. Böök, *Esaias Tegnér* del 1, 1946, s. 252–270 och A. Werin, *Tegnér 1782–1825*, 1974, s. 192–205, kapitlet »Det stora talet».
- 17 Odaterat brev, jfr ovan not 12.
- 18 K. Johannisson, *Magnetisörernas tid. Den animala magnetismen i Sverige* (Studier . . . utgivna av Lärdomshistoriska samfundet 25), 1974, s. 160 ff, 206 ff.
- 19 Johannisson 1974, s. 160. Om Rosenschöld se även Flaum 1968 och K. Gierow 1971.

Lars Österlin

- 20 Johannisson 1974, s. 206 f. Om Schönbeck se Flaum 1968, s. 120 ff.
- 21 *Ärkebiskop Henrik Reuterdahls memoarer* [utg. av L. Weibull] 1920, s. 17 f.
- 22 General Carl Löwenhjelm (1772–1861) var verksam som magnetisör i Stockholm från 1816. Se Johannisson 1974, s. 211 ff.
- 23 Österlin 1960, s. 28 f.
- 24 Ovan anf. brev oktober 1819, jfr not 12.
- 25 J. U. Winberg till J. H. Thomander 1.12.1820 LUB.
- 26 V. Faxé, *Biographiske anteckningar ...* utg. av Chr. Callmer (G. Carlquist, *Lunds stifts herdaminne*, ser. 1:2) 1972, s. 141.
- 27 Ibm s. 199.
- 28 *Biografiskt lexikon*, ny följd, 9 (1883) s. 414.
- 29 V. Faxé a.a. s. 200.
- 30 *Tankar och löjen*, s. 69, *Karlshamns historia*, s. 52.
- 31 Se t.ex. J. U. Winberg till J. H. Thomander 1.12.1820, LUB. Bland Th:s brev till W. i dylika angelägenheter kan nämnas 15.11.1819.
- 32 Om Djurström se N. Taube i SBL.
- 33 Se Th:s brev till W. 4.10.1819, odaterat oktober 1819, 22.10.1819, 7.11.1819.
- 34 N. Taube i SBL. Djurströms repertoar nämnes av *Heimdall* som exempel på att »några af Landsorternas theatrar upptagit åtskilliga goda romantiska ämnen». Till dessa räknas först och främst *Hamlet*. Av Djurströms föreställningar nämnes i detta sammanhang Schillers *Die Räuber* och *Cabale und Liebe*, Oehlenschlägers *Axel och Walborg*, Calderons *Lifvet är en dröm*, Müllners *Die Schuld*, Grillparzers *Die Ahnfrau* och Körners *Hedwig*. (*Heimdall* 1828 nr 9, s. 1, spalt 2).
- 35 *Lundaminnen från 1820-, 30- och 40-talen* av Nils Petter Oxberg, utg. av G. Carlquist, 1927, s. 56.
- 36 Efter en ny *Hamlet*föreställning, två år senare i Karlshamn, skrev Th. en stor recension i *Karlshamns Tidning*, där Djurströms *Hamlet* får en minst lika dräpande behandling som i brevet till Winberg. – Th:s betydelse som Shakespeareöversättare har ingående utretts av K. R. Gierow. – Om Foersom se R. Neiiendam i *Dansk Biografisk Leksikon*.
- 37 Om Lidbeck se bl.a. A. Kahl, *Tegnér och hans samtida i Lund*, 1851, s. 58 ff, och K. Gierow 1971, s. 311 ff.
- 38 Se K. R. Gierow 1975, s. 192 f.
- 39 Se *Lunds Weckoblad*.
- 40 *Heimdall* 1828, nr. 11, s. 42 spalt 2.
- 41 Th. höll sig underrättad om teaterlivet i Köpenhamn och förmedlade till Winberg vad han inhämtat. I ett av de tidiga breven (22.10.19) omtalar han att »den bekante Dokt Ryge» – läkare och skådespelare – »ännu är vid teatern». J. C. Ryge var känd för rollskapelser i den mera våldsamt extatiska stilen, bl.a. i Schillers *Die Räuber* och i de dramer med fornnordiska motiv som nu ofta kom upp på repertoaren, fr.a. av Oehlenschläger (se R. Neiiendam i *Dansk Biografisk Leksikon*). – Om sitt eget besök i Köpenhamn i Winbergs och Reuterdahls sällskap 1825 berättar Th. naturligtvis inte i breven till W. I hans skildring av Köpenhamnsbesöket i *Tankar och löjen* är teaterlivet framträdande. Th. hade bl.a. tagit starka intryck av ett stycke av J. L. Heiberg: *Kong Salomo og Jørgen Hattemager* – »en splitter ny comedie de vaudeville». (*Tankar och löjen*, s. 28 ff.)
- 42 Se L. och A. W:son Munthe, *Släkten Munthe i Sverige*, s. 170.
- 43 *Tankar och löjen*, s. XXIV. Se även Österlin 1960 s. 18 ff.
- 44 Om Lethin se *Lundaminnen ...* av N. P. Osberg, utg. av G. Carlquist, 1927, s. 28 samt G. W. Palms akvarell av »Lilla Torg», återgiven i a.a. s. 17.
- 45 *Ärkebiskop Henrik Reuterdahls memoarer* s. 55 o. passim.

- 46 Om Möller, Wenster och Munck of Rosenschöld se *Svenska män och kvinnor*, E. Sundström i *Svenska folket genom tiderna*, s. 340 f. samt T. Norlind, *Allmänt musiklexikon* (1927–1928).
- 47 L. Hedvall, »Från klavikord till hammarflygel» och G. Percy, »Från pianoforte till flygel», båda i *Musikrevy* 1953, nr. 3 samt J. Forsberg, »Klavikordet och cembalon» (i *Slöjd och ton*) nr. 6 ff).
- 48 *Allmänt musiklexikon*, 2.
- 49 Om Addner se *Svenska män och kvinnor* (även under B. H. Crusell).
- 49a Av utrymmesskäl behandlas här inte de i och för sig intressanta notiserna om den litteratur som införskaffades åt Winbergs barn.
- 50 Betr. Th:s ställning till Schelling och till Jean Paul se Österlin 1960 s. 7 ff och K. R. Gierow 1975, s. 179 f.
- 51 Se *Karlshamns historia* s. 51 och 282.
- 52 Begreppet »humoristisk» beröres i *Heimdall* 1828 med hänvisning till en stor artikel i *Edinburgh Review* 1827, s. 176 ff om Jean Paul. Humoristisk hade en vidsträcktare betydelse än i våra dagar. Heimdall anför som »humorister» Shakespeare »och än mer karakteristiskt Swift och Sterne»; bland spanjorerna »Cervantes, kanske störst av alla». Fransmännen hade knappast någon efter Rabelais och Montaigne. »Tyskarnas humor representeras av Hamann, Jean Paul, Tieck, samt i viss mån av Hoffmann.» Bland svenska samtida nämnes bl.a. Dahlgren, Vitalis och Claes Livijn. *Heimdall* 1828 nr. 26, s. 101.
- 53 Se E. Lindström, *Walter Scott och den historiska romanen och novellen i Sverige*, 1925, samt H. Tippkötter, *The Picturesque in Action. Studien zur Zeitgenössischen Rezeptionsgeschichte der Waverly Novels Sir Walter Scotts*, 1969.
- 54 Se t.ex. Th:s brev 20.8.1828.
- 55 Utg. av G. C. Horst, Mainz 1821–1826. Zauberbibliothek lånades också av Dahlgren, med Th. som förmedlare, från Stensås: se C. F. Dahlgren till Winberg 11.7.1826, LUB.
- 56 K. F. Ebers, *Sarsena oder der Vollkommene Baumeister*, Bamberg 1816, och *Antisarsena, für Freymaurer und Nicht Freymaurer*, Sonderhausen 1817. – Winbergs svar: J. U. Winberg till J. H. Thomander 1.12.1820, Thomanderska samlingen, LUB.
- 57 Den ena beställningen är daterad: 21.3.1829. Den andra är odaterad men kan med ledning av de beställda bokutgåvorna bestämmas till tidigast slutet av 1828 eller början av 1829. Den Glerupska brevsamlingen, LUB.
- 58 Se K. R. Gierow 1975, s. 188. Denna översättning utfördes av Th. på beställning av chefen för kungl. teatern, greve C. Puke (se 16.11.1827) men blev aldrig tryckt. Den 25.2.1828 skriver han om samma översättning: »Först till riksdagen kommer min pjes att uppföras. Den är emellertid accepterad.»
- 59 Se *Tankar och löjen*, s. 28 ff. samt ovan not 41.
- 60 Att Wählns föreläsningar var något bättre än sitt rykte har redan D. Fehrman påvisat. Se D. Fehrman, *Lunds teologiska fakultet på 1810- och 20-talen* (i Skriffter tillägnade Pehr Gustaf Eklund, 1911) s. 158 ff. – Th:s parodi ingår i C. F. Dahlgrens *Nahum Fredrik Bergströms krönika* IX, 3.
- 61 *Ärkebiskop Henrik Reuterdahls memoarer*, s. 102. Om domproststriden se senast Bo Grandien, *Drömmen om medeltiden*. Carl Georg Brunius som byggmästare och idéförmedlare, 1974, s. 76 ff.
- 62 Om Th. som talare till studenterna i Lund se G. Billing, *Några minnen och intryck* (i *Under Lundagårds kronor*, Ny samling, 1921) s. 4 f. och E. Tegnér d.y. i företalet till N. Algård 1924 (»Thomander på 1860-talet. Några studentminnen»).

- 63 Den allra första tryckta publikationen av Th. var, som framgår av hans brev 17.4.1823, hans ord till sorgemusik vid prostens Dr. J. C. Morells begravning (död 3.5.1818). Den recenserar som tryckt skrift utförligt i Carlshamns Tidning 15.4.1823 o. 18.4.1823. De där förekommande utförliga citaten visar inte prov på någon större poetisk förmåga och heller inte på något djupare religiöst innehåll. Skriften har inte påträffats.
- 64 C. F. Dahlgren till J. U. Winberg 19.8.1826, LUB.
- 65 T.ex. i brevet 12.3.1829.
- 66 Enligt brev 24.3.1828.
- 67 A. Wifstrand, *Andlig talekonst. Bidrag till den svenska predikostilens historia*, 1943, s. 29 ff.
- 68 Se Österlin 1960, s. 39 ff.
- 69 Se Österlin 1960, s. 59 ff.
- 69a Att Th. var känd för sina exklusiva umgängesvanor inom den högsta borgararistokratin omvittnas av flera av hans vänner. Se S. Widings brev 16.10.1823 och H. Schmidts brev 23.11.1823 till Winberg, J. U. Winbergs papper, LUB.
- 70 *Tankar och löjen*, s. 9.
- 71 Om sakfrågan se H. Sundberg och Stig Jägerskiöld *Utlåtande angående skånska prästerskapets byggnadskassa*, 1944, och senast I. Brohed *Skånska prästerskapets byggnadskassa och dess arkiv* (i *Ale* 1974:4). Med Th:s brev får man vissa upplysningar utöver de tryckta prästmöteshandlingarna, bl.a. att frågan om kyrkoherdarnas plikt att brandförsäkra sina boställen var ett av debattämnena. Th. säger att han ämnade skriva en artikel i frågan för *Argus*. Någon sådan artikel har emellertid inte kunnat påträffas. Enligt ett brev från kyrkoherden i Önnestad, S. Widing, till Winberg trodde många att Th. var författaren till en anonym skrift i denna angelägenhet. Stilen skulle tyda därpå: »på en gång den bästa kritik och den versta satir.» – »Ex ungue leonem» tillägger brevskrivaren, dvs. på klon känner man lejonet. Gissningen förefaller dock oviss. Någon skrift av Th:s hand i detta ämne har hittills inte påträffats. (S. Widing till J. U. Winberg 3.10.1828, LUB.)
- 72 Österlin 1960 s. 109–163.
- 73 Denna »förlövningsaffär» har skildrats som stor roman i K. R. Gierows mästertliga minnesteckning. Breven från Th. till Winberg och breven från fru Helena Winberg till maken ger en ytterligare detaljerad bild av förloppet och av Th:s våldsamma reaktion, men den rubbar inte på någon väsentlig punkt Gierows tolkning.
- 74 Se *Karlshamns historia*, s. 87–92, 156.
- 75 Donationer från Thomanders änka, från hans döttrar och båda svärsöner (godsägare Warholm och kyrkoherde Colliander) tillföll Lunds universitet, Akademiska föreningen, Kulturhistoriska museet, Lunds missionssällskap och Lunds domkyrkoförsamling och Lunds stad. Särskilda institutioner som grundats med den thomanderska förmögenheten är Johan Henrik Thomanders studenthem, Enskilda studenthemmet (vars fonder övergått till Lunds kyrkliga studentförbunds hem), Barnhemmet på Biskopsgatan, ett Alderdomshem i Tomegapsgatan (vars fonder övergått till Flormanska stiftelsen) samt Församlingshemmet på Råbygatan.

Minnesord

12.2 1915-6.1 1975

Carl-Axel Althin

Av *Holger Crafoord*

Den 6 januari 1975 avled Carl-Axel Althin, medlem av Vetenskaps-societeten i Lund sedan 1950. Han var vid sin bortgång endast 59 år men hade trots detta hunnit utföra två fullödiga insatser inom så olika områden som arkeologi och företagsledning. Jag har blivit ombedd att hålla parentationen över honom på grund av att jag i alldeles särskild grad haft möjligheten att följa hans utveckling inom det senare arbetsområdet. När det gäller arkeologin har jag kunnat samråda dels med forskare av hans egen generation i in- och utlandet, dels med några av hans elever, numera kända arkeologer.

Carl-Axel Althin kom från Österlen, född i Glemminge den 12 februari 1915. Han blev student i Ystad 1934 och började studera i Lund på hösten samma år. Efter fil. kand. 1939 och fil. lic. 1942 disputerade han för doktorsgraden 1945. På sin avhandling *Studien zu den bronzezeitlichen Felszeichnungen von Skåne* blev han på hösten samma år docent i Nordisk och jämförande fornkunskap vid Lunds universitet. Denna doktorsavhandling, som använde helt nya metoder för att reproducera hållristningar till trycket, är fortfarande, 30 år efter dess publicerande, en klart levande avhandling, som används i arkeologisk forskning och undervisning i stora delar av Europa bl.a. just därför, att Carl-Axel Althin såg de problem, som var förknippade med bronsålderns hållristningar, i ett stort internationellt sammanhang. Hållristningarna är de synliga tecknen på en religiös aktivitet under bronsåldern. I avhandlingen sökte han komma till insikt om denna forntida religion.

År 1946 beträdde Carl-Axel Althin med impulser från läraren och företrädaren J.-E. Forssander ett helt nytt forskningsfält, när han igångsatte den mycket betydande utgrävningen av Ageröds mosse i centrala

Skåne. Här gällde det något helt annat; att komma den äldre stenålderns fångstfamiljer för 8–9.000 år sedan in på livet. Genom ytterst noggranna fältundersökningar och i intimt samarbete med geologer och zoologer ville han skapa ett bärkraftigt underlag för slutsatser om hur människorna under detta avlägsna skede anpassade sig till sin miljö och hur de utnyttjade de möjligheter, som stod till buds för sin försörjning. Detta var ett grepp, som i dag ter sig synnerligen modernt, att se människan som en del i det ekologiska systemet. Utredningen om fynden vid Ageröds mosse ter sig i dag som ett av de tidigaste exemplen på tvärvetenskaplig forskning i vårt land.

De första årens fältarbete i Ageröd presenteras i skriften *Agerödsutgrävningarna. Undersökning av mesolitiska boplatser i Skåne 1946–1947*. Arbetet i Ageröd och på andra liknande fyndplatser fortsatte sedan 1948–1950, och den första lilla skriften följdes av ett stort antal svenska och utländska skrifter behandlande mesolitiska lämningar i Skåne inklusive en mycket omfattande katalogisering av i äldre tid undersökta boplatser eller insamlade fynd inom provinsen. Särskilt viktig är monografien *The Chronology of Stone Age Settlement of Scania Sweden I*.

I samband Agerödsutgrävningarna gjorde Carl-Axel Althin en betydande insats för att popularisera arkeologin genom ett mycket omfattande föreläsningsarbete runt om i Skåne. Hans föredrag med titeln »Urskåningen» blev ett bra inslag i massor av skånska föreningar under denna tid.

Den kände danske forskaren, professor Glob, har lämnat följande synpunkter på Carl-Axel Althin i ett brev till mig: »Med sin første store publikation, en monografi om Skånes helleristninger i 1945, slog Carl-Axel Althin sit navn fast som forhistoriker. Værket placerede ham strakt mellem de bedste nordiske helleristningsforskere, som følge af den grundige og fordomsfrie måde bronzealderens billedverden blev fremlagt på. I gengivelsen af de enkelte figurer indførtes en ny metode i opmalingen, der omhyggeligt dækker de prik-huggede billeder, som i de hårde klippeflader står mere som skygger end som relief, hvor hellerne er af blødere stenarter.»

Den internationellt kände forskaren Grahame Clark i Cambridge har sänt mig följande uttalande, som jag tar mig friheten citera ordagrant: »Carl-Axel Althin's charm and ability to stimulate endeavour were apparent to all who knew him personally. His abilities as a scholar were apparent to the wider scholarly public in many countries who

read and admired his books and papers in learned journals. For a decade he maintained an enviable flow of significant publications at first on the Bronze Age and later on the earlier Stone Age settlement of Scania. His two main books *Studien zu den bronzezeitlichen Felszeichnungen von Skåne* and *The Chronology of the Stone Age Settlement of Scania Sweden, I, The Mesolithic Settlement* will serve as a permanent memorial to one who, if circumstances had allowed him to devote the remainder of his life to prehistory, would surely have left an even greater mark on prehistoric Archaeology.»

Jag har även fått ett intressant utlåtande från styresmannen för det kända Peabody Museum of Archaeology and Ethnology vid Harvard University, professor Hallam L. Movius, Jr. Jag vill gärna citera hans brev ordagrant: »With the death of Carl-Axel Althin last spring, Sweden has lost an outstanding citizen and archaeology one of its most distinguished excavators and authorities. But Carl-Axel was not only a meticulous field-worker, he was also an inspiring teacher. He will be long remembered for his many contributions to knowledge, especially concerning the Mesolithic of Sweden. Personally, I shall miss him and feel very honored for having been invited to contribute this short note to this commemorative volume being published by the Vetenskaps-Societeten.»

En viktig del i Carl-Axel Althins verksamhet blev hans arbete i samband med andra upplagan av *Svensk uppslagsbok*, där han som avdelningsredaktör svarade för de arkeologiska artiklarna. I denna upplaga finns det utrymme för ordentliga dokumentationer, och ett tiotal av hans uppsatser där har visat sig vara av betydelse för undervisningen i arkeologi allt fortfarande. De utgör ett utomordentligt bidrag för att intressera nya studenter för arkeologins olika grenar.

Carl-Axel Althin genomförde 1952–1953 utgrävningen vid Belloy-sur-Somme i Frankrike tillsammans med yngre kolleger och studenter vid Lunds universitet. Han publicerade ett stort antal uppsatser om olika fynd inom den mesolitiska arkeologin. Från flera håll har man framhållit en uppsats, som han skrev i *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1953–1954*, nämligen »Man and environment». Den betraktas tveklöst internationellt sett som hans mest betydande insats. Den har lästs och citerats intensivt, och den är även nu flitigt utnyttjad. Här förde han in sydsandinaviskt mesolitikum i fransmannen Bordes' och engelsmannen Grahame Clarks tankegångar, vilka också förde in problemet med människan och miljön i arkeologin.

Holger Crafoord

Carl-Axel Althin var vidare föreståndare för mesolitiska laboratoriet 1946–1955.

Utöver forskningen har man ävenledes från olika håll framfört viktiga synpunkter på hans insats som lärare. Som sådan kunde han uppenbarligen entusiasmera studenterna och få dem att känna, att studierna i arkeologi var intressanta och lockande. Hans lärjungar, som nu är kvinnor och män i staten, har lämnat mig många exempel på dessa hans egenskaper. Carl-Axel Althin var som arkeolog mycket förankrad i folklivsforskning. Han hade under studietiden dels haft amanuens-tjänstgöring vid Folkminnesarkivet, dels, vilket kanske är viktigast, vid Kulturhistoriska museet i Lund åren 1937–1939. Det finns anledning att sluta denna skildring av hans arkeologiska insats genom att påpeka, att han utan tvekan var professorskompetent. Han upprätthöll professur i förhistorisk och medeltidsarkeologi i Lund under elva månader. Westrupska priset tilldelades honom 1935 och Oscar II:s pris 1956.

Under tio år från docentutnämningen fram till år 1954 upprätthöll Carl-Axel Althin docentur i Lund på den tidens docentstipendium. Det fanns då endast två professurer i Sverige, en i Uppsala och en i Lund, och dessa platser besattes av äldre forskare. Detta ledde till att de enda tjänster, som kunde komma i fråga för honom var som landsantikvarie eller museitjänsteman. De dåliga ekonomiska förhållandena under den långa docentperioden gjorde, att det för Carl-Axel Althin inte var möjligt att klara upp sin skuldbelastning med inkomst från de tjänster, som kunde tänkas stå till buds. I detta läge sökte Carl-Axel Althin upp mig för att få råd om sin framtid. Under en tre timmars promenad runt kvarteren i Professorsstaden utkristalliserades ett beslut av stor betydelse. Carl-Axel Althin insåg, att han fick lov att lämna arkeologin som yrke och behålla den som hobby och i stället ägna sig åt affärsbanan, för vilken han med sin utåtriktade läggning, sina pedagogiska kunskaper, sin vana vid logiskt tänkande och sin fantasi rimligtvis skulle kunna göra en god insats. Han blev i anslutning därtill anställd hos AB Tetra Pak i slutet av 1954 och blev sedan försäljningschef där den 1 mars 1957. Den största insatsen i Tetra Pak gjorde han i introduktionen av detta förpackningssystem på den tyska marknaden innebärande att när han slutade i bolaget 1960 man hade fått en mycket god och vinstgivande marknad i Tyskland. I slutet av 1960 kallades han till att bli exportchef i AB Elektroheliol och genomförde i denna sin egenskap en viktig introduktion av bolagets produkter på

den tyska marknaden. Emellertid övertogs Elektroheliolus helt plötsligt av det äldre och större bolaget AB Electrolux, som redan hade en utvecklad försäljningsorganisation. Carl-Axel Althin sökte då och fick befattningen som platschef vid Djupafors pappersbruk i Blekinge år 1963. Här fick han en rent företagsledande uppgift, som han skötte utmärkt med synnerligen goda förhållanden till brukets personal och med goda försäljningsresultat. Han visade sig verkligen kunna sköta en företagsledares uppgift på ett helt tillfredsställande sätt.

I samarbete med professor Nils Alwall hade jag under början av 1960-talet bekostat en utveckling av en dialysator för engångsbruk. Fram emot 1967 efter sex års utvecklingsarbete stod det klart, att en säljbar produkt hade uppnåtts. När det gällde att exploatera denna, stod det klart för mig, att uppgiften var som skuren för Carl-Axel Althin. Jag frågade honom på våren 1967, om han ville ta risken att leda utvecklingen av det bolag, som skulle marknadsföra uppfinningen. Han accepterade detta, och från 1967 till sin död ledde han samordningen av produktion, försäljning och utveckling av denna produkt. Detta var en arbetsuppgift, som verkligen gav honom möjlighet att utveckla sin förmåga. Den tillsammans med professor Alwall utvecklade dialysatorn marknadsfördes första gången i december 1967. Inom parentes vill jag här nämna, att en dialysator används för att ge människor med total njursvikt möjlighet att leva vidare och arbeta. Systemet består av en styrenhet, som under dialysen kontrollerar vad som händer i patientens kropp och som automatiskt stannar, om något skulle gå fel. Dialysatorn är en produkt, som kopplas till patienten och till styrenheten och som kastas bort efter användning. Detta har gjort det möjligt att behandla kroniska fall av njursvikt med en genomsnittlig överlevandetid för de sjuka på – såvitt man nu kan förstå – minst tio år.

Den tillsammans med professor Alwall framtagna dialysatorn fick stor framgång, och Carl-Axel Althin började utbygga ett nät av försäljningsbolag världen över. En ny fabrik byggdes i Lund 1971. Det var emellertid önskvärt att forska vidare för att få fram nya och bättre dialysatorer. Detta arbete grep sig Carl-Axel Althin an med verklig kraft, vilket hade till följd, att när den Alwallska lösningen inte längre var säljbar, så fanns en ny och billigare och bekvämare typ utarbetad. Den introducerades hösten 1972. Så har det fortsatt och i dag distribueras över världen den femte versionen av dialysator, ett resultat av Carl-Axel Althins arbete för forskning och utveckling. För-

säljningen, som leddes från Lund, omfattade så småningom försäljningsbolag i ett tiotal länder över hela världen. Under 1973 byggdes en fabrik i Tyskland och 1974 en i USA samtidigt som den svenska fabriken i Lund fick kraftigt utvidgas. Vid Carl-Axel Althins bortgång fanns det i hela världen 65.000 patienter, av vilka 13.000, ca 20 %, behandlas med produkter från AB Gambros fabriker i de tre länderna. Detta kan inte annat än betecknas som en lysande företagsledareinsats, som genomfördes trots det besvärande handikapp, som Carl-Axel Althin hade i form av ett svårartat emfysem, som hösten 1974 blev allt besvärligare och så småningom ledde till hans bortgång.

Även på ett annat område inom njurdialysen gjorde Carl-Axel Althin en betydande insats, som knöt samman hans arkeologiska och företagsledande insatser. Under hans ledning hölls ett stort antal symposier med läkare från hela världen, ofta här i Lund men även på andra håll, och dessa ledde till startandet av en dokumentationssamling under namnet »Opuscula Medico-Technica Lundensia», där vid hans bortgång ett tiotal utgåvor hade tryckts behandlande alla tänkbara områden inom dialystekniken. Denna skriftserie är nu en ledande publikation inom dialysteknikens område och har som medarbetare ett stort antal av världens främsta forskare inom området.

Till Carl-Axel Althins stora arbetsuppgift som företagsledare för AB Gambro och AB Instrumenta hade just de egenskaper, som kännetecknade honom som arkeolog, på ett enkelt sätt kunnat överföras. Här får man också ett bevis för att en utbildning i ett humanistiskt ämne kan bilda grunden för en stor insats i näringslivet. Genom skildringen av hans prestationer på dessa två arbetsfält har också många av hans egenskaper kommit fram. Han var alltså en stor intellektuell kapacitet, arbetade grundligt efter bestämt formulerade målsättningar men var också snabb i sina analyser och full av idéer och uppslag, redo att alltid se problemen från någon okonventionell synvinkel och inspirerade därmed andra till såväl kritik som självprövning. Dessa egenskaper gällde självfallet inte bara yrkesmänniskan Carl-Axel Althin. Han var ju även i mycket hög grad en privatmänniska.

Carl-Axel Althin var en utomordentligt beläst, lärd man och samtidigt en person, som med medfödd självklarhet utgjorde medelpunkten i en glad omgivning. Han ville gärna dela med sig till sina vänner av den mångsidiga kunskap han skaffat sig inte minst genom att han under sjukdomstiden hade en stor möjlighet att tränga in i många olika kunskapsområden. Ett exempel som väckte uppmärksamhet var, när

han på en mycket stor mejerikongress i Rom plötsligt inbjöd deltagarna att följa med honom till Forum Romanum. Där gav han en initierad föreläsning om det gamla Rom – säkerligen en originell erfarenhet för deltagarna i en mejerikongress.

Carl-Axel Althin var i diskussioner inspirerande och ibland provocerande. Han var dessutom en stor lyssnare, livligt intresserad för andras idéer. Det hände aldrig, att en samvaro med honom var likgiltig. Själv har jag många intressanta minnen av honom, vilka självklart präglades av vårt intima samarbete under de sista åtta åren. Han hade tid att tänka på de anställda, som hade svårigheter av olika art. Han var en mycket flitig person. Jag har en stark upplevelse av vårt sista sammanträffande, då han gick igenom dagens dikterade promemorior, som skulle varit en veckas arbetsbörda för andra.

Carl-Axel Althins djupa musikalitet parades med en stor känsla för människor och människors behov av sympati och hjälp. Därför är saknaden bland alla hans många medarbetare och vänner stor vid hans bortgång.

28.1 1918–27.12 1974

Knud Togeby

Av *Alf Lombard*

En trafikolycka ändade 27 december 1974 helt oväntat en framstående dansk humanists liv. Knud Togeby, professor i romanska språk och litteraturer vid Köpenhamns universitet och medlem av vårt samfund sedan 1964, rycktes bort mitt under en forskar- och lärargärning som redan gett mycket och som kunnat ge ännu mycket mer.

Kanske var det hans härligt dynamiska läggning som denna gång ledde till fördärv. Ty allt tyder på att den fart han kört sin bil med var lite för hög. Det var en vacker, mild vintermorgon som han och hans fru styrde ut från sitt hem i Lyngby. Överallt där solen kom åt hade den fått landsvägarnas isgata att smälta. Men där vägen går genom skogen, nära Hilleröd, låg den lömskt kvar. Där gjorde hastigheten det svårt att styra vagnen; denna välte, gled på taket in i ett träd och fick frampartiet intryckt. För de båda blev döden troligen ögonblicklig.

Knud Togebys matrikeluppgifter säger oss föga. Född i Haslev 28 januari 1918 som son till seminarielärare S. P. N. Togeby, tog han studenten i Svendborg 1936 och förvärvade doktorsgraden i Köpenhamn 1951. Han undervisade tio år, i två etapper (1943–50, 1952–55), vid Øregård gymnasium (Hellerup) och var däremellan lektor vid Århus universitet och dansk lektor vid Sorbonne (1950–51 resp. 1951–52). Professuren i Köpenhamn tillträdde han 1955.

Men det lönar sig att betrakta dessa till synes banala data lite närmare. Ämneskombinationen i hans ämbetsexamen och hans läroverks-tjänst är inte vanlig: franska, danska och gymnastik. Lika mån om den kroppsliga fostran som om den andliga, var Togeby en gymnast och sportsman av för en vetenskapsman sällsynta mått; hans fysik var fantastisk, det gick tidigare hela legender om honom som fotbollsspelare (»som ett framrusade lokomotiv», sade motspelarna), och det var han

som introducerade rugby i danskt idrottsliv. Men lingvistikens tog småningom överhand. Hans doktorsavhandling, *La structure immanente de la langue française*, uppmärksammades mycket; boken kom i en andra upplaga 1965. Och den lärostol som blev hans inrättades för hans skull.

Som student fick han till lärare romanisterna Hedvig Olsen, K. Sandfeld och V. Brøndal, och i Paris R. L. Wagner. Han prövade att tillämpa Sandfelds syntaktiska metod på en undersökning av konjunktionen i 1400-talsfranskan, och Brøndals semantiska teorier på två studier om franskans prepositions- resp. egennamnssyntax. Snart nog kom han emellertid i nära kontakt även med en annan frejdad dansk språkman, L. Hjelmslev, med sällskapet »Lingvistikredsen», instiftat 1931 av denne, och med den »glossematiska» skola som han lanserat 1936.

Två så olika inspirationskällor som Sandfelds empiriska språksyn och glossematikernas abstrakta betraktelsesätt kan inte ha underlåtit att vålla den unge forskaren en viss inre slitning. Kanske bidrog Sandfelds frånfälle i oktober 1942 (och Brøndals två månader senare) till att Togeby för sitt doktorsprov slog in på den andra banan.

Det blev Hjelmslevs läror som den lovande doktoranden nu främst kom att göra till sina. Gradualavhandlingens titel är redan anförd. »En struktur sägs vara immanent, när den kan definieras enbart genom termernas [ungefär=beståndsdelarnas] förhållande till varandra.» »Den immanenta metoden har till föremål språket betraktat som en oändlig text, vars struktur det gäller att beskriva. I denna beskrivning ingår först en uppdelning eller syntagmatik, som indelar texten i allt mindre partier eller enheter, ända tills oreducerbara element uppnåts, i andra hand en klassificering eller systematik, genom vilken dessa oreducerbara element, alltefter sina ömsesidiga funktioner i de syntagmatiska enheterna, uppdelas i allt mindre klasser, ända tills alla element definierats.»¹ Avhandlingen utgör alltså en tillämpning på franskan av dessa strukturella tankegångar.

Boken bär vittne om Togeby's ställning inom det teoretiska. Men liksom det (förvisso utan alltid skarpt markerad gräns) fanns två Hjelmslev, den abstrakt språkvetenskapliga och den konkreta faktaforskaren – parallellt med att han lät sina glossematiska läror ta fart, framträdde han som föregångsman inom baltologien, med inträngande studier om

1 Ordagrant återgivet efter Jean Dubois m.fl., *Dictionnaire de linguistique*, Paris 1973, s. 250 (det första citatet), och K. T., *La structure immanente*, s. 8 (det andra).

lettiskans och litauiskans vokalharmoni, monoftongering av *ai* och *ei*, accent, intonation, kvantitet (bl.a. i doktorsavhandlingen 1932), och han var en fin kännare av jämförande språkvetenskap (detta var namnet på hans professur) och föreläste ofta över bl.a. albanska och ungerska –, på liknande sätt fanns det två Togeby. Förvisso blev han aldrig sin första stora kärlek otrogen; och det var i visshet härom som hans kollegor inom *Revue Romane* – han var en av initiativtagarna till denna förnämliga publikation, startad 1966 – satte titeln *Immanence et structure* på den samling artiklar av hans hand, mestadels utgivna tidigare, som tidskriften hyllade honom med på hans femtioårsdag. Och strukturalist – han älskade in i det sista att kalla sig så – kan man ju vara på olika sätt.² Men trots den framgång doktorsavhandlingen hade bland initierade, tycks det arbetet ha blivit hans enda av det slaget. Redan hans nästa bok, endast två år senare, *Mode, aspect et temps en espagnol* (1953), med sin klara, på nutida litterära textexcerpter baserade syntaktiska utredning, visar oss ett prov – det blev snart nog många till – på vad »den andre Togeby» förmådde. Här resoneras inte längre *omkring* språket, utan *om* språket och dess realiteter, och författaren står med båda fötterna på fast mark. Vi vet att han även i denna mindre modebetonade apparition vann sin lärare Hjelmlevs erkännande; och vi gissar utan svårighet att han även skulle vunnit sin förste lärofaders, Sandfelds. Och det torde bli i denna skepnad som han, på längre sikt, kommer att främst leva vidare i lingvistikens annaler.

Frankrikeintresset går som en röd tråd genom Togeby's författarskap, även i tider av utblickar mot hans eget lands kulturliv och mot Spaniens. Härom vittnar främst hans magnum opus, *Fransk grammatik* (1965). Dess tusen sidor ger oss en koncentrerad framställning av vad franskan är, en framställning som utan överdrift kan betecknas som mästerlig, och inte tål jämförelse med någon annan än M. Grevisses något mer omfattande *Le bon usage* (1936; många upplagor); sammantagna ger dessa två handböcker intrycket att intet språk beskrivits bättre (förvisso utförligare, men det är en annan sak). Liksom Sandfeld hämtar han sina belägg nästan endast ur samtida skönlitteratur. Han kan dock inte motstå frestelsen att här och var göra jämförelser

2 Termen »används, alltefter olika personer och tider, för att beteckna ganska olika lingvistiska skolor. . . . Gemensamma för dem är ett visst antal föreställningar och metoder som innebär definition av strukturer inom lingvistikens» (J. Dubois m.fl., a.a., s. 452).

bakåt i tiden; här framträder något av språkhistorikern Togeby, som doktorsavhandlingen knappast lät skymta. Även förordets deklaration att »den använda terminologien följer traditionen, utifrån den iakttagelsen att nyare terminologi, som Damourette och Pichons eller L. Hjelmslevs, av läsarna dock blir översatt tillbaka till den gängse» visar att det hunnit rinna en hel del vatten under bron alltsedan avhandlingen skrevs, med sin snårskog av abstrusa modeord som ingalunda alltid påkallats av nya begrepp. Hela boken är på ett välgörande sätt verklighetsnära, rakt på sak, ärlig. Stora delar är helt nya, nytänkta. Ett ovanligt nyttigt arbete.

Danska lingvister har ofta gett ut sina böcker först på danska, sedan på ett världsspråk. Tillvägagångssättet är kostsamt, men eljest förträffligt; författaren hinner fundera emellan, se hur texten tar sig ut i tryck, tillgodogöra sig sina landsmäns recensioner, iaktta bokens mottagande, stryka och (kanske än mer) lägga till. Togeby mente att göra likadant med sin grammatik. Dess franskspråkiga upplaga skulle få dubbla omfånget. Omkring ett år före sin bortgång skrev han till mig att 1.250 sidor, av de beräknade 2.000, var tryckfärdiga. Och när han föll ifrån, förelåg 1.500 sidor klara. Att någon i författarens närhet måtte åta sig uppgiften att fullborda verket är ett odiskutabelt önskemål av första rang.

Med åren blev Togeby alltmer språkhistoriskt inriktad – ett föga glossematiskt drag. Med *Oldfransk* (1970) gav han sina elever en liten nyttig översikt. Och hans *Précis historique de grammaire française* (1974) är en utmärkt handbok för universitetsbruk.

Det historiska tog sig hos honom småningom alltmer samromanska former, även om franskan alltjämt förblev i centrum. Man kan enligt Togeby inte riktigt förstå detta språks särart och utveckling utan att ständigt jämföra det med dess systemspråk. En *Spansk sproghistorie* utkom 1972. Idérika artiklar även om portugisiska, italienska och rumänska företeelser vittnar om hans allmänromanska insikter och hans blick för de stora komparativa sammanhangen. Hans förståelse för rumänskans stora betydelse inom jämförande romanistik går säkerligen tillbaka till den tid då hans arbetsledare hette Kristian Sandfeld och Hedvig Olsen.

Metodiskt viktig är hans uppsats »Comment écrire une grammaire historique des langues romanes?» (1962). Han hoppas däri livligt, främst i anslutning till ett inlägg av Y. Malkiel 1960, på en »renässans av den romanska historiska grammatiken» och inväntar därvidlag att

»smakens pendel skall vända tillbaka efter en flera årtionden lång förmörkelse». Romanskan erbjuder, fortsätter han, sällsynt goda möjligheter till perspektivisk forskning, tack vare att utgångspunkten, latinet, är välkänd och att händelseförloppet utmynnar i ett dussin nutidspråk med det rikaste tänkbara arbetsfält för komparatister. I den utredigerade framställningen bör metoden »språk för språk» (som hos É. Bourciez, *Éléments*) kombineras med metoden »företeelse för företeelse» (som hos W. Meyer-Lübke). Den sistnämnda bör ge huvudindelningsgrunden. De fonetiska partierna bör uppställas kronologiskt och därmed ge bakgrunden till differentieringen i olika språk, i olika aspekter av latin; de morfologisk-syntaktiska däremot hellre efter kategorier. »Man måste, på tal om varje företeelse, kunna åberopa samtliga andra.» Vi vet att Togeby vid sin död, parallellt med nyeditionen av sin stora franska språklära, arbetade även på en samromansk historisk grammatik.

Lingvisten Togeby var även en fin kännare av skönlitteratur, särskilt fransk – både äldre och nyare –, spansk och dansk. Men han drar en klar skiljegräns mellan språkligt och litterärt, och det finns enligt honom intet övergångsområde. Efter monografier om *L'œuvre de Maupassant* (1954), *Dansk lyrik 1915–1955* (1957) och *La composition du roman 'Don Quichotte'* (s. å.) kom en liten finfasetterad skrift *Litterære renæssancer i Frankrigs middelalder* (1960). Tanken med denna titels flertalsform är att återupplivandet av klassisk antiks litterära ideal ägde rum i Frankrike inte bara på 1400-talet, utan inte minst på 11- och 1200-talet. I samband med »medeltidens värdefullaste renässans» kommer *Iliaden* och *Eneiden* åter till heders i de franska hjälte-dikterna, Statius' *Thebaiden* går igen i Rolandssången (bör inte därför, frågar sig Togeby, den gåtfulle Turol, nämnd i Rolandssångens sista vers, anses som detta epos' författare, liksom Statius, upphovsman till *Thebaiden*, nämner sig själv allra sist i denna förebild?), och Ovidius' tankar om kärleken återfinns i *Roman de la Rose*.

Även litterärt vidgades Togeby's blickfält alltmer. Som litteratur-anmälare i *Berlingske Tidende* (från 1959) gick han ofta långt utanför recenserandet av nyutkomna böcker. Artikel för artikel, år efter år, presenterade han i sin tidning den franska vitterhetens strömningar och stormän, särskilt nyare, så pass luckfritt att det urval av dessa uppsatser, som utgavs under titeln *Kapitler af dansk litteraturhistorie* (I: »Før 1900»; II: »20. århundrede»; båda 1971), nära nog blev till ett allmänt tvärsnitt genom fransk belletristik, från Villon till Sartre

och Ionesco. Och i internationella blicksvep studerade han i en mäktig specialundersökning *Ogier le Danois dans les littératures européennes* (1969), samt mer i uppslagsverksform »Den europæiske middelalderlitteratur» (i Politikens *Verdens litteraturhistorie* 2, 1971) och »L'influence de la littérature française sur les littératures scandinaves au moyen âge» (i *Grundriss der roman. Liter. des Mittelalters* 1, 1972; främst om de gamla norska och isländska översättningarna och transponeringarna från franskan).

I den pedagogiska debatten deltog han gärna. I den även i Danmark livliga diskussionen om den högre undervisningens organisation förordade han decentralisering. Själv var han en mycket skicklig och energisk undervisare, som utan att snåla på de egna krafterna delade med sig av sin myckna lärdom. Som läroverkslärare kunde han komma till skolan släpande på en trave franska böcker, i original eller dansk översättning, för att i etapper gå igenom hela den franska litteraturen, från Rolandssången framåt, helt utanför skolprogrammet. Eleverna satt som trollbundna under dessa timmar.

Han blev nästan aldrig trött. Sin doktorsavhandling skrev han samtidigt med att han hade 24 veckotimmars skolundervisning eller mer, jämte mycken stilrättning. Och sedan, som akademisk lärare, fick han tid och krafter att räcka på samma gång till en forskning av stor spännvidd, till recensioner, pressartiklar och administrativt arbete – och till att vara en god och omtänksam make och fader.

Ett starkt framträdande drag hos Togeby var hjälpsamheten. Kollegors brev med förfrågningar besvarade han nästan omgående, även om svaret tydligen hade krävt efterforskningar.

Men för att hinna med allt måste han vara kortfattad. Kunde det förslå med ett »ja» eller ett »nej», så svarade han också bara så. Denna fåordighet kunde göra en undrande: man visste att han tänkte och förstod raskt, men varför sade han då ingenting?

För forskning hade han en verklig lidelse. Till hans programförklaring hörde att lingvistikens bör renodlas, bedrivs självständigt, utan tvärvetenskaplig inblandning av psykologi, logik, fysik m.m. »Det är definitionerna som är det viktiga, inte terminologien.»³ Gentemot nymornade strömningar som semiotik och transformationell grammatik ställde han sig skeptiskt avvisande.

Lika lite som han lät andra discipliner blandas in i lingvistikens, lika

3 K. T., *Fransk grammatik*, s. V.

mån var han om att i sakliga sammanhang inte släppa in personliga faktorer, än mindre politiska. Det kom därför till våldsamma sammanstötningar mellan honom och studenterna, när dessa uppställde krav oförenliga med sådana principer. Mot slutet ingav honom det universitetpolitiska ofta leda, och han drömde om ett elfenbenstorn där han skulle kunna syssla ostörd med sin vetenskap.

Han var kraftmänniskan med den snabba blinken i ögat. Ett kort skratt kunde han unna sig, men han utlämnade sig inte. Hans gåtfulla blygsamhet avhöll honom från att röja sina känslor. Inför honom kände man alltid en viss distans. Kompromissa ville han aldrig; har skar tvärt och skarpt av, »antingen – eller». Hans bitande ironi var stundtals hård.

»Den största personlighet jag har upplevt i mitt liv», sade mig om den bortgångne en av hans allra närmaste danska fackkollegor.

– Togeby och jag hjälptes åt, den 7 maj 1974, att i Köpenhamn välkomna till Norden den framstående, här ovan redan nämnde, Berkeley-romanisten professor Y. Malkiel, som Togeby var en stor beundrare av (och vem är f.ö. inte det?), och som samma kväll skulle föreläsa vid det danska universitetet. Kontrasten var stor mellan den livlige, ordrike amerikanaren, som »tycktes ha läst allt»⁴ och gärna meddelade sin uppfattning om mycket, och den fåmälte, allvarlige dansken, som kanske läst lika mycket, men som lyssnade mest, och här och var, knivskarpt, högg till med rätt ord på rätt ställe. Det var Togeby i ett nötskal.

Jag skulle inte mer återse honom. Kvar står minnet, fyllt av den djupaste respekt för forskaren och människan.⁵

4 Orden är Knud Togeby. De står i *Studia Neophilologica* XXXIV (1962) 315.

5 Jag tackar hjärtligt professor Ebbe Spang-Hanssen, Köpenhamn, som för denna minnesruna varit vänlig att med personliga hågkomster nyttigt komplettera den bild jag gjort mig av den bortgångne.

10.7 1893–26.5. 1975

Gunnar Olinder

Av Gösta Vitestam

På fädernet härstammade Gunnar Olinder från en gammal bondesläkt. Detta var han mycket stolt över och det kan inte förbigås ens i en snabbt tecknad minnesruna över honom. Fadern var född och upp-
vuxen i Ravlunda socken på Österlen. Den som föddes in i det gamla bondesamhället reflekterade sällan över något annat sätt att leva. Livet flöt i nedärvda konservativa banor från generation till generation. Om någon bröt sig ut ur detta samhälle var det som regel för att bli präst. Prästen personifierade lärdomen i bygden. Det enda yrke – eller skall vi kanske för att inte göra oss skyldiga till anakronism säga kall – som till äventyrs kunde locka en »gårason» om han inte ville fortsätta i fädernas spår var prästens. Detta var också den högsta utbildning som en relativt välbärgad bonde på den tiden, långt före nutidens studiemöjligheter, kunde bestå någon av sina söner. Som äldste son och som den ende i syskonskaran fick Gunnar Olinders fader »gå studievägen». För bondeprästernas barn, den andra generationen från bondesamhället, vidgades i regel både intressena och de ekonomiska möjligheterna.

Olof Gunnar Olinder var född i Sjörup, där fadern vid den tiden var pastorsadjunkt. Senare utnämndes fadern till kyrkoherde i Örkened i östra Göinge. Här i tassemarkerna, i snapphanarnas land, där det var långt mellan stugor och byar, växte alltså Gunnar Olinder upp. Familjen flyttade så småningom närmare universitetsstaden, till Barsebäck, där fadern slutligen blev kyrkoherde. En större kontrast till det skogsbundna Göinge kan knappast tänkas. I Barsebäck är vyerna öppna. Flera städer, både svenska och danska, ligger inom synhåll. I Barsebäck hade Gunnar Olinder sitt hem under skol- och studentåren. Detta blev också en samlingspunkt för kamrater och vänner. Efter studentexamen vid Lunds Katedralskola började han sina akademiska studier i Lund 1913.

I sin grundexamen hade han grekiska, teoretisk filosofi, pedagogik och semitiska språk. Det sistnämnda ämnet kom han att ägna sina fortsatta studier. År 1927 disputerade han för filosofie doktorsgrad, blev docent och erhöll docentbefattning vid universitetet. I Vetenskaps-societeten invaldes han 1934.

Under sin lärares, professor Axel Mobergs rektorstid uppehöll han åren 1930–37 under ett stort antal längre och kortare perioder professuren i österländska språk. Detta ständiga vikarierande vid sidan av forskningsverksamheten gav Olinder en förtrogenhet med professurens olika göromål och medförde ett djupare engagemang än som vanligtvis krävs av en docent. Det vore därför inte underligt om han – liksom många i hans omgivning – så småningom också vande sig vid att se sig som den blivande innehavaren av lärostolen. Året 1927, Olinders disputationår, hade emellertid för semitistiken i landet varit ovanligt lyckosamt. Detta år disputerade nämligen också i Uppsala två framstående forskare vilka snart kom att höja sig över alla konkurrenter. Denna för svensk semitisk forskning i och för sig lyckliga omständighet skulle sätta streck i räkningen även för en meriterad forskare som Olinder. När professuren skulle nybesättas placerades han i tredje förslagsrummet.

Från 1937 knöts Olinder till Göteborgs högskola och flyttade så småningom också över sin docentur dit. Där uppehöll han under ett femtontal år framåt den vakanssatta professuren i semitiska språk.

Framtiden var dock trots allt oviss för Olinder. Visserligen representerar de semitiska språken som bekant inte bara en urgammal kultur, en kultur på vilken vår västerländska civilisation till stora delar vilar, dessa språk utgör också än i dag de många människors andes stämma i världen, vilka förvaltar de materiella resurser, som mer och mer uppfattas som en av grundvalarna för vår civilisations fortsatta existens. Icke desto mindre anses ämnet icke samhällsnyttigt. Detta har många forskare fått erfaras. Även Olinder såg sig nödsakad att skaffa sig bättre garantier för sitt livsuppehälle. Vid 53 års ålder avlade han teologie kandidatexamen, utnämndes ett par år senare till lektor i kristendoms-kunskap och filosofi och blev så småningom läroverksrektor. Trots de försämrade yttre förhållandena fortsatte han oförtrutet sin forskning. In i det sista, ett stycke över de åttio, märkt av kroppsliga skavanker men intellektuellt obruten, satt han lutad över semitiska handskrifter.

Olinder började sin vetenskapliga bana inom arabistiken. Det var

ingalunda något lättbearbetat material som låg till grund för hans doktorsavhandling *The Kings of Kinda of the Family of Ākil al-Murār*. Före Muhammeds uppträdande existerade under någon tid i det centrala Arabien en statsbildning, i vilken regerade kungar av Kinda, en stam som härstammade från Sydarabien. Dessa kungar figurerar i bevarad litteratur, ofta i delvis motsägande traditioner. I denna djungel av arabiska traditioner letade sig Olinder metodiskt och säkert fram. Avhandlingen blev ett värdefullt arbete som i hög grad ökat vår kunskap om en intressant episod i det förmuhammedanska Arabiens historia.

Efter en följskrift till doktorsavhandlingen och ett par mindre arbeten av allmänsemitisk karaktär kom Olinders vetenskapliga verksamhet för resten av livet att ligga inom det syriska språkområdet. Inom syrisk textfilologi har han lämnat efter sig arbeten av bestående värde. Efterföljande forskare på detta område kommer alltid att med respekt nämna hans namn. Han uppvisar en imponerande kännedom om det syriska språket, är säker i metoden och hederlig i redovisningen. Olinder var ingen de flygande och chockerande idéernas man. Å andra sidan inger han förtroende genom sitt sätt att arbeta, lugnt och gediget och med sunda kriterier, låt vara med en ibland väl accentuerad försiktighet i slutsatserna. Arvet från redlige dannemän speglas i hans sätt att samvetsgrant och kärleksfullt plöja vetenskapens åker. Någon större konventionalism när det gällde själva brukningsredskapen tyngde honom dock inte. Tvärt om var han snar att utnyttja tidens modernaste tekniska landvinningar. Vissa av de bevarade handskriftsfragment han med stor möda – till följd av felaktiga katalogiseringar – uppspåret i olika europeiska bibliotek föreligger i ytterst dåligt skick. Som den förste på sitt område använde sig Olinder av ultraviolett och fluorescerande bestrålning för att ur dessa gamla pergamentsblad återvinna förlorade textpartier. Föremålet för hans trägna forskarmöda var framförallt texter från de två monofysitiska biskoparna Jakob av Serüg och Philoxenos av Mabbög, vilka båda levde omkring 500 e.Kr. Under sina senare år och vid tiden för sin bortgång var Olinder som så många syrologer världen över knuten till de Boers mångförgrenade Peshitta-institutet i Leiden.

När professuren i Göteborg 1950 äntligen kunde besättas med ordinarie innehavare fick Olinder ej oväntat som medtävlare den andre i triumviratet från disputationsåret 1927. Detta blev en för Olinder olycklig jämförelse. Dock gav detta de sakkunnige anledning att kodi-

fiera Olinders starka kompetens vid denna tid. Olinders anseende som semitisk forskare i vårt land belyses allra bäst med ett direkt citat från den sakkunnige som tidigare varit en av hans medtävlare i Lund: »Jag vill begagna tillfället att uttrycka mitt beklagande av att mitt förslag måhända kommer att innebära, att docenten Olinder utestänges från en professur.» Denne sakkunnige betonar i fortsättningen att han »mer än gärna skulle sett honom inträda som ordinarie professor».

En engagerad forskare, särskilt i ämnen som inte uppfattas som samhällstillvända, betraktas ibland som en alierad individ i det samhälle i vars tjänst han är. Icke desto mindre får han ofta till sin ledsnad erfaras att hans ämne diletantmässigt distribueras på folkbildningsnivå. Att kunna popularisera sitt ämne är förvisso inte alla forskare givet. Oftast kan inte kunskap spridas till en bredare allmänhet annat än i lämpliga urval. Men här är det trots allt endast specialisten, han som har överblicken och omdömet, som kan peka på goda sådana. Gunnar Olinder tillsammans med sin hustru Vera drog sitt strå till stacken när det gällde att sprida vederhäftig kunskap om Mellanösterns historia och tankevärld. Samarbetet mellan semitisten och anglicisten resulterade i en fruktbar överöversättningsverksamhet. Bland annat gjordes »Vishetens sju pelare» av T. E. Lawrence of Arabia tillgänglig på svenska. Olinder var också flitig medarbetare i olika uppslagsverk. I *Svensk uppslagsbok* bidrog han enligt uppgift med inte mindre än 565 artiklar inom det semitiska språk- och kulturområdet.

Till bilden av Gunnar Olinder hör hans stora intresse för sång. Han var en benådad sångare och sången var en del av hans liv. Som student-sångare i Lund tillhörde han den inre kretsen kring Fader Berg och under Faderns inspirerande ledning deltog han i flera berömda sångarfärder. De vänskapsband som knutits under sångens vingar betydde mycket för honom. Gunnar Olinder var glad i sina vänner. Som så många blida och försynta naturer kände han sig dock under hela livet alldeles särskilt fästad vid dem han förvärvat under ungdomsåren.

I Göteborg var han under många år ordförande i Akademiska kören, i vilken han också blev hedersledamot. Sångbegåvningen var ett arv på mödernet. Hans morfar, Nils Gerhard Böös, sedermera gårdsbokhållare på det österlenska Torup, var under sin studenttid andreas i den berömda Lindbladskvartetten, känd från sina turnéer även ute i Europa.

Gunnar Olinder var fast förankrad i traditionen från sina förfäder. Den 26 maj 1975 vandrade han samma väg som dessa vandrat före honom. Jag vill gärna avsluta dessa minnesord med att anknyta till vad

jag sade i början. Det kan inte göras riktigare än genom att citera honom själv i ett sedermera tryckt tal till hembygden, hållet i Skånegillet i Göteborg, i vilket han var en engagerad medlem. Han säger där på ett ställe: »Det är gården Ravlunda nr 20, sedan 1790 i min fädernesläkts ägo. Där har jag en morgon i seklets början stått tillsammans med min far utanför öster port och sett solen gå upp ur Östersjön, en syn av sådan storhet och prakt, att den aldrig förbleknat. . . . Men detta är mer än en vacker tavla; för mig betyder den något obeskrivligt djupt och värdefullt, ett samband med det förflutna, som jag icke vill mista. Jag vet, att vad jag upplevde vid soluppgången, det har min far också upplevt och hans far före honom. När jag ser skuggornas förändringar nere på kyrktaket efter solens och tidens gång, upprepar jag min fars iakttagelser, då han som vallpojke var hänvisad till detta solur, och han var troligen ej den förste, som lade märke till detta skuggspel, utan hade lärt det av någon annan, kanske av sin far. Den lilla kyrkan därnere dominerar byn. Där har min mors farfar varit kyrkoherde och min morfar, andrebasen i Otto Lindbladskvarvetten, lett psalmsången. . . . Om jag vore tvungen att utpeka någon del av Skåne som min speciella hembygd, skulle jag råka i förlägenhet. Det ser nästan ut, som om jag skulle välja en trakt, där jag aldrig bott, endast varit gäst för några dagar i sänder, men där föregående generationer kunnat lämna mig hemorts rätt i arv.»

Vetenskaps societeten i Lund

1975

Bortgångna hedersledamöter

Montelius, Gustaf Oscar Augustin, riksantikvarie, f. 9/9 1843, † 4/11 1921.

Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, excellens, professor, f. 25/1 1842, † 13/5 1927.

Tegnér, Esaias Henrik Vilhelm, professor, f. 13/1 1843, † 21/11 1928.

v. Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich, excellens, professor, f. 22/12 1848, † 25/9 1931.

Müller, Sophus Otto, museumsdirektör, f. 24/5 1846, † 24/2 1934.

Kock, Karl Axel Lichnowsky, professor, f. 2/3 1851, † 18/3 1935.

Meillet, Paul Jules Antoine, professor, f. 11/11 1866, † 21/9 1936.

Evans, Sir Arthur John, professor, f. 8/7 1851, † 11/7 1941.

Wölfflin, Heinrich, professor, f. 21/6 1864, † 19/7 1945.

Hirn, Yrjö, professor, f. 7/12 1870, † 23/2 1952.

Croce, Benedetto, senator, f. 25/2 1866, † 20/11 1952.

Heckscher, Eli Filip, professor, f. 24/11 1879, † 23/12 1952.

Löfstedt, Haimon Einar Harald, professor, f.d. praeses, f. 15/6 1880, † 10/6 1955.

Weibull, Lauritz Ulrik Absalon, professor, f.d. praeses, f. 2/4 1873, † 2/12 1960.

Ekwall, Bror Oskar Eilert, professor, f. 8/1 1877, † 23/11 1964.

Josephson, Ragnar, professor, f.d. praeses, f. 8/3 1893, † 27/3 1966.

Nilsson, Nils Martin Persson, professor, f. 12/7 1874, † 7/4 1967.

Werin, Algot Gustaf, professor, Lund, f. 19/10 92, † 2/12 1975.

Hedersledamöter

Gjerstad, Erik Paul Einar, professor, Lund, f. 30/10 97, 67.

Lönnroth, Nils Erik Magnus, professor, Göteborg, f. 1/8 10, 70.

Styrelse

Praeses: *Gad Rausing* (1970).

Vice praeses: *Curt Kihlstedt* (1969).

Sekreterare: *Louise Vinge* (1972).

Vice sekreterare: *Erik Cinthio* (1969).

Skattmästare: *Axel Roos* (1967).

Medlemmar: *Elam Tunhammar* (1961), *Gösta Vitestam* (1972), *Birger Gerhardsson* (1974), *Lars Österlin* (1974).

Suppleanter: *Carl-Gustaf Undhagen* (1973), *Torbjörn Vallinder* (1974), *Göran Bornäs* (1974).

Valnämnd

Ordförande: Societetens Praeses.

Medlemmar: *Erland Lagerroth* (1967), *Gunnar Törnqvist* (1971), *Carl-Gustaf Undhagen* (1975), *Göran Rystad* (1975).

Suppleanter: *Per-Edwin Wallén* (1974), *Folke Bohlin* (1975).

Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: *Sören Halldén* (1974), *Sven Tägil* (1974), *Erland Lagerroth* (1975), *Jan Svartvik* (1975).

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: Societetens Praeses.

Sekreterare: *Lennart Sjöstedt*.

Medlemmar: *Jerker Rosén*, *Birgitta Odén*, *Erik Cinthio*, *Axel Roos*, *Oscar Reutersvärd*.

Revisorer

Olof Nordström (1965), *Sven Ekbo* (1967).

Suppleanter: *Hans Regnéll* (1966), *Gunnar Törnqvist* (1969).

Bortgångna stiftande ledamöter

v. Hallwyl, Walter, greve, f. 26/1 1839, † 27/2 1921.

Edstrand, Reinhold Theodor Werner, direktör, f. 15/6 1882, † 25/11 1923.

Swartz, Carl Johan Gustaf, universitetskansler, f. 5/6 1858, † 6/11 1926.

Petrén, Karl Anders, professor, f. 2/12 1868, † 16/10 1927.

Wachtmeister, Axel Wilhelm, greve, kammarherre, f. 16/7 1869, † 24/8 1929.

Engeström, Max Emil Leopold, konsul, f. 15/11 1867, † 25/3 1930.

v. Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf, ryttmästare, godsägare, f. 8/2 1865, † 16/5 1930.

v. Hallwyl, Anna Fredrika Wilhelmina, f. *Kempe*, grevinna, f. 1/10 1844, † 27/7 1930.

Haffner, Johan, stadsläkare, f. 6/9 1876, † 14/4 1931.

Sahlin, Johan Albert, fabriksägare, f. 7/9 1868, † 17/5 1936.

Swartz, Pehr Johan Jacob, direktör, f. 21/10 1860, † 5/6 1939.

Westrup, Johan Wilhelm Magnus, v. konsul, f. 13/5 1862, † 9/11 1939.

Lundahl, Nils, fil. dr, f. 23/5 1858, † 16/6 1940.

Vetenskaps societeten i Lund

- Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm*, friherre, hovstallmästare, f. 15/10 1887, † 9/4 1941.
- Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie*, f. friherrinnan *Cederström*, f. 16/3 1859, † 28/8 1941.
- Montelin, Adolf Fredrik*, apotekare, f. 17/1 1871, † 28/10 1941.
- Sahlin, Carl Andreas*, fil. dr, f. 15/12 1861, † 22/1 1943.
- Jacobsen, Helge*, direktör, f. 24/12 1882, † 21/6 1946.
- Lundberg, Sven Emil*, bergsingenjör, direktör, f. 21/8 1889, † 24/3 1947.
- Lundblad, Nils Waldemar*, hovrättsassessor, direktör, f. 7/12 1888, † 25/9 1947.
- Munksgaard, Ejnar Johannes*, forlagsboghandler, dr phil., f. 28/2 1890, † 6/1 1948.
- Thott, Gustaf Otto Tage Stig*, greve, hovjägmästare, f. 29/1 1885, † 4/7 1948.
- Sahlin, Bo Carl Henrik*, med. lic., direktör, f. 24/7 1901, † 18/2 1949.
- Nordqvist, Gunhild Theresia Elvira*, f. *Edstrand*, doktorinna, f. 23/9 1883, † 18/12 1951.
- Roos, Axel Bernhard*, jur. dr, advokat, f. 4/3 1886, † 24/8 1957.
- v. Schmiterlöv, Adelheid Emma Otburgis*, godsägare, f. 15/8 1875, † 16/5 1959.
- Edstrand, Karin Thekla Eleonora*, fröken, f. 3/7 1880, † 7/12 1959.
- Sandberg, Ivar Nils Gotthard*, direktör, f. 28/7 1881, † 2/1 1961.
- Berger, Svante Edwin Larsson*, direktör, f. 13/5 1871, † 2/2 1962.
- Dunker, Henry Christian Louis*, fabriksdisponent, f. 6/9 1870, † 3/5 1962.
- Lundeqvist, Gösta Evald Andreas*, civilingenjör, direktör, f. 3/10 1892, † 12/7 1962.
- Nevsten, Andreas Edvard*, byggmästare, f. 18/3 1885, † 27/9 1962.
- Sahlin, Stig Erik Gunnar*, ambassadör, f. 2/8 1899, † 10/6 1963.
- Wiberg, John Ake Truls*, överintendent, f. 30/3 1902, † 25/11 1963.
- Berger, Carl Magnus*, direktör, f. 18/3 1915, † 20/11 1964.
- Bergh, Thorsten Christian Howard*, jur. o. fil. kand., konsul, f. 1/10 1901, † 11/1 1965.
- Wigstrand, Gunnar*, disponent, f. 11/1 1903, † 19/11 1965.
- Palmstierna, Carl Otto*, friherre, hovjägmästare, f. 3/1 1900, † 12/10 1966.
- Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild*, fil. dr, assuransdirektör, f. 25/6 1888, † 5/2 1968.
- Jensen, Arthur Marinus*, direktör, f. 13/2 1891, † 17/5 1968.
- Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia*, f. *Fahlbeck*, fru, f. 18/1 1897, † 9/11 1968.
- Trolle-Bonde, Carl*, greve, f. 13/5 1907, † 7/10 1969.
- Hjelme-Lundberg, John*, konsul, f. 26/5 1902, † 9/8 1970.
- Wehtje, Ernst Jonas*, tekn. dr, direktör, f. 17/7 1891, † 4/8 1972.
- Bergengren, Axel Göran Magnus*, civilekonom, f. 16/6 1921, † 19/8 1972.
- Trolle-Bonde, Anna Ingeborg Blenda*, f. *von Essen*, grevinna, f. 2/3 1908, † 7/9 1973.
- Bendz, Olof Gregor Mortimer*, godsägare, f. 15/9 1904, † 9/9 1973.
- Thomasson, Tage Emanuel*, civilingenjör, direktör, f. 16/10 1894, † 4/9 1974.

Stiftande ledamöter

- Lundström, Margit Johanna Palæmona Cecilia, f. von Geijer*, generalska, Landskrona, f. 24/2 07, 32.
- Wijkander, Klara Severina, f. Kock*, fru, Göteborg, f. 28/11 88, 40.
- Ehrnberg, Gösta Theodor*, direktör, Simrishamn, f. 26/5 95, 42.
- Crafoord, Holger Alf Erik*, direktör, Lund, f. 25/7 08, 52.
- Thott, Greta Linnéa*, grevinna, Holmeja, f. 25/2 08, 53.
- Hammar skiöld, Sven Ludvig*, direktör, f.d. hovrättsråd, Malmö, f. 14/12 01, 54.
- Sandblom, Grace, f. Schaefer*, fru, Pully Vand, Schweiz, f. 13/5 07, 54.
- Hansen, Einar Anton*, direktör, Malmö, f. 14/11 02, 55.
- Gyllenkrok, Thure-Gabriel*, friherre, Björnstorp, f. 23/5 22, 57.
- Tunhammar, Elam Wihlgott*, direktör, Malmö, f. 18/1 03, 58.
- Hansen, Jozzi Ella, f. Jensen*, verkst. direktör, Malmö, f. 23/7 12, 59.
- Möller, Frans Ballieu*, direktör, Lund, f. 25/2 97, 60.
- Wetterlundh, Sune Charles Gustaf*, verkst. direktör, Malmö, f. 11/2 04, 60.
- Græbe, Eiler Otto*, domkyrkoarkitekt, Lund, f. 23/7 92, 62.
- Eklblom, Sven Gustav Ingemar*, konsul, Helsingborg, f. 17/3 03, 62.
- Rausing, Gad Anders*, docent, direktör, praeses, Lund, f. 19/5 22, 62.
- Holmström, Nils Gunnar Teodor*, jur. kand., direktör, Malmö, f. 30/10 04, 63.
- Rausing, Hans Anders*, direktör, Lund, f. 25/3 26, 63.
- Larsson, Sven Gunnar*, direktör, Stockholm, f. 29/5 11, 64.
- Roos, Axel Bernhard*, bankdirektör, Malmö, f. 16/6 22, 64.
- Berger, Dagmar Linnea Charlotta, f. Boon*, fru, Halmstad, f. 19/6 15, 65.
- Hallström, Hadar Erik H:son*, direktör, Helsingborg, f. 15/6 00, 65.
- Acking, Carl-Axel*, professor, Lund, f. 8/3 10, 66.
- Lauritzson, Tore*, civilingenjör, Helsingborg, f. 19/4 13, 66.
- Holmberg, Hans Åke*, tekn. dr, Lund, f. 31/1 19, 67.
- Palmstierna, Anne-Marie Aurore*, friherrinna, Maltesholm, Tollarp, f. 26/7 07, 67.
- Stählbrandt, Åke E.*, direktör, Trelleborg, f. 9/3 14, 67.
- Kamprad, Feodor Ingvar*, direktör, Vedbæk, Danmark, f. 30/3 26, 69.
- Lindh, Sten*, ambassadör, Malmö, f. 24/10 22, 69.
- Strömbom, Nils Alfred Ragnar*, kapten, fil. lic., Genève, f. 30/10 98, 69.
- Malmros, Frans Jacob*, konsul, Trelleborg, f. 4/11 25, 71.
- Samuelson, Sten Olov*, professor, Lund, f. 30/4 26, 71.
- Faxe, Carl Jörgen Cornelius*, direktör, Malmö, f. 2/7 12, 72.
- Gierow, Karl Ragnar Knut*, författare, fil. dr, Stockholm, f. 2/4 04, 72.
- Penser, Per Wilhelm Julius*, advokat, Eslöv, f. 29/5 01, 72.
- Rasmusson, Karl Eric*, direktör, Lund, f. 28/1 16, 72.
- Kennedy, Douglas Gilbert James*, godsägare, Råbelövs slott, Kristianstad, f. 5/3 12, 73.
- Lilliehöök, Lennart F. B:son*, verkst. direktör, Malmö, f. 21/4 24, 75.
- Wessman, Gunnar*, verkst. direktör, Uddeholm, f. 23/9 28, 75.

Vetenskaps societeten i Lund

Seniorer

- Belfrage, Sixten Esbjörn Mauritz*, fil. dr, Lund, f. 27/7 83, 27.
Pedersen, Johannes Peder Ejler, professor, Köpenhamn, f. 7/11 83, 27.
Kjellin, Tor Helge, professor, Gävle, f. 24/4 85, 20.
Liljegren, Sten Bodvar, professor, Stockholm f. 8/5 85, 20.
Weibull, Curt Hugo Johannes, professor, Göteborg, f. 19/8 86, 20.
Nordal, Sigurður, minister, Reykjavik, f. 14/9 86, 36.
Rooth, Erik Gustaf Theodor, professor, Lund, f. 22/4 89, 33.
Galster, Georg, fil. dr, museumsinspektör, Köpenhamn, f. 17/5 89, 44.
Karlgrén, Klas Bernhard Johannes, professor, Stockholm, f. 5/10 89, 20.
Hedström, Karl Fredrik Gunnar, professor, Lund, f. 31/12 90, 37.
Ruin, Hans Valdemar, professor, Lund, f. 18/6 91, 40.
Thomson, Arthur Natanael, f.d. universitetskansler, Lund, f. 6/11 91, 27.
Kjellberg, Sven Torsten, museiintendent, Lund, f. 22/6 92, 44.
Richter, Herman Bror, förste bibliotekarie, docent, Lund, f. 6/9 93, 35.
Plejel, Hilding Athanasius, professor, Lund, f. 19/10 93, 35.
Löfstedt, Ernst Martin Hugo, professor, Uppsala, f. 13/12 93, 34.
Carlsson, Nils Gunnar, professor, Helsingborg, f. 7/3 94, 26.
Collinder, Erik Alfred Torbjörn (Björn), professor, Uppsala, f. 22/7 94, 36.
Lindquist, Ivar Artur, professor, Lund, f. 31/5 95, 25.
Pipping, Hugo Edvard, professor, Helsingfors, f. 12/6 95, 44.
Åkerman, Johan Henrik, professor, Lund, f. 31/3 96, 34.
Skautrup, Jens Peter Andreas, professor, Århus, f. 21/1 96, 46.
Knutsson, Knut Peter, professor, f.d. stadsbibliotekarie, Stockholm, f. 5/3 97, 28.
Elovson, John Harald, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/6 97, 37.
Olivecrona, Knut Hans Karl, professor, Lund, f. 25/10 97, 35.
Dedering, Sven Emanuel, professor, Lund, f. 10/12 97, 38.
Amundsen, Leiv, professor, Oslo, f. 30/5 98, 49.
Steen, Sverre, professor, Oslo, f. 1/8 98, 46.
Bayer, Raymond, professor, Paris, f. 2/9 98, 47.
Aspelin, Gunnar, professor, Lund, f. 23/9 98, 29.
Skard, Eiliv, professor, Oslo, f. 19/10 98, 51.
Helgason, Jón, professor, Köpenhamn, f. 30/6 99, 38.
Postan, Michael, professor, Cambridge, f. 24/9 99, 51.
Sveinsson, Einar Ólafur, professor, Reykjavik, f. 12/12 99, 45.
Hannerberg, Carl David, professor, Stockholm, f. 29/7 00, 52.
Frisk, Jöns Ivan Hjalmar, professor, Göteborg, f. 4/8 00, 44.
Wieselgren, Per Väinö, fil. dr, lektor, Eslöv, f. 4/8 00, 47.
Strömbäck, Dag Alvar, professor, Uppsala, f. 13/8 00, 35.
Mägiste, Julius, professor, Lund, f. 19/12 00, 53.
Kjöllerström, Sven Gottlieb, professor, Lund, f. 28/1 01, 39.
Moltke, Erik, dr phil., Köpenhamn, f. 4/4 01, 43.
Svensson, Sigfrid Oskar, professor, Lund, f. 1/6 01, 47.
Mackensen, Lutz, professor, Bremen, f. 15/6 01, 32.
Elling, Christian, professor, Köpenhamn, f. 14/11 01, 45.

- Kakridis, Johannes*, professor, Saloniki, f. 17/11 01, 47.
Diano, Carlo, professor, Padova, f. 2/2 02, 53.
Lombard, Alf, professor, Lund, f. 8/7 02, 40.
Akerlund, Alvar Walter, universitetslektor, Lund, f. 23/12 02, 36.
L'Orange, Hans Peter, professor, Oslo, f. 2/3 03, 40.
Syme, Ronald, professor, Oxford, f. 11/3 03, 48.
Clark, Sir Kenneth McKenzie, museidirektör, London, f. 13/7 03, 42.
Blatt, Franz, professor, Århus, f. 31/8 03, 34.
Johannisson, Ture Gustaf, professor, Göteborg, f. 26/9 03, 41.
Hafström, Adolf Gerhard G:son, professor, Stockholm, f. 27/3 04, 55.
Svendson, Paulus, professor, Oslo, f. 17/4 04, 58.
Ek, Sven Theodor, docent, lektor, Lund, f. 17/5 04, 52.
Ahldén, Tage Robert, professor, Lund, f. 24/8 04, 55.
Hald, Kristian, professor, Köpenhamn, f. 9/9 04, 53.
Arngart, Olof Sigfrid, professor, Lund, f. 15/4 05, 42.
Jankuhn, Herbert, professor, Göttingen, f. 8/8 05, 58.
Sundberg, Sune Waldemar, docent, Lund, f. 18/1 06, 60.
Falk, Knut-Olof, professor, Lund, f. 19/4 06, 46.
Dahlberg, Anders Torsten, professor, Göteborg, f. 18/8 06, 44.
Svalenius, Ivan Håkan, docent, lektor, Lund, f. 7/9 06, 44.
Christensen, Aksel Erhard, professor, Köpenhamn, f. 11/9 06, 50.
Rydbeck, Monica Augusta Elisabeth Christina, docent, förste antikvarie, Stockholm, f. 11/11 06, 44.
Ahlström, Gustaf Gunnar, professor, Stockholm, f. 25/11 06, 45.
Axelson, Bertil Folke Bonde, professor, Lund, f. 22/12 06, 38.
Gierow, Krister Adolf, överbibliotekarie, Lund, f. 11/5 07, 56.
Bjurling, Oscar Anders, professor, Lund, f. 12/5 07, 56.
Billeskov Jansen, Frederik Julius, professor, Köpenhamn, f. 30/9 07, 54.
Quensel, Carl-Erik, professor, Lund, f. 9/10 07, 46.
Jarring, Gunnar Valfrid, ambassadör, Stockholm, f. 12/10 07, 37.
Kapsomenos, Stylianos Georg, professor, Saloniki, f. 29/11 07, 50.
Yrwing, Hugo Ulrik, docent, lektor, Lund, f. 23/1 08, 61.
Zilliacus, Johan Henrik, professor, Helsingfors, f. 23/1 08, 54.
Staiger, Emil, professor, Zürich, f. 8/2 08, 54.
Welinder, Per Emil Carsten, professor, Lund, f. 28/4 08, 54.
Segerstedt, Torgny, professor, Uppsala universitets rektor, Uppsala, f. 11/1 08, 36.
Wikander, Oscar Stig, professor, Uppsala, f. 27/8 08, 48.
Bendz, Claës Gerhard Mortimer, professor, f.d. praeses, Lund, f. 16/10 08, 43.
Pfannenstill, Bertil Algot, docent, universitetslektor, Lund, f. 22/2 09, 48.
Neumann, Sven Gösta, docent, Lund, f. 10/3 09, 62.
Rosén, Jerker Ingmar, professor, f.d. praeses, Lund, f. 6/5 09, 45.
Moritz, Manfred S., professor, Lund, f. 4/6 09, 55.
de Boüard, Michel, professor, Caen, f. 5/8 09, 54.
King, Arthur Henry, docent, Orem, Utah, USA, f. 20/2 10, 62.
Bengtsson, Bengt Svante, museiintendent, Lund, f. 2/3 10, 62.

Vetenskapssocieteten i Lund

- Riis, Poul Jørgen, professor, Köpenhamn, f. 26/5 10, 62.
Nilsson-Ehle, Hans Gregor Gunnar, professor, Göteborg, f. 17/7 10, 49.
Westergård-Nielsen, Christian Emil, professor, Århus, f. 24/11 10, 61.
Kjellman, Nils Reinhold, docent, rektor, Lund, f. 8/2 11, 60.
Lindblad, Gustaf Martin Esaias, professor, Stockholm, f. 26/2 11, 50.
Westin, Gunnar Torvald, professor, Stockholm, f. 29/10 11, 52.
Fischer-Jørgensen, Eli, universitetslektor, Köpenhamn, f. 11/2 11, 60.
Glob, Peter Wilhelm, riksantikvar, Köpenhamn, f. 20/2 11, 54.
Ahlbäck, Torvald Olav Otto, professor, Malax, f. 28/3 11, 59.
Jensen, Povl Johannes, professor, Köpenhamn, f. 3/5 11, 62.
Halldórsson, Halldór Torfi Guðmundur, professor, Reykjavík, f. 13/7 11, 59.
Normann, Carl-Edvard, professor, Lund, f. 26/1 12, 55.
Gerleman, John Gillis, professor, Lund, f. 27/3 12, 51.
Fink, Troels Marstrand Trier, professor, generalkonsul, Flensburg, f. 18/4 12, 55.
Barck, Per-Olov, professor, Helsingfors, f. 12/5 12, 66.
Stjernquist, Per Nilsson, professor, Lund, f. 14/5 12, 63.
Gravier, Maurice Pierre Albert, professor, Paris, f. 7/6 12, 62.
Malmberg, Bertil, professor, Lund, f. 22/4 13, 48.
Noreng, Harald, professor, Bergen, f. 25/4 13, 61.
Johannesson, Nils Gösta, docent, lektor, Eslöv, f. 19/10 13, 63.
Ollén, Gunnar, docent, Malmö, f. 22/11 13, 58.
Lundström, Sven Gunnar, professor, Uppsala, f. 30/1 14, 51.
Nilsson, Sven Augustinus, professor, Uppsala, f. 9/11 14, 52.
Korlén, Hans Gustav Vilhelm, professor, Stockholm, f. 27/1 15, 50.
Fehrman, Carl Abraham Daniel, professor, f.d. praeses, Lund, f. 3/2 15, 50.
Hadding, Kerstin, professor, Lund, f. 7/2 15, 64.
Waller, Sture Magnus, docent, Lund, f. 8/3 15, 56.
Björck, Tor Erland Staffan, professor, Lund, f. 5/8 15, 52.
Ekbo, Sven Arnold, professor, ordbokschef, Lund, f. 7/8 15, 56.
Becker, Carl Johan, professor, Köpenhamn, f. 3/9 15, 59.
Gabrieli, Mario, professor, Rom, f. 23/9 15, 63.
Reutersvärd, Oscar Gustaf Adolf, professor, Lund, f. 29/11 15, 64.
Lyttkens, Hampus Elof Axel, professor, Lund, f. 19/2 16, 67.
v. Wright, Georg Henrik, professor, kansler för Åbo akademi, Helsingfors, f. 14/6 16, 53.
Mannsaker, Dagfinn, riksarkivar, Oslo, f. 30/6 16, 66.
Egardt, Brita Sigrid Anna Lovisa, docent, Lund, f. 7/8 16, 68.
Holm, Per Olof Gösta, professor, Lund, f. 7/8 16, 63.
Sundqvist, Anders, docent, Lund, f. 15/9 16, 61.
Hägerstrand, Stig Torsten Erik, professor, Lund, f. 11/10 16, 57.
Ejder, Gustaf Ake Bertil, professor, Lund, f. 2/11 16, 52.
Smidt, Kristian, professor, Oslo, f. 20/11 16, 66.
Eldjárn, Kristján, president, fil. dr, Bessastaðir, Island, f. 6/12 16, 70.
Dravina, Velta Tatjana, bitr. professor, Stockholm, f. 25/1 17, 64.
Hartman, Sven Samuel, professor, Lund, f. 22/6 17, 69.

- Blegvad, Mogens*, professor, Köpenhamn, f. 25/6 17, 65.
Södergård, Olof Östen, professor, Lund, f. 26/8 17, 65.
Stjernquist, Nils Nilsson, professor, Lund, f. 29/8 17, 53.
Lárusson, Magnus Már, professor, Reykjavik, f. 2/9 17, 66.
Carlsson, Sten Carl Oscar, professor, Uppsala, f. 14/2 17, 53.
Stjernquist, Berta Ingeborg, professor, Lund, f. 26/4 18, 58.
Virtaranta, Erkki Pertti Ilmari, professor, Helsingfors, f. 20/5 18, 53.
Thomsen, Rudi, professor, Århus, f. 21/7 18, 59.
Brøndsted, Mogens Holger, professor, rektor, Odense, f. 12/11 18, 70.
Klindt-Jensen, Ole, professor, Århus, f. 31/3 18, 73.
Benson, Sven Archer, professor, Göteborg, f. 22/1 19, 54.
Regnéll, Hans Otto, forskardocent, Lund, f. 30/1 19, 54.
Rooth, Anna Birgitta, professor, Uppsala, f. 15/5 19, 60.
Asdahl Holmberg, Ella Märta Mathilda, professor, Göteborg, f. 24/8 19, 58.
Carlsson, Nils Gösta, professor, Stockholm, f. 19/9 19, 59.
Wallner, Björn Anders, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/10 19, 69.
Norborg, Lars-Arne, docent, universitetslektor, Lund, f. 27/10 19, 62.
Roelandts, Karel, professor, Louvain, f. 6/5 19, 60.
Sundby, Bertil Johannes, professor, Bergen, f. 21/7 19, 61.
Oberholzer, Otto, professor, Kiel, f. 11/12 19, 64.
Arvidsson, Rolf Lennart, docent, förste bibliotekarie, Lund, f. 5/1 20, 73.
Back, Pär-Erik, professor, Umeå, f. 20/9 20, 59.
Beyer, Edvard Freydar, professor, Oslo, f. 6/10 20, 63.
Gårding, Eva, docent, Lund, f. 14/7 20, 71.
Higham, John, professor, Baltimore, Maryland, USA, f. 26/10 20, 67.
Löwendahl, Gösta Emil Oskar, docent, universitetslektor, Lund, f. 13/6 20, 59.
Pettersson, Hans Olof, docent, lektor, Lund, f. 17/4 20, 63.
Qvarnström, Gunnar O:son, forskardocent, Lund, f. 9/3 20, 60.
Rudberg, Stig Yngve, professor, Lund, f. 28/10 20, 66.
Røstvig, Maren-Sofie, professor, Oslo, f. 27/3 20, 65.
Schaar, Claes Göran Gustav Viktor, professor, Lund, f. 18/5 20, 53.
Smith, Gudmund John Wilhelm, professor, Lund, f. 29/1 20, 60.
Thors, Carl-Eric, professor, Helsingfors, f. 8/6 20, 65.

Arbetande ledamöter

A. INLÄNDSKA

- Odén, Agnes Birgitta*, professor, Lund, f. 11/8 21, 58.
Rystad, Nils Göran, professor, Lund, f. 31/7 25, 58.
Palm, James Vilhelm Jonas, professor, Uppsala, f. 29/6 25, 59.
Sandström, Sven Erik Ake, docent, universitetslektor, Lund, f. 26/2 27, 59.
Cinthio, Erik Axel Hampus, bitr. professor, Lund, f. 26/2 21, 61.
Andrén, Carl-Gustaf, professor, Lund, f. 1/7 22, 61.
Swahn, Jan-Öjvind, docent, Lund, f. 15/5 25, 61.

Vetenskaps societeten i Lund

- Andersson, Sven Helge Sigfrid*, docent, universitetslektor, Växjö, f. 27/10 22, 62.
- Fridlitzius, Joel Gunnar Ferdinand*, forskardocent, Lund, f. 29/6 22, 62.
- Holm, Hans Ingvar*, professor, Lund, f. 25/10 23, 62.
- Mogren, Jan Olof Mårten Adolf*, docent, universitetslektor, Karlstad, f. 8/6 24, 63.
- Wallén, Per-Edwin Magnus*, professor, Lund, f. 15/4 25, 63.
- Nordström, Axel Olof*, docent, universitetslektor, Lund, f. 28/5 21, 64.
- Sjöstedt, John Lennart*, docent, universitetslektor, Lund, f. 5/6 21, 64.
- Åström, Paul Fredrik Karl*, professor, Göteborg, f. 15/1 29, 64.
- Halldén, Sören*, professor, Lund, f. 19/5 23, 65.
- Bringéus, Nils-Arvid Edvard Alarik*, professor, f.d. praeses, Lund, f. 29/3 26, 65.
- Kihlstedt, Curt Axel*, professor, Lund, f. 8/12 27, 66.
- Lagerroth, Lars Erland*, docent, Lund, f. 10/1 25, 66.
- Fabricius, Cajus*, professor, Göteborg, f. 28/9 25, 67.
- Jörberg, Gustav Lennart*, docent, Lund, f. 26/1 27, 67.
- Loman, Bengt Ragnar Carl*, forskardocent, Lund, f. 7/8 23, 67.
- Strömberg, Märta Linnea Ingeborg*, docent, universitetslektor, Lund, f. 7/11 21, 67.
- Vitestam, Nils Gösta*, professor, Lund, f. 2/3 21, 67.
- Bjerstedt, Sven Ake Ingvar*, professor, Malmö, f. 10/4 30, 68.
- Kornhall, David Christian*, docent, universitetslektor, Lund, f. 5/11 28, 68.
- Romberg, Hans Arnold Bertil*, docent, Lund, f. 8/12 25, 68.
- Tägil, Sven Otto*, docent, Lund, f. 15/12 30, 68.
- Törnqvist, Gunnar Evald*, professor, Lund, f. 23/1 33, 68.
- Gustafsson, Stig Gunnar Valdemar*, bitr. professor, Lund, f. 10/8 23, 69.
- Petersson, Hans Fredrik*, bitr. professor, Lund, f. 29/11 24, 69.
- Lagerroth, Siv Ulla-Britta*, docent, Lund, f. 19/10 27, 70.
- Malmer, Mats Erik Gustaf Sigurd P.*, professor, Stockholm, f. 18/10 21, 70.
- Svartvik, Jan Lars*, professor, Lund, f. 18/8 31, 70.
- Vallinder, Torbjörn*, docent, universitetslektor, Lund, f. 30/11 25, 70.
- Améen, Lennart Gustaf Gunnarsson*, docent, universitetslektor, Lund, f. 4/7 26, 71.
- Ek, Sven Birger*, docent, Landskrona, f. 10/6 31, 71.
- Olsson, Bernt Oskar Hemfrid*, docent, Helsingborg, f. 11/5 29, 71.
- Rosengren, Inger Tilly*, professor, Lund, f. 14/7 34, 71.
- Undhagen, Carl-Gustaf*, docent, Malmö, f. 6/1 26, 71.
- Österlin, Lars Gustaf*, docent, Lund, f. 5/10 23, 71.
- Gerhardsson, Birger*, professor, Lund, f. 26/9 26, 72.
- Gierow, Pär Göran Axel*, professor, Lund, f. 20/8 30, 72.
- Larsson, Lars-Olof Ingvar*, docent, universitetslektor, Växjö, f. 15/11 34, 72.
- Pamp, Bengt Torsten*, docent, Lund, f. 3/11 28, 72.
- Rhenman, Erik Axel*, professor, Lund, f. 18/12 32, 72.
- Westerhult, Bo Anders*, docent, Lund, f. 18/4 29, 72.
- Vinge, Louise*, docent, Lund, f. 24/11 31, 72.

- Gemzell, Carl-Axel Uno*, docent, Lund, f. 20/10 31, 73.
Kristensson, Gillis Per-Erik, docent, Lund, f. 19/2 28, 73.
Lindborg, Rolf Harry, docent, Lund, f. 7/3 31, 73.
Nilsson, Sten Ake, docent, Lund, f. 9/4 36, 73.
Thalberg, Björn, professor, Lund, f. 18/2 24, 73.
Bohlin, Folke Bernhard, docent, universitetslektor, Lund, f. 21/9 31, 74.
Bornäs, Nils Göran Gudmund, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/7 35, 74.
Đurovič, Ľubomír Jan, professor, Lund, f. 9/2 25, 74.
Jonsson, Hans Erling, docent, Lund, f. 10/6 28, 74.
Simonsson, Tord Lennart Wolmer, docent, Lund, f. 13/2 26, 74.
Ståhl, Ingemar, professor, Lund, f. 2/6 38, 74.
Wieslander, Hans Johan Magnus, docent, universitetslektor, Växjö, f. 30/7 29, 74.
Blomqvist, Jerker, t.f. professor, Uppsala, f. 6/4 38, 75.
Bramstäng, Nils Ake Gunnar, professor, Lund, f. 13/6 32, 75.
Håkanson, Lennart Ake, docent, Lund, f. 14/10 39, 75.
Kieffer, René Jean Joseph, docent, Lund, f. 22/9 30, 75.
Lindell, Ebbe, bitr. professor, Malmö, f. 15/10 25, 75.
Nalepa, Jerzy, docent, Lund, f. 29/7 26, 75.
Swedner, Hugo Harry Harald Rodney, docent, Lund, f. 28/5 25, 75.
Österberg, Eva Birgitta, docent, Lund, f. 25/10 42, 75.

B. UTLÄNDSKA

- Enkvist, Nils Erik August*, professor, Åbo, f. 27/9 25, 59.
Hagen, Anders, professor, Bergen, f. 15/5 21, 61.
Jacobsen, Eric August, professor, Köpenhamn, f. 5/4 23, 61.
Weibull, Hans Jörgen, professor, Århus, f. 25/4 24, 61.
Halvorsen, Eyvind Fjeld, professor, Oslo, f. 4/5 22, 62.
Egerod, Søren, professor, Köpenhamn, f. 8/7 23, 63.
Glamann, Kristof, professor, Köpenhamn, f. 26/8 23, 63.
Huldén, Lars Evert, professor, Helsingfors, f. 5/2 26, 63.
Önnerfors, Alf Roland, professor, Köln, f. 30/11 25, 63.
Fenger, Henning, professor, Århus, f. 9/8 21, 66.
Christensen, Johnny, professor, Köpenhamn, f. 5/3 30, 68.
Vilkuna, Asko, professor, Jyväskylä, f. 17/11 29, 69.
Ladefoged, Peter Nielsen, professor, Los Angeles, f. 17/9 25, 70.
Wiegelmann, Günter Franz, professor, Münster, f. 31/1 28, 70.
Johannesson, Eric Oscar, professor, Berkeley, California, USA, f. 4/5 23, 71.
Sørensen, Knud Oscar, professor, Århus, f. 2/2 28, 71.
Banton, Michael Parker, professor, Bristol, f. 8/9 26, 72.
Skyum-Nielsen, Niels Holger, professor, Köpenhamn, f. 17/10 21, 72.
Stoklund, Bjarne, professor, Köpenhamn, f. 17/1 28, 72.
Sørensen, John Kousgård, professor, Köpenhamn, f. 6/12 25, 72.
Wilson, David Mackenzie, professor, London, f. 30/10 30, 72.

Vetenskaps societeten i Lund

- Wrede, Johan Otto Wilhelm, professor, Helsingfors, f. 18/10 35, 72.
Zettersten, Sven Arne Paul, professor, Köpenhamn, f. 10/1 34, 72.
Foote, Peter Godfrey, professor, London, f. 26/5 24, 73.
Johnsen, Erik, professor, Köpenhamn, f. 16/11 28, 73.
Lidin, Olof Gustav, professor, Köpenhamn, f. 3/2 26, 73.
Sjöblom, Bengt Gunnar Olof, professor, Lund, f. 28/2 33, 73.
Bosson, James Evert, professor, Berkeley, California, USA, f. 17/7 33, 74.
Christie, Nils, professor, Oslo, f. 24/2 28, 74.
Henriksen, Aage Skjoldborg, professor, Köpenhamn, f. 25/4 21, 74.
Olsen, Olaf, professor, Århus, f. 7/6 28, 74.
Salomonsen, Per, afdelningsleder, Ålborg, f. 29/3 28, 74.
Westman, Rolf Rainer Otto Robert, professor, Åbo, f. 21/6 27, 74.
Krummacher, Friedhelm Gustav-Adolf Hugo Robert, professor, Erlangen, f. 22/1 36, 75.
Boyer, Régis, professor, Paris, f. 25/6 32, 75.
Kittang, Atle, professor, Bergen, f. 20/3 41, 75.

Vetenskaps societetens verksamhet 1975

Som *stiftande ledamöter* har invalts verkst. direktör Lennart Lilliehöök, Malmö, och verkst. direktör Gunnar Wessman, Uddeholm.

Som *inländska arbetande ledamöter* har invalts t.f. professor Jerker Blomqvist, Uppsala, professor Gunnar Bramstång, docent Lennart Håkanson, docent René Kieffer, Lund, bitr. professor Ebbe Lindell, Malmö, docent Jerzy Nalepa, docent Harald Swedner och docent Eva Österberg, Lund.

Som utländska arbetande ledamöter har invalts professor Friedhelm Krummacher, Erlangen, professor Régis Boyer, Paris, och professor Atle Kittang, Bergen.

Den 18 april hölls ett *sammanträde*, varvid docent Emin Tengström, Göteborg, under rubriken »Tvärvetenskapen och framtiden» presenterade Centrum för tvärvetenskapliga studier av människans villkor vid Göteborgs universitet.

Den 27 september hade anordnats en *utfärd* till Ystad, som besågs under ledning av museiintendenten Tommy Puktörne, och till Simonstorp i Blentarp, där praeses demonstrerade sina ekologiska försök och redogjorde för tankarna bakom dem.

Vid *högtidssammanträdet* den 22 november föreläste professor Carl-

Axel Acking över ämnet »Den bortglömda människan i den nybyggda stadsmiljön».

Styrelsen har sammanträtt fem gånger.

Av trycket har under året utgivits *Arsbok 1975*.

Gleerupska belöningen om 1.000 kr har tilldelats docent Rolf Lindborg för hans arbete *Giovanni Pico della Mirandola, Om människans värdighet. Med några kapitel om humanism och mystik och naturfilosofi under renässansen*, Lund 1974.

Resestipendier har på våren tilldelats professor Birgitta Odén, 1.500 kr; professor Stig Rudberg, 750 kr; professor Gösta Vitestam, 750 kr; och på hösten docent Bengt Ankarloo, 1.100 kr; docent Torbjörn Vallinder, 500 kr; professor Olof Wärneryd, 365 kr; docent Lars Österlin, 535 kr.

Smärre och tillfälliga bidrag för vetenskapligt arbete har på våren tilldelats docent Bernt Olsson, 530 kr; docent Thore Pettersson, 400 kr; docent Sven Sandström, 360 kr; docent Märta Strömberg, 210 kr; och på hösten professor Nils-Arvid Bringéus, 231 kr; docent Staffan Fogelmark, 231 kr; docent Erland Lagerroth, 500 kr; docent Ulla-Britta Lagerroth, 238 kr; docent Gösta Löwendahl, 300 kr; fil. dr. Paavo Roos, 150 kr.

Lund i januari 1976.

Louise Vinge

Specifikation av obligationer, förlagsbevis och aktier den 31 december 1975

Obligationer	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten	3,0	01.02.1937	2.000	1.500
Svenska Staten	3,5	15.12.1941	10.000	10.000
Svenska Staten (3.försvarslånet)	3,5	15.08.1942	10.000	10.000
Svenska Staten	3,5	15.03.1943	10.000	10.000
Svenska Staten	3,5	15.04.1943	20.000	20.000
Svenska Staten	3,5	01.11.1943	25.000	25.000
Svenska Staten	3,5	15.12.1944	10.000	10.000
Svenska Staten	4,5	09.05.1955	5.000	5.000
Svenska Staten	4,75	10.12.1956	5.000	5.000
Svenska Staten	7,25	03.09.1969	20.000	20.000
Svenska Staten	8,0	19.11.1975	10.000	10.000
Svenska Staten	8,5/8	20.11.1975	10.000	10.000
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3,0	01.06.1937	5.000	4.000
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3,0	01.11.1934	5.000	4.000
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3,0	15.11.1937	45.000	45.000
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3,0	01.12.1939	10.000	10.000
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3,5	15.01.1944	10.000	10.000
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3,0	15.04.1945	15.000	15.000
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3,0	15.04.1946	2.000	2.000
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	5,5	10.04.1960	5.000	5.000
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.01.1960	5.000	5.000
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.10.1960	5.000	5.000
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.07.1961	5.000	5.000
Stockholms Intecknings Garanti AB	3,0	01.12.1934	5.000	5.000
Stockholms Stad	3,0	31.10.1946	10.000	10.000
Stockholms Stad	5,5	18.12.1963	10.000	10.000
Göteborgs Stad	6,0	20.02.1962	5.000	5.000
Sandvikens Jernverks AB	6,0	02.11.1960	5.000	5.000
Örebro Elektriska AB	6,0	28.12.1960	5.000	5.000
Sydsvenska Kraft AB	6,0	05.06.1961	5.000	5.000
Korsnäs AB	6,0	10.11.1961	5.000	5.000
Munksjö AB	6,0	06.12.1961	5.000	5.000
Munksjö AB	7,25	25.10.1972	25.000	25.000
Knutsbro Kraft AB	6,0	12.02.1962	5.000	5.000
Uddeholms AB	6,0	01.03.1962	5.000	5.000
Edsele Kraft AB	5,5	15.01.1964	5.000	5.000
Sångkällforsen AB	5,5	07.01.1964	5.000	5.000
Sparbankernas Intecknings AB	7,5	15.01.1971	10.000	10.000
			Kronor	356.500

Vetenskaps societeten i Lund

Förlagsbevis	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Handelsbanken	5,5	20.05.1959	5.000	5.000
Skånska Banken	5,25	20.02.1963	5.000	5.000
Skandinaviska Banken	5,75	10.10.1963	5.000	5.000
Kockums Mek. Verkstads AB	5,5	15.02.1963	5.000	5.000
AB Iföverken	5,5	10.04.1963	5.000	5.000
Sångkällforsen AB	6,0	07.01.1964	5.000	5.000
			Kronor	30.000

Aktier

107 st. AB Bofors, varav 22 st. gm fondemission	10.700	10.000
157 st. Bolidens Gruv AB, ser. A	15.700	12.000
313 st. AB Cardo	31.300	17.000
150 st. Industri AB Euroc	15.000	15.900
90 st. Höganäs AB, stam, varav 15 st. gm nyemission	9.000	9.400
211 st. Skånska Banken	10.550	9.750
51 st. AB Skånska Cementgjuteriet, varav 13 st. gm fondemission	2.550	3.500
175 st. Svenska Handelsbanken	17.500	25.000
	Kronor	102.550

Revisionsberättelse

Undertecknade, utsedda att granska Vetenskaps societetens räkenskaper för år 1975, har fullgjort vårt uppdrag och funnit räkenskaperna i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer.

Vi tillstyrker full ansvarsfrihet för skattmästaren och styrelsen för den tid revisionen omfattar.

Lund i mars månad 1976.

Sven Ekbo

Olof Nordström

Skriftförteckning

Skrifter utgivna av Vetenskaps societeten i Lund

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklasie. 1921.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923.
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegen*. 1924.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928.
11. Stockholms stads tänkebok 1524–1529 av *M:r Olauus Petri Phase*, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1–2. 1929. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940.
12. *Gudmundi Olaii Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ*, utg. av *G. Kallstenius*. 1930.
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937.
21. *Johan Akerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938.
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938.
23. *Walter Akerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940.
25. *Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning* utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941.
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941.
27. *Bertil Axelson*. Das Prioritätsproblem Tertullian – Minucius Felix. 1941.
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944.
29. *Bertil Axelson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945.
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946.
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948.
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644–1699. 1948.
33. *Thede Palm*. Trädkult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion). 1948.
34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949.
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomst-historia. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism). 1951.
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs.) 1951.
37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Abo en 1812 et la cessation de l'armement suédois.) 1951.

38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275–1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275–1281.) 1952.
39. *A. Thomson*. Studier i frihetstidens prästvalslagstiftning. 1951.
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952.
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526–1594.) 1952.
42. *Arthur Peetre*. Sko klostrets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953.
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature.) 1954.
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954.
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i FINDERUP. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at FINDERUP. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping.) 1954.
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954.
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test.) 1955.
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms.) 1955.
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Västerås 1527.) 1956.
50. *Pietro Belloni e Hans Nilsson-Ehle*. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandì. 1957.
51. *Sven Edlund*. Studier rörande ordförädsutvecklingen hos barn i skolåldern. 1957.
52. *Gunnar T. Westin*. Riksförädsaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517. 1957.
53. *Carl Fehrman*. Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi. 1957.
54. *Göran Rystad*. Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. 1960.
55. *Gerhard Bendz*. Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix. 1964.
56. *Birgitta Odén*. Kronhandel och finanspolitik 1560–1596. 1966.
57. *Erland Lagerroth*. Selma Lagerlöfs Jerusalem, Revolutionär sektarism mot färdernärvid bondeordning. With a summary in English. (Selma Lagerlöf's Jerusalem. Revolutionary sectarianism versus the traditional peasant heritage.) 1966.
58. *Gösta Svenæus*. Edvard Munch. Das Universum der Melancholie. 1968.
59. *Alf Önnersfors*. Die Hauptfassungen des Sigfridoffiziums. 1968.
60. *Per Wieselgren* (utgivning och kommentar). Brev till Georg Stiernhielm. 1968.
61. *Erland Lagerroth*. Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sbyllan. With a translation of the last chapter concerning a method of studying works of fiction. 1968.
62. *Bernt Olsson*. Bröllops besvär's Ihugkommelse. Del I (utgivning och kommentar). 1970.
63. *Bernt Olsson*. Bröllops besvär's Ihugkommelse. Del II (en monografi). 1970.
64. *Johannes Th. Kakridis*. Homer Revisited. 1971
65. *Jan Mogren*. Tegnér's översättningsverksamhet. 1971.
66. *Gösta Svenæus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del I (textband). 1973.
67. *Gösta Svenæus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del II (bildband). 1973.
68. *Fredrik Lagerroth*. Sverige och Eidsvollsförfattningen. 1973.
69. *Bernt Olsson*. Den svenska skaldekonstens fader och andra Stiernhielmsstudier. 1974.
70. *Arthur Thomson*. Fortsatta studier i frihetstidens prästvalslagstiftning 1731–1739. 1974.
71. *Rolf Lindborg*. Giovanni Pico della Mirandola, Om människans värdighet. Med några kapitler om humanism och mystik och naturfilosofi under renässansen. 1974.

Vetenskaps societeten i Lund

Skånsk Senmedeltid och Renässans

Skriftserie utgiven av Vetenskaps societeten i Lund

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation.) 1947. Kan erhållas inb. i hfr bd
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658.) 1949. Kan erhållas inb. i hfr bd
3. *Karl F. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658.) Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658–1679. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd
4. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Kan erhållas inb. i hfr bd
5. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Pris häft. 35 kr., kan erhållas inb. i hfr bd
6. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. 1965. Kan erhållas inb. i hfr bd
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Kan erhållas inb. i hfr bd
8. *Wilhelm Norlind*. Tycho Brahe. En levnadsteckning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Tycho Brahe. Eine Biographie. Mit neuen Beiträgen zu seinem Leben und Werk.) 1970
9. *Salomon Kraft*. Tre senmedeltida godsorganisationer. Mit deutscher Zusammenfassung. (Drei Gutsorganisationen in der ostdänischen Provinz Schonen am Ende des Mittelalters.) 1971

Årsbok 1920—1975

Årsbok 1946 innehåller register för årgångarna 1920–1945, årsbok 1970 för 1946–1969.

Ur innehållet

Artiklar

Sten Åke Nilsson: Petter Lorens Hoffbro och frihetstidens bildmanipulationer

Stig Wikander: Källorna till Wladimir den store

Lars Österlin: Lundensiska kulturperspektiv. Ur J. H. Thomanders brev till J. U. Winberg 1817—1832

Minnesord

Carl-Axel Althin av Holger Crafoord

Knud Togeby av Alf Lombard

Gunnar Olinder av Gösta Vitestam

